Партія Українських Соціялістів-Революціонерів.

„Боротьбою здобудеш ми правиці своєї!"

Національна справа, інтернаціоналїзм, імперіялїзм і соціялїзм.

Збірка статей

Е. Ренвера й О. Гаммера.

Перекладе з німецького.

Бібліотека Дирльо матичної Міс. Ц-У. Н. Р. в Італії
Відділ 1. № 54.

Бібліотека Дирльо матичної місії в Італії
Відділ 1. № 54.

Видавнї і друк партійної друкарнї.
1915.

Партія Українських Соціялістів-Революціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

Національна справа, інтернаціоналізм, імперіялізм і соціялізм.

Збірка статей

К. Реннера й О. Гаммера.

Переклад з німецького.

Бібліотека Дипльоматичної Місії-У.Н.Р. в Італії
Від. 2 № 59.

БІБЛІОТЕКА
ДИПЛЬОМАТИЧНОЇ МІСІЇ
В ІТАЛІЇ
ВІДДІЛ 1 № 68

НАЦІОНАЛЬНА ДИПЛЬОМАТИЧНА МІСІЯ В ІТАЛІЇ

Наклад і друк партійної друкарні.
1915.

Карл Реннер.

Війна і переміни національної думки.

Страшні битви народів на заході і сході, під якими дрожить земля Европи, які стрясають державною будовою Заходу, спали на народи так несподівано, як нагальна буря на доспілі поля. Ні вчений, ні ляік не вийшли ще з остовніня з жаху перед незрозумілим та не можуть здати собі справи з того, що буде і що повинно бути. Так звана публична думка Европи, обмежена на кождім кроці твердим пястуком военної карности, а ще більше пірвана пристрасним інтересом в побіді рідного краю, заводить очевидно в своїй найважнійшій задачі, — приводити народи до опамятаня і до пізнаня дійсности. Всеж таки вважаємо недалеким час пізнаня, коли світ науки й політики відкриє зі здивованєм, що марксизм вказав на закони теперішних світових надій ще перед їх сповненєм, передвидів і вияснив наперед сю безмірну катастрофу [1]). Для нових надій в світовій господарці стають рами істнуючого державного системи за вузькі, нова економія Европи починає творити серед страшних породових болів новий порядок державних відносин, нову політичну перебудову; всї народи є в поході, всї границї нарушені, всї части світа і всї моря порушені і не видно сьому спочинку.

Відслонити економічні корінї сеї війни є задачею другої статї. Тому, що отсї економічні мотиви є укриті, і націоналїстичні гасла заслонюють їх аж до непізнаня, а з

---

[1]) Австрійська державна і горожанська полїтика легковажить більше як кожда инша, всяку теоретичну орієнтацію. Обширну світову лїтературу про Австро-Угорщину читають від років в Росії, Анґлії Франції більше чим в Австрії. Державні мужі і дипльомати, публїцисти і парляментаристи вистерігають ся з поважаня перед друкованим папером займати ся сим питанєм. Цїла міщанська преса в Австрії промовчала попросту твір Отто Бауера „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“, думки якого про польське питанє (§ 26) — щоби навести лиш одну подробицю — знайшли так виразну ілюстрацію в битвах над Днїстром і Вислою, а тимчасом переведено її відразу двічи на російську мову та студіовано пильно в Росії. Нїодин твір світової лїтератури не причинюєть ся більше до зрозуміня загальних сучасних подій та спеціяльних проблємів Австро-Угорщини і Балкану — але се вистарчає вповні, щоби промовчанєм заховати його перед немногими думаючими читачами. Люде волять курс твердої дійсности.

другої сторони нації виступають на полях боротьби більше явно і самоозначуючо, як колинебудь, хочемо спробувати представити окремо історичну ролю націй в сїй війнї.

Великі переміни карти Европи, які відбули ся в девятнайцятім віцї та викликали переворот в світї держав, визначають ся тим, що як дієві особи виступають на історичній трибунї великі нації. Також і перед французькою революцією були на европейськім континентї держави і народи. Але сї держави є власностю династій, а народи є предметом їх пановання, є предметом, а не підметом державного заряду. Така держава династії може без спротиву обіймати зовсїм не звязані з собою куснї країв і частини ріжних народів: анґлїйська династія посїдає на нїмецькій землї Ганновер, пруська має Невшатель в Швайцарії, габсбурська крім нїмецьких дїдичних країв Угорщину, Галичину, полудневонїмецькі ґрафства, кантон Аарау, куснї Альзації, нинїшну Бельґію, части Італії. Нації істнують, вони істнують фізично в мілїонах своїх членів, духово в їх язиковій і культурній спільности, але не як полїтичні чинники. В воєнних революціях і революційних війнах злучили ся вони передовсїм в замкнені державні области та вхопили через свої пануючі кляси в свої руки безпосередно або посередно державну власть. Отсей процес твореня національних держав[1]) можна вважати полїтичним розвоєвим законом девятнайцятого віку. Його основою є економічний розвій від примітивної продукції товарів до капіталїстичного способу продукції, розвій, який повалив старий февдальний і становий порядок та довів буржуазію до побіди. Національна держава є державною ідеєю зростаючого капіталїзму[2]).

Історично носить отся ідея назву „прінціп національностей“; вона жадає: „Кожда нація повинна творити державу! Кожда держава повинна обіймати лиш одну націю!“ Після сього карта Европи повинна бути змінена на ново, замкнені оселї націй мають бути зорґанїзовані як держави: національна єдність! Внутрі своїх границь нація не має підлягати анї чужому володареви (проти національно чужого пановання) анї абсолютній князївській власти (проти внутрішної самоволї): національна свобода! В такім подвійнім видї стає національна думка в половинї минулого столїття провідною полїтичною думкою европейської міщанської демократії (Маццінї). Стало ся се в той сам час,

---

[1]) Проба критики його в моїм „Die Nation als Rechtsidee“. Відень 1914. Ignaz Brand u. Co.

[2]) Гляди про те в творі Отто Бауера § 19: Держава і національні боротьби“.

як появив ся Коммуністичний Маніфест та оснувала ся інтернаціональна робітнича асоціяція, і то небавом в свідомім противенстві до сих світово-історичних народин інтернаціонального пролетарського соціялізму.

Національний прінціп вступив отже в історію яко „ідея“. Нині виказав цілий ряд марксістських дослідів ті економічні процеси, з яких повстала ся ідея; вони вказали на клясові противенства, які перетворюють ся в національні противенства. Отсї подрібні досліди вияснили передовсім розбуджене неісторичних націй і показали, що „національна ненависть є перетвореною клясовою ненавистю“ [1]) і що також „пробуджене неісторичних націй є одною з безчисленних зверхних форм капіталістичного розвою“. [2]) На прикладі національних противенств в поодиноких краях Австрії представлено наглядно і економічно проаналізовано, як краї капіталістично висше розвинені не тільки визискують своїх власних робітників, але присвоюють собі також постійно часть надвартости, „витвореної в менше розвинених краях,“ [3]) що поясняє непримириму ворожнечу національних буржуазій також тоді, як вони живуть не разом, але відділені. Таким чином Австрія дала індукційний матеріял для марксістських дослідів, яких вислїди, раз осягнені, сягають очевидно далеко поза сей край:

„Зміни в відношеню сили націй в Австрії, національні боротьби є одним з многих могучих наслїдків поступу в напрямі висшого орґанїчного складу капіталу. А коли пригадаємо собі на инші наслїдки могучого капіталїстичного перевороту, який змінив цілий образ европейського культурного світа, позбавив одні могучі держави їх гордого істнованя, а другі підніс високо з незначних початків, який перемінив зовсім єство людства, обсяг і зміст цілої нашої культури, то будемо могли певно сказати, що національний розвій в Австрії далеко не є найважнїйшим, найбільш далекосяглим наслїдком того повного перевороту людських продукційних сил. Беручи з історичного віддаленя, є австрійська боротьба національностей нічим иншим, як тільки одною з менше замітних, менше важних прояв, що супроводжають могучий історичний процес переміни, яка розпічне нову добу людської історії“ [4]).

Не є ніяким случаєм, що якраз так звані австромарксісти Отто Бауер, Рудольф Гільфердінґ, а перед усіми

[1]) Отто Бауер, стор. 263.
[2]) Там же, стор. 239.
[3]) Там же, стор. 247.
[4]) Отто Бауер, там же 269.

Австрієць Карл Кавтський найскорше пізнали і найбистрійше проаналїзували найновійшу фазу капіталїстичного розвою, національний імперіялїзм. Треваючий десятками лїт вир національної боротьби в Австрії, має, так сказати, ту ґеоґрафічну заслугу, що дав почин теорії і практиці сеї світової війни.

* * *

Довго передтим, заки нація розвинеть ся до значіня полїтичного чинника, живе вона несвідомо як національний характер, півсвідомо як національне почутє, а в кінци як ясна національна свідомість. Відчуванє і знанє того, що товариш по мові і культурі належить до нас, що „ми“ є чимсь иншим від „чужих“, що ми маємо стояти з нашим народом і проти чужого народу, є наївним націоналїзмом, тим промітивним, певно щирим і в певнім розуміню вічним відрухом чутєвого житя, який до свого вияснення не потребує ніякої аналїзи людської суспільности, але зате не виясняє навіть найпростійших фактів серед висше зорґанїзованих суспільностей: отже анї гостинности, анї уподобаня до чужого в поодиноких клясах, анї особливо вирізнюваня чужих мов пануючими, анї частого в історії наслїдуваня й перениманя чужих звичаїв масами. Отсе неозначенє почутє відкидуваня чужого пануючі надуживали по всї часи як найвигіднійше. Яку погорду мали німецькі демократи з перед 1848. р. для балаканя тих, що хотїли оправдати невиносимі полїтичні відносини в Німеччинї як виплив „християнсько-ґерманського народного духа“, для національно-історичної школи, „школи, яка леґітимує нинїшну нікчемність вчорашною“ (Маркс). Отся національна гордість була здавна мила і дорога всїм консервативним клясам. „Нема ніякої кляси, яка у своїм нутрі була би більше вільна від всякої національної ґордости, як пролєтаріят, увільнений розсаджуючою й руйнуючою силою капіталїзму від всякої традиції, виключений від уживаня національних культурних дібр, зростаючий в боротьбі проти всїх історично переказаних сил“.[1]) Як кожда кляса, що розвиваєть ся, як в своїм часї міщанство, що вибивало ся на верх проти февдальних сил, так шукає він в цїлім світї духових і матеріяльних засобів до визволеня з домашної недолї та схиляєть ся передовсїм, як що належить він до історичної нації, до несвідомого, наївного космополїтизму, який є чимсь зовсїм иншим від свідомого інтернаціоналїзму. Серед неісторичних націй, в яких пануюча кляса є чужомовна, проявляєть ся капіталїстичний визиск

[1]) Отто Бауер, стор. 153.

не як економічна недоля, але як національний гнет, як чуже пановане, і через те там опановує збуджений пролєтаріят наївний націоналїзм, скріплений клясовою ненавистю; він є довгий час перешкодою для поширеня соціялїстичного пізнаня.

Пізнїйший ступінь розвою представляє той культурний націоналїзм, який не зміряє ще до опанованя і зорґанїзованя держави, але, чужий і далекий від держави, служить духовому й моральному піднесеню власного народу, розвиває національну мову, лїтературу і штуку та збирає в тій цїли з люблячою запобігливостю все що найлїпше і з найдальшої минувшини і від усїх народів: є се націоналїзм, який рівночасно є гуманїзмом і цїхує столїтє наших клясиків. Але й він лежить ще перед сим часом, який нас обходить, він не влучає ще ядра національного питаня, відношеня націй до держави. Наша клясична державна фільософія займаєть ся державою у всїх часах, у всїх народів, без огляду на мову, не жадає одномовних і не відкидає ріжномовних держав, вона є національно зовсїм байдужна. Доперва в бесїдах Фіхте до нїмецької нації виступає нація як чинник, що творить державу, тим самим отже полїтичний чинник, Фіхте вводить нїмецький нарід як одиницю і цїлість теоретично в нїмецьку історію, хоча його розумінє всесвітно історичного покликаня сеї нації ріжнить ся дуже від всїх націоналїстичних представлювань.

Богато замішаня вносить се, коли говорить ся нинї ще про націю в сїм наївнім і гуманїстичнім розуміню та не добачуєть ся того, що нинї розходить ся про відношенє нації до держави, ясне і конкретне, отже про полїтичне понятє нації. Коли не відріжнить ся сього, то заходить небезпека, що можна побіч себе говорити так, як прим. ботанїк і хлїбороб, з котрих перший буде твердити, що пшениця належить до трав, а другий закине йому брехню ясним як сонце твердженєм, що вона належить не до пашних, але збіжевих плодів.

Молода радикальна буржуазія мартової революції, яка витягнула в імени нації руку по державну власть та хотїла віддати на службу визволених націй той засіб власти, який до того часу домашні володарі посїдали з ласки Бога й історичного права, ввела в практицї під видом національного прінціпу полїтичну ідею нації. Національна думка зміняла від того часу ріжно свій зміст. Друге велике жерело непорозуміня полягає на тім, що сих перемін не добачуєть ся та не пізнаєть ся їх глибоких причин.

Молода буржуазія жадала єдности нації і свободи нації: нїмецької держави „доки сягає нїмецька мова“, від альпейських хребтів до Бельт. Язикова спільність, одна

держава! Геть з чужим пановане́м в Шлезвіґ-Гольштайні, в Альзації! Геть також з державним роздробленем в нутрі, з абсолютизмом і станами — гаслом є зединена німецька република! Отсей демократичний націоналїзм, який жадає для себе самого єдности і свободи, признає рівне право також всїм иншим народам землї: він витає радо Кошута, хоча сей відбирає німецькій державі Австрії, а тим самим німецькому народови величезний простір пановання; він симпатизує з італїйським повстанем. він мріє ще в 1863 р. про польських повстанців, хоч вони грозили другій німецькій силї, Прусії загарбанем двох цїнних провінцій. Навіть одного не німецького села не хочуть вони посїдати, але й нїодного німецького лишити в чужих руках. Кождому своє!

Нїчого не бажаєть ся, лиш господарити без перешкод на власнім просторі. Одноцїльна торговельна держава Фіхте має бути здїйснена для буржуазії. Німецьке цлове товариства (Deutscher Zollverein 1834) приготовило її, „Національна система полїтичної економії“ Фрідриха Лїста наперед придумала її. Мають бути створені національні зелїзницї, корабельна плавба і фабрики. Нація ще слаба, вона виступила історично пізно і потребує поки що охоронного цла як виховуючого, але тільки переходово, щоби пізнїйше зробити місце вільній торговлї! А вільна торговля є — як каже її анґлїйський оборонець — Ісусом Христом, миром між народами.

В сїй своїй першій добі розвою є національна думка у внутрі революційна, на зовнї супроти инших народів на скрізь мирна, вона є передовсїм також цїлком антимілїтарна, обкроює і відмовляє військових кредитів і обкидає болотом юнкра Бісмарка. Вона йде зовсїм слїдами Кобдена і Брайта, великих прихильників вільної торговлї і приятелїв мира з менчестерської школи.

Згадка про подібний напрям в Анґлії, який в кождім разї проявив ся там о одно людське поколїнє скорше, поучує нас, що ті самі прояви тут і там мусять мати ті самі причини. Близший розгляд показує нам і тут і там буржуазію, яка минула вже період меркантилїстичної мануфактури і перейшла до індустріялїзму Адама Сміта. Капітал починає внутр краю заступати одїдичене ремесло фабриками і знаходить обильну можність вкладів в межах краю — ще треба передовсїм будувати зелїзницї, копальнї і фабрики, замінювати за границею засоби поживи і сирі матеріяли за фабрикати. Мирна торговля отвирає собі дорогу без насилля. Пощо кольонїй? Через одно поколїнє борють ся анґлїйські лїберали проти набуваня кольонїй, які більше коштують, як приносять. Вистарчають торговельні оселї

на основі мирових і приятельських договорів. Бо виміна готових товарів наступає без небезпеки з руки до руки. Не Велика Британія, ані світова анґлійська держава, але демократична національна анґлійська держава стоїть в осередку інтересів.

Мирний демократичний націоналізм показуєть ся отже політичною формою думки індустріялізму, то є тої доби, на якій відбиває своє пятно ліберальне фабрикантство, він є політичним висловом означеної економічної фрази капіталізму, як в Анґлії так і в Німеччині, передовсім яко національна проґрама лиш одної кляси нації, буржуазії! Міщанська національна економія як наука переходить в тім самім часї період, відмежований А. Смітом і Фрідріхом Лїстом.

Як думав в той час пролетаріят, почуємо пізнїйше.

* * *

Дві великі національні держави, Німеччину й італійське королївство, основав не революційний демократичний націоналізм, але реакційна, династична сила оружа. Національними державами вони були певно, але повним здійсненем національного прінціпу не були. Вони не принесли національної єдности анї Німцям, анї Італійцям, анї Французам. Німцї лишили десять мілїонів своїх земляків в Австрії, більше як мілїон в Швайцарії, сотки тисяч в инших державах, Італійцї мілїони на австро-угорськім побережу, в Трієнтї, в французькій Ніццї, на Корсицї, Мальтї, на побережу Тунїсу і Тріполїсу, від французької републики лишила ся віддїлена вальонська Бельґія. Противно нова німецька держава обіймала польські, данські і французькі области, а традиційна приязнь нації до Поляків перемінила ся скоро в люте переслїдуванє. А національної свободи було там, що найменше в Німеччинї, ще менше.

Не нація обіймала в Німеччинї власть, не вона уживала державу як знаряд своєї культури, як мріли про те фільософи і поети. Завдяки загальному військовому обовязкови не було в 1870 р. на побоєвищах ніяких кляс, але по заключеню мира застали повертаючі жовнїри, буржуї і пролетарі, знова давний клясовий порядок, за короткий час стала держава знарядом в руках юнкрів і служила иншим цїлям. Міщанський національний прінціп перейшов зі значним зіпсованєм в руки всенїмецьких ґруп іррєдентистичних сект, культурна і полїтична ідея нації звироднїла у них до расового фанатизму і тевтонїзму, до смішних дїтвацтв з прочищуванєм мови і торжествами Вотана та ще иншими подібними забавками. Але національна думка,

як пануюча ідеольоґія часу і опановуючий спосіб думаня міщанських кляс, дістала новий, сущно инший зміст. Його постараємо ся ми передовсїм винайти, причім поки-що і на певний час поминемо зовсїм пролєтарське розумінє нації.

Не фабрикант, то є промисловець, який особисто з своїм підприємством довершує перехід від ремесла до машинерії, як піонір технїчного перевороту, не лїберальний буржуа означує полїтичну психольоґію часу від 1870 до 1890: він є власне в тім часї, що найменше від 1873 р. найбільш поборюваною особистостю нації. Побідний юнкер, як економ і бюрократ, означує національний ідеал і національний спосіб думаня.

Не фабрика і не місто, але двір і село стають тепер підставою народного житя. В мужицьких костях лежить стриж нації. Не корабельна плавба і світова торговля, а вже найменше вільна торговля, роблять націю здоровою і сильною. Торговельний оборот і грошева господарка уходять радше за шахрайство і лихву, як за господарську працю: такою вважаєть ся управу рілї і ремесло. „Охорона національної працї“ — се клич доби. Будучність нації не лежать анї на водї, анї в кольонїях, анї в всесвітно-полїтичних авантурах. Цїлий Балкан не варта костей одного поморського ґренадира, кольонїяльна полїтика є безглуздою авантурою людей, які радо пхають свій ніс там, де не треба. Національна держава полїтично вистарчає собі сама. Щоби вистарчати собі самій, мусить вона економічно бути самостійною, (autark), то значить, продукувати все, чого потребує. Охоронні цла, які мають служити сїй самостійности (Autarkie), не є лиш виховуючими цлами, вони мають радше задачу удержати державу постійно в незалежности від світової господарки.

„Новий дух“ лїбералїзму грозить по думцї того часу народному орґанїзмови важкими шкодами, охоронити його є задачею соціяльного королївства, а його пророками є соціялїсти з катедри. Охорона робітників і робітниче обезпеченє, охорона середного стану, охорона національної продукції, автракія державного господарського простору, авторітет королївства, державна власть, власть пана в підприємстві, одним словом система патронажу під кождим зглядом — се національні дороговкази думаня. Клясовий інтерес пануючих підмальовано етично й науково, позолочено історичними споминами і славою побідних битв, він став національним ідеалом[1]).

[1]) Через те, що тут ми підносимо лиш історичну звязь ідей, можемо лиш натякнути на їх економічні підстави. Твір „Національне

Також і ся переміна ідей в Німеччині від 1870 до 1890 не є оригінальна. Також в Анґлії ліберальний індустріялізм був заступлений соціяльним торизмом [1]), якого духовим і політичним творцем і провідником є Венямин Дізраелї. Від ліберального індустріялізму до соціяльного торизму є економічно і політично що найменше так далекий крок, як передтим від меркантилізму до фізіократизму, се є в ґрунті той сам крок, тільки на висшім історичнім ступні розвою. Цікавить нас в нім тут не так дуже економічна переміна, як переоцінка національного ідеалу, який випливає з економії даного часу.

Національний прінціп, сей демократичний, навіть революційній прінціп єдности, свободи і самоозначеня нації, є в тій добі пересудженою справою, на вні і в нутрі. Не „нація“, той основний і первісний факт послугуєть ся державою як своїм знарядом, але первісним фактом стає держава, а авторітет держави і нація стають предметом його патронажу. Німцем стає тепер кождий горожанин держави, також коли він є польської або данської народности, чужинцем є зате також Німець поза державою. Торійський або консервативний націоналізм — після того, чи схочемо назвати його після анґлійського чи після пруського первовзору не є революційний, не є експанзивний або всесвітно політичний, лиш на вні дефензивний, а внутрі авторитативний [2]). Його найбільше досконалим літературним висловом є для німецького народу Бісмаркові „Gedanken und Erinnerungen“.

Від упадку Бісмарка минуло вже чверть століття. З гори треба приняти, що в такім великім просторі часу перебули події в економії, а разом з тим і їх духовий відблиск, співчасні ідеї величезну переміну. При скорости розвою, якою визначаєть ся наше століте, треба сподівати ся, що отся переміна немногих десятиліть є більша, як перше від

питанє і соціяльна демократія“ виводить кожду фазу з економічних подій і власне через те є мистецьким ділом марксістського досліджуваня.

[1]) Про те говорить дуже прозора студія Едмонда Laskine, „Zur Geschichte des sozialen Torysmus“ в „Archiv-i“ і Grünberg'a V, 1 і 2.

[2]) Свого часу я старав ся доказати в творі „Kamf der österreichischen Nationen um den Staat“, що кожда кляса суспільности має спеціяльне понятє про суть нації і її покликаня до держави. Кождочасні пануючі кляси уважають своє розумінє єдино добрим і єдино управненим та старають ся представити инші розуміня ненаціональними і непатріотичними. Се вдаєть ся їм серед безкритичних мас мимо очевидних противорічностей. Зі становища національного прінціпу приміром є Німці в Европі все ще без вітчини, бо мають три чи чотири вітчини замість одної, а вітчина Швайцарія є без націй, бо обіймає не одну, а три нації. Кожда така лайка, якою обкидаєть ся соціялістичний пролєтаріят, спадає отже з подвійним тягарем назад на своїх авторів.

століття до століття. Але з другої сторони як нині, так і колись традиція тягне з собою від поколїня до поколїня перестарілі форми думаня. З нерівности темпу, в якім розвивають ся події й ідеї, повстає для нашого часу небезпека, що внуки орудують ще словами батьків, хоч понятя, які є їх змістом давно змінило ся.

Капіталїзм лишив нині свою індустріялїстичну фазу вже за собою. Промисловий буржуа, колишній його економічний і полїтичний представник у своїй власній особі не стоїть вже давно в осередку капіталїстичною розвою. Дивним дивом не добачує сього також богато соціялїстів, полїтиків і заводових орґанїзаторів, хоча побіч многих праць Кавтського проаналїзував докладно сю рішучу переміну Рудольф Гільфердінґ в своїм „Finanzkapital“.

З поміж трех форм капіталу (капітал промисловий, купецький і позичковий) відограє в часї, в якім повстав головний твір Маркса, головну ролю промисловий капітал; фабрикант, підприємець, є особисто представником поступу. Від двох і пів десятилїтя довершуєть ся процес, який на місце поодинокого підприємця ставляє найріжнороднїйші асоціяції, в першій мірі акційну спілку, отже неособове, анонїмне підприємство. Рівночасно переходить економічний провід з промислового на позичковий капітал, на банки. Се не означає зовсїм, що є менше промислу, противно, індустріялїзація робить власне тепер найбільші поступи, але не завдяки особі промисловця (як давнїйше доми Крупа, Шелєра і т. д.), але задля основательської дїяльности банків. Отже позичковий капітал, який підчиняє собі промислову і купецьку дїяльність, ними кермує і управляє, отже капітал банковий, який однак не робить давних типових банкових інтересів, але продукує і торгує, той розвитий далеко поза свої первісні рамки, орґанїзуючий цїлу суспільну господарку в картелї і трести, безіменний і неособовий капітал став тихою працею двох десятилїть володарем націй. Є се фінансовий капітал.

Під його володїнєм змінило охоронне цло третий раз свою функцію [1]). Се не є вже більше переходове виховуюче цло Лїста, не є „охороною національної працї“ соціяльного торизму, який має зробити власну державу господарсько самостійною, а через те незалежною від заграницї, але є се засіб для створеня монополю визиску національної працї та здобутя світового ринку. Є він картелевим цлом, який має не так спинити чужий імпорт, але уможливити експорт за границю. А експортованим має бути — в відріжненю до

[1]) Перший раз відкрив се Рудольф Гельфердінґ „Der Funktionswechsel des Schutzzolls“. „Neue Zeit“ XXI. річник, 2. том, стор. 274 і сл.

вільної торговлї індустріялїстичної доби — не так фабрикат, товар, вартости ужиткові, як сам капітал. Очевидно, сам товаровий експорт йде далї та перевисшає може що-до скількости і вартости експорт капіталу. Але про него розходить ся найбільше, він є найбільшою житєвою конечністю капіталїзму на сїм ступнї.

Найгірше лихо нашого дотеперішного соціялїстичного вихованя є те, що ми займали ся майже виключно капіталїстичним продукційним процесом. Однак сила дальшого розвою капіталу лежить передовсїм в репродукції і акумуляції капіталу. Те, що і як творила ся надвартість, займає робітника передовсїм, бо в тім він бачить свій індівідуальний визиск. Але того, як уживаєть ся сих надвартостий, він не бачить і не питаєть ся про те, — він радше є склонний приняти, що їх споживає кляса капіталїстів, що люксус богатих дає вже на те найлїпшу відповідь. Однак надвартости вертають в більшій кількости назад до продукції як капітал та спричинюють в той спосіб постійне, чим раз нагальнїйше розширенє капіталїстичного способу продукції. Отим аккумуляція є пружиною капіталїстичного розвою.

Капіталїстична господарка краю виділяє день за днем надвартости, що-дня приносить вона гроші як зиск, процент або ренту. Доки сї грошеві суми не є вложені знов як капітал, доти є вони мертві. Чим довше, чим більше їх лишаєть ся мертвими, тим гірше для капіталїста, який їх посїдає (процентова стопа паде), тим гірше для робітничої кляси (брак нових і зредукованє давних підприємств, обниженє заплати і зріст безробітя).

Тим гірше для промислових капіталїстів, які продукують, бо їх капітал повільнїйше обертаєть ся[1]). Трудности аккумуляції впливають на цїлу суспільну господарку. „Праця є жерелом всякої вартости. Але капіталїстична суспільність зменшає хвилево кількість виконуваної в суспільности праці через те, що вона відкладає капітал облогом, замісць ужити його на закупно робочих сил. Вони збирає з одної сторони мертвий капітал, з другої армію безробітних.“ Потреба аккумуляції вимагає все нових ринків збуту для товарів, щоби могти постійно розширяти продукцію і зменшити час обороту капіталу, вона вимагає все нових можностий вкладів для увільнених надвартостий. Ринки збуту і сфери питане вкладів капіталу — се постійні турботи капіталу, се рівночасно і житєве поне-

---

[1]) Представлене після Отто Бауера, „Nationalitätenfrage“, сторона 462 і сл.

волених капіталом, бо коли пошукуванє не вдасть ся, то робітнича кляса стає покарна збільшенєм безробіття.

Обі задачі вяжуть ся разом. Бо коли я отвираю капіталови сфери вкладів, то даю тим рівночасно товарам новий ринок збуту, бо передовсім можуть бути набуті засоби продукції, а також настановлені робітники, які консумують. Коли отвираю знов товарам новий ринок, то творю через те також для капіталу нові сфери вкладів. Мимо сього однак обі дороги не все ведуть паралельно.

В давнійшій добі індустріялїзму, в якій капітал нищить передовсім в краю відсталі форми продукції, находить він без труду богатий збут і все новий вклад в краю. Він росте коштом загибаючої суспільности. Коли ж він попри те збуває товари за гранецю, то може навіть найбільші зиски вложити все ще в краю. Тяжка справа лиш тоді, коли молодий домашний капіталїзм терпить конкуренцію з боку старшого заграничного капіталу. Тоді охоронне цло забезпечує йому збут в краю, а разом з тим певну нову сферу вкладу капіталу в нових, охоронених цлом галузях продукції. З початку служить се цло лиш для приспішенє абсорбоції капіталом відсталих форм підприняття, отже для поглочуваня минулого в краю. Так ділає він аж до певного ступня насиченя, коли підвисшенє збуту товарів і нові вклади капіталів в краю починають бути тяжкими.

Се є хвиля, в якій стара школа охоронного цла вважала його функцію покінченою та потрібним перехід до вільної торговлї. Вона перечислила ся. Охоронне цло істнувало дальше і уможливило капіталїстам получити під охороною цлового муру свої підприємства в картелї і трести, які змонополїзували краєвий ринок збуту. Коли раз наступить отсей монополь, то вдаряє в очи, що правильно сього ринку не дасть ся вже розширити, та що новий вклад в даній продукційній галузи стає правильно неможливий. Гра капіталїстичної експанзії мусить після всякого очевидного позору втихнути. Узискані доходи можна ще якийсь протяг часу уживати на те, щоби ще в инших галузях продукції вводити трести, але й їх число є обмежене. В певній хвилї осягає і отся система свою точку насиченя. Коли вона осягнена, то умертвляє вона всї увільнені надвартости, творить звільненє обороту капіталів, зменшенє доходу і безробітє. Титанїчна експанзивна сила капіталу зруйнувала протягом одної ґенерації індустріялїзму передані форми продукції, а в другій ґенерації „охорони національної праці“ змонополїзувала краєву продукцію; але власне сей монополь збільшив ще більше його експанзивну силу.

Але тепер стрічає вона тверді границї національної держави, які змушують її до супокою. Коли схоче їх переступити, то стрічає коло себе такі самі охоронені цлами, промислово насичені національні держави. І здаєть ся, що нема ніякого виходу.

А прецінь найшов ся такий: що найменше на певний час. Відомий досвід учить: Чим більше продукція, приміром шин, тим дешевша кожда штука, поодинока шина. Коли картель ґарантує менї високу цїну в краю, то я можу розширити ще корисно продукцію, як буду продукувати великі кількости понад краєве запотребованє і кидати їх дешево на світовий ринок. Чим висше отже цло, чим сильнїйший картель в моїм краю, як в чужім, тим скорше зможу я втиснути ся з низькими цїнами мимо охоронного цла до чужого краю. Коли перше служило цло для охорони краю, пізнїйше до улекшеня твореня картелїв в краю, які уходили за національну орґанїзацію промислу, то тепер служить воно до здобутя заграничних ринків дорогою визиску краю — цло стало зачіпним і здобуваючим цлом, отже впрост противенством свого початку!

Отсей факт набуває тепер незвичайного всесвітно господарського значіня. В державах, які мають охоронні цла, нема більше бесїди про зниженя цла: „Фінансовий капітал, та найновійша національна орґанїзація продукції“, має в охороннім цлї далеко сильнїйший інтерес, як давнїйше. А жертвою сеї цлової і експортової полїтики є промисл країв з вільною торговлею. Сталевий промисл в Анґлії не може більше числити ся з своїми внутрішними коштами продукції, Німеччина і Сполучені Держави кидають надмір своєї стали по казочно низьких цїнах на анґлїйський ринок. Анґлїйський сталевий промисл кличе о оборону, разом з ним богато инших промислів, і так повстає в історичних краях вільної торговлї могуча аґітація за охоронними цлами, яка стрясає цїлим національним житєм аж до його корінїв. Як довго істнують краї з вільною торговлею, помагає ще вентиль експорту по низьких цїнах, і то лиш певний час. Скорше чи пізнїйше: Капіталїстично насичені держави не можуть від певної хвилї істнувати дальше капіталїстично без зруйнованя своїх границь, то значить не можуть більше у внутрі вкладати свою надвижку капіталів, а заразом входять на світовим ринку до себе в відношенє завзятих конкурентів.

* * *

Як зміняєть ся в сїй добі національний ідеал? Передовсїм вдаряє те, що представником сього найновійшого

розвою є ще в більшій мірі, як в попереднім охоронений цлами державний і господарський простір, що проблєма часу віддаляєть ся все більше від первісної основи, від нації як представника державности. Те, що загально даєть ся розпізнати лиш як понятє, осліплює особливо в Австрії своєю ясністю. Ще перед десятилітєм був національний напір Мадярів так сильний, що вони стреміли до осібної державности і власної цлової границї. Але факт великого спільного господарського простору був сильнїйший: Нинї боронять вони своє економічне і національне істнованє з цїлою завзятістю в рамах спільної держави, вони боронять себе самих, обороняючи державу. Яка різка і основна переміна! Вона зраджує нам, що у пануючих кляс інтереси державности відібрали вже давно першенство старому ідеалови нації, що тепер не розходить ся о оборону національної ідеї, але о охорону господарських інтересів, історично унаслїдженої економічнної спільности. Але поминїм Австро-Угорщину, великі европейські держави є національними державами, отже нація і держава сходять ся в них, і тому власне національна думка останнього людського поколїня є там зовсїм переповнена потребами державности і господарського примусового положеня держави.

Національна держава потребує експорту, потребує торговельної фльоти, потребує ринків збуту. Вона потребує рабівничих картельних цол, щоби втискати товари в чужі держави. Але вона потребує ще більше!

Готових до консумції товарів, яких потребує Неґр, Маляєць, Китаєць, нема богато, і сей ринок є вже так обсаджений, що його обісланє не потребує значних нових вкладів. Збут товарів в тім значіню, збут товарів і торговельні оселї в розуміню часів вільної торговлї не можуть вже сього зробити. Видатний є ринок лиш тодї, коли він є змонополїзований, коли користаєть ся з лїпших цол або з цлової вільности, а се можна осягнути лиш тодї, коли терен збуту є також полїтично опанований!

Те, про що нинї розходить ся, то є вклад капіталів! Цїлі части світа не мають ще вибудованих морських пристаней, мають несплавні ріки, не мають зелїзниць. В дївичих гірських краях спочивають ще руди і шляхотні камені, широкі, плодовиті земельні простори, де можна би управляти бавовну, кавчук, каву, риж, уживаєть ся тільки на пасовиска. А до того треба портових будівель, зелїзничих будівель, копалень, дорогих плянтацій, а з тим величезних вкладів капіталу, які є певні лиш під охороною модерної державної власти, а по части можливі лишень за державною концесією, до того треба тубільних робітників,

яких без державного примусу не можна мати. Такі области мусять бути політично контрольовані і тим сильнійше політично опановані, чим більше примітивна їх орґанізація. Коли має бути отже поконана мертва точка внутрішної державної економії, то мусить держава втягнути в свою службу чужі простори або через мирне проникане або протекторат або окупацію або вкінци підбій: Національна держава мусить стати світовою державою!

За одним разом вирвано національний дух з вузьких дворів і сіл, з півфевдальної романтики та тевтонічної Вотанової дрімоти і випроваджено на світову трибуну. „Будучність Німеччини лежить на воді“. Инша вже романтика навязує до хрестових виправ давних німецьких імператорів, цісар Вільгельм відвідує каліфа в Стамбулї, Святий Гріб в Ерусалимі, султана в Мароко. Розходить ся про баґдадську зелїзницю і мароканські поклади мідної руди. Повстане боксерів в Китаю дає притоку до набутя Кіяучау. Німецька держава шукає свого місця на сонці у всїх частях світа.

Давну самостійність юнкрів, які не хотїли знати нїчого про світову торговлю, про купців і корабельних підприємців і про фльотове зброєне, усунено як вузькоглядну. Держава стає тодї доперва самостійною, коли вона на власній землї має руду для своїх горнил, бавовну для ткалень, ґуму і фарбовий матеріял для своїх хемічних фабрик, діяманти для своїх жінок, каву і гербату на снїдане для своїх горожан, коли вона набула кольонїяльні посїлости під всїми підсонями. Охорона національної працї? Чи німецький банкир в Еквадорі, німецький купець в Сінґапорі не робить також національної „працї“ і ще до того повної зиску? І чи не потребує він ще більше охорони?

Пощо збудували ми національну державу, пощо узброїли ми її гарматами і воєнними кораблями, коли вона не хоче віддати своєї політичної могучости на службу нашого господарського розширеня? Анґлїйцї, Французи, Бельґійцї, Голяндцї, Москалї стоять нам на дорозї, роздїлили перед нами світ і ми маємо вийти з порожними руками? Се не може і не повинно бути: Побіч і на місци британської імперії ми поставимо німецьку. Ми не можемо инакше, коли не хочемо пізнїйше вдусити ся серед надміру капіталу і народу!

Се є найновійша доба міщансько-національного думаня, пануюча національна думка наших днів; вона є, хоч представлена тут лиш на німецькім примірі, така сама у Французів, Анґлїйців, Італїйців і у російської буржуазії, вона зявляєть ся у мізках капіталїстів конечно з самого

затревожуючого розвою капіталїзму. Національний імперіялїзм став нинї попросту національною ідеєю пануючих. Признавай ся до нації — ти можеш тисяч разів мати на думцї лиш культурне, демократичне, навіть торійське понятє нації — другий возьме тебе за національного імперіялїста і нїчого більше, а кожде застереженє буде вважати вже за національну зраду!

Але застановім ся на хвилю над вихідною точкою національного руху. Кожда нація становить державу, кожда держава лиш одна нація. національна єдність, свобода, самоозначенє! Вільні нації побіч себе! Що за глупе представленє. Нїмецька держава буде доперва тодї досконала, коли крім Нїмцїв матерного краю стануть також Нїмцями африканські Неґри, індійські Парія, маляйські і китайські Кулї. Національна держава мусить бути світовою державою, в якій вправдї панують лиш Нїмцї, але працює інтернаціонал всїх барв і підсонь: хочемо бути міжнародною національною державою, зовсїм так, як се вже є британська держава, Франція, Росія.

Пождім — чи дїйсно воно так? Нагло вдаряє нас той величезний самообман, якому ми підлягали протягом одного людського поколїня або ще довше. Анґлїйська, французька і російська держава, які видають ся національними державами, не є вже ними довгий час. Кожда з них є безмірним і переражаючо пестрим інтернаціоналом! Передовсїм Анґлїя: Отсей інтернаціонал, все одно чи з власної волї чи силою державного примусу, машерує тепер дїйсно по фляндрійських побоєвищах, Канадійцї побіч Австралїйцїв, Капляндцї побіч Індійцїв. А Росія побіч неї: на польських побоєвищах спочивають побіч Шведів з Фінляндії і балтійських Нїмцїв, кримські Татари, Кірґізи і Туркмени. Не менше і Франція: Араби з Альжиру і Марока і Неґри стоять в однім фронтї з паризькими пролєтарами. Державна спільність злучила разом не лиш нації, але всї раси світа в одно тїло, в один інтернаціонал, який є так успішний і живучий, коли сїє довкруги себе смерть і загладу. І лиш одна, в кождім разї незвичайно сущна обставина спричинює те, що ми не добачуємо сього інтернаціоналу угнетених, а саме те, що він стоїть під виключним панованєм буржуазії одної нації.

Перед таким видом жахаєть ся нїмецький націоналїст старшого стилю, але на днї своєї душі він відповідає також: „Ми мусимо; і ми мусимо також осягнути ту саму цїль, бо ми потребуємо бавовни і рижу, руди і діямантів; і ми Нїмцї потребуємо цїлого світа як поля дїяльности для нашого талану, ми не можемо дати загнати себе в кут,

щоби там занидїти". І як чоловік, якого захопив чар капіталїзму, він не може інакше думати[1]). Він закидає Москалям, Анґлїйцям і Французам: В наших рядах бореть ся нїмецька національна держава, народне військо нїмецьких горожан — а ви висилаєте проти нас орди ваших підданих; тут бореть ся одна нація за своє національне істноване проти стягненої силою разом мішанини народів. Хоч як оправдане є се почутє нїмецького жовнїра навіть по докладнім розгляненю, то прецїнь не добачуєть ся при тім одного головного і основного факту сеї війни. Проти російського інтернаціоналу бореть ся рівнож інтернаціонал, борять ся побіч Нїмцїв з Нїмеччини австрійські Нїмцї, Мадяри, австрійські Поляки, Чехи, Сербокроати, Румуни й Італїйцї. Вправдї, отсей інтернаціонал є — сеї ріжницї не можна не добачувати — по перше чисто европейський, а по друге він не опираєть ся на підданстві, лиш на історичній союзній спільности і має через те далеко свобіднїйший характер, як навіть велико-британїйський. Його підставою є передовсїм старий союз між нїмецькою державою і Австро-Угорщиною, а далї істнуюча від 1526 р., випливаюча з умов і забезпечена конституціями державна спільність наддунайських народів. А по третє, обі сї держави становлять замкнену ґеоґрафічно одиницю, Середну Европу, з тисячлїтними культурними звязками. Але простїть! До сього інтернаціоналу прилучуєть ся Туреччина, тиснуть ся зі святою війною музулмани Европи, Азії й Африки! Безсумнївним і якраз характеристичним для розвоєвих тенденцій часу є те, що і сей воєнний тобор є дїйсним інтернаціоналом під видимим проводом — хоч не під примусом панованя — одної національної буржуазії, під проводом нїмецької кляси капіталїстів в Нїмеччинї й Австрії і з участю пануючих кляс Угорщини й Туреччини.

---

[1]) Отсе страшливе перекрученє національної думки дїлає потїшно в австрійських нїмецьких і чеських націоналїстів. Нїмецько-національні студентські полїтики кричали цїлі десятки лїт „Геть з Галичиною і Дальмацією" та старали ся позбути ся добровільно австрійських Славян, нинї мусять вони однак працювати разом в господарськім інтересї австрійських Нїмцїв і дїйсно працюють разом, щоби оборонити в війнї для держави північних і полудневих Славян. Чеські націоналїсти, які плекали так ревно зближенє до російського культурного світа, дрожать передтим, щоби їх чеські банкові філїї і контрольовані ними підприємства не дістали ся в ворожі руки. Найбільше потїшні є трієстенські ірредентисти, які з обави про господарську будучність Трієсту молять ся кождого дня про те, щоби день визволеня — не прийшов нїколи. Загалом се познаки, що капіталїстична господарська спільність держави давно минула вже унаслїджену національну ідеольоґію, хоч не прогнала її ще із серця.

Було би похпокою, самообманом і тим самим вводженем в блуд робітничої кляси, поминати сю обставину, яка власне сїй війнї надає спеціяльну ціху: Се не є національна війна в розуміню національного прінціпу. В розуміню старої, чистої, незамученої клясовими противенствами національної ідеї вона є її противенством: Опанований Росією інтернаціонал Сходу получив ся зі зліпленим Анґлією і Францією британським і французьким інтернаціоналом Заходу, щоби зрабувати і не дати на будуче середноевропейсько-середноазійському інтернаціоналови [1]) доступу до світа, участи в світовім володїню. Се є боротьба імперіялїзмів за володїнє світом, отже за право і силу збирати і опановувати инші історичні або ще неісторічні народи і племена, які не дійшли ще до національної свідомости — за право і силу, коли хто хотїв би так сказати, підпорядкувати інтернаціонал народів поневолених буржуазії пануючої нації.

Пануюча кляса кождої такої пануючої або зміряючої до панованя нації називає отсю пробу — накинену їй господарською потребою капіталїзму — національною, бачить в нїй найвисшу задачу нації, отже всїх частей народу. Не місце тут розслїджувати, чи і наскільки пролєтаріят заінтересований в національнім імперіялїзмі, чи і наскільки він може від него відтягнути ся. До сего треба докладнїйших економічних розслїдів [2]), а тут обходить нас лиш ідейна історія нації. В нїй дійшли ми власне до остаточної оцїнки одної галузи її розвою, міщансько-капіталїстичної, якої теоретичною і історичною передумовою була одноцїльна суверенна національна держава:

Національний капіталїзм розсаджує на певнім ступнї насиченя з конечности межі національної держави та пре до інтернаціональної світової держави. Однак вона є інтернаціональна лиш з огляду на свій національний склад, з огляду на своє тїло, а не на право і дух: бо спільність народів такої світової держави є в більшій або меншій мірі недобровільна та віддано панованю і визискови буржуації пануючої нації. В той спосіб національний прінціп обернено до гори ногами і се власне є вислїд розвою трех людських поколїнь: Національний імперялїзм, ся найновійша фраза міщаньско-національної думки, приносить з

---

[1]) Погляд на карту зраджує звязь сеї війни: Коли поминути Сербію, то простягаєть ся від Північного Моря через Середущу Европу, Балкан, Малу Азію, Арменію, Мезопотамію, Персію, Афґанїстан замкнений пас держав, одинока запора поміж російською і британською імперією. Спільність інтересів того паса народів, лежить в рівній небезпецї, стати млином між двома млинськими каменями.

[2]) Їх зроблено вже в кінцевій части твору Рудольфа Гільфердінґа „Finanzkapital“.

собою знищене самої національної думки, він зносить сам знову національний прінціп, з якого він вийшов. З нутра на вні пре капіталїзм до того, що, коли дотепер одна пануюча кляса опанувала всї тоті кляси нації, на будуче одна пануюча кляса опановувала всї инші кляси нації, на будуче одна пануюча нація робить всї наші нації світа своїми підданими, нищить їх як нації. Національний прінціп хотїв поставити народи свобідно побіч себе, національний імреріялїзм ставить їх примусово під один спільний кнут.[1]) І здаєть ся, що спір поміж пануючим світа йде лиш про те ще, чи сей кнут має бути анґлїйський, російський, чи нїмецький.

* * *

На світї не дїєть ся так, як хотїли би сього поневолені: Понятя пановане, пануючі кляси, пануючі нації не є тільки уроєнєм, але найтвердшою дїйсністю світа. Або пановане істнує, а тодї воно панує над дїяльністю поневолених і визначує подїям їх біг, або воно вже не істнує.

Пановане панує над дїяльністю поневолених, але воно не поневолює їх думок, їх надїй, їх цїлий. Світові подїї супроводить постійно критичний дух тих, що є їх засобами і жертвами; сей критичний дух вплїтає посеред твердої дїйности образ свого бажаня того нового світа, який він збираєть ся створити. Не є се лиш бажанє самовільних мрій, але постанова дїланя, збудоване на основі історичного розвою, яка жде, лиш на подїї часу, щоби сама дїлати. Свою самостійність покидають поневолені доперва тодї, коли стратять критику, коли підчинять ся пануючим також в думках і цїлях. Тому не можна дивувати ся, коли пролєтаріяти всїх країв беруть участь в боротьбі своїх пануючих кляс, зле було би тодї лиш, коли би вони не робили сього зі свого власного переконаня.

---

[1]) Отто Бауер, стор. 475: „На сїм ґрунтї всихає ідеал єдности і свободи націй. Пановане капіталїстичної пануючої нації над мілїонами підданих стає державним ідеалом доспілого капіталїзму“. А на ст. 467: „Ідеалом модерного капіталїзму є через те вже зовсїм не національна держава, але держава національностей, в якій лише державний нарід пануючого краю приказує і визискує, а инші народи віддані йому безборонно. Його первовзором є вже не анґлїйська національна держава, але британійська світова держава“. — Ненависть до Анґлїї серед буржуазії є завистю о пановане Великої Британії над половиною світа. Глибока симпатія робітничої кляси до Анґлїї не відносить ся очевидно до британійської світової держави, але до завзятої робітничої кляси в нутрі анґлїйської національної держави, яка від давна вела боротьбу проти індійської, полуднево-африканської і египетської полїтики і також в сїй війнї захована свою честь і розвагу.

Національний розвій 19. віку не перейшов попри европейський пролєтаріят як щось чуже незрозуміле, яке його зовсїм не обходить. Коли би так було, тодї пролєтаріят усунув би сам себе з сучасної історії як дїлаючу силу. Молодий пролєтаріят підхопив власне з цїлою пристрастю думку національної свободи і єдности і розвинув її далї на свій спосіб. Ми перейдемо тепер розвій національної думки в соціялїзм в протиставленю до її міщанського розвою. Сим разом ми обмежаємо ся до зіставленя їх точка за точкою, застерігаючи собі самостійний вивід до спеціяльної статї.

В історичних державах, в яких національна свідомість не стала ще полїтичною, йде пролєтаріят народів пануючих всюди без всякої рефлєксії слїдом за наївним космополїтизмом, а поневолених за наївним націоналїзмом. Як тільки нація доспіває до державної волї, стає пролєтаріят зараз всюди ядром військ в тій революції, яка стремить до здобутя для нації права самоозначеня.[1]) Фрідріх Енґельс і Вілгельм Лїбкнехт стояли в 1848. р. з крісами на плечах в рядах за єдність і свободу нації, а молодечий Авґуст Бебель бореть ся на зібранях нїмецьких робітничих товариств за великою спільною Нїмеччиною, за мирний союз всїх нїмецьких племен оснований на волї народу і оружній сили мас.[2]) Нїколи в своїм житю не могли Бебель і Лїбкнехт переболїти виключеня австрійської Нїмеччини з нїмецької держави.[3]) Нїмецький пролєтаріят стояв від самого початку на становищу демократичного національного прінціпу, він виходить отже в національних справах з того самого заложеня, що і повстаюча буржуазія. І те саме відносить ся до всїх пролєтаріятів світа.

Неправдою є, немов би робітнича кляса була колинебудь ненаціональна. Як довго буржуазія борола ся рука

---

[1]) Відношенє нїмецького пролєтаріяту до національної думки я старав ся начеркнути у вступі до віденського процесу за головну зраду під заголовком „До полїтичної і суспільної історії 1848 до 1870“. На жаль стає історія робітничого руху тих днїв, історія його першого теоретичного і практичного становища до національної й інтернаціональної проблєми для нинїшного робітничого поколїня мимо так ясного представленя Мерінґа, мимо пямятників Бебля і мимо всїх нових праць про те, чим раз більше книгою замкненою семи печатьми. Инакше партійна орґанїзація не шукала би нинї так непевно дороги в так многих справах, які вже перед двома поколїнями були ясно порішені.

[2]) Бебель: „Aus meinem Leben“, I, стор. 150 і сл.

[3]) Порівнай промову Лїбкнехта у Цобля в Віднї 1869, видруковану в віденськім процесї за головну зраду, стор. 145 і сл.: „Теперішне віддїленє Австрії від Нїмеччини є лиш провізоричне, переходове, Австрія мусить вернути назад до Нїмеччини, але не до Нїмеччини Бісмарка, тільки до вільної, зєдиненої на демократичній основі“.

в руку з нею за єдність і свободу нації, була вона навіть національною в рівнім значіню. Так довго були клясові ріжниці між обома ще непомітні або щонайменше без впливу.

Однак повстала не вільна національна держава, тільки продовжене Прусії, цезаристичний рай юнкрів і капіталїстичної буржуазії на основі остаточного розриву Нїмців в Европі. В 1866 роцї розбила ся Велика Нїмеччина, в 1870 роцї нїмецька демократія. Тріюмф юнкрівсько-капіталїстичної національної держави був заразом великим погромом демократії і національного прінціпу.

Від сего роздїлу, який доконав ся також практично на зібраню нїмецьких робітничих товариств, яке під проводом Бебля в Нірнберґу відрекло ся демократичного крила нїмецької буржуазії і прилучило ся до інтернаціональної робітничої асоціяції (вересень 1868), дїлить ся національна думка на міщанську галузь і пролєтарську. Ясна річ, що навіщена законом проти соціялїстів робітнича кляса не могла покланяти ся консервативному, торійському націоналїзмови Бісмарка, як також, що вона пізнїйше відмовила сього поклону імперіялїстичному націоналїзмови, коли нїмецька державна полїтика приняла за часів Капріві буржуазний, а за Більова чистий імперіялїстичний характер та казала пролєтаріятови через підвисшені охоронні цла платити воєнні кошти імперіялїзму. Пролєтарське розумінє нації пішло небавом своєю осібною дорогою. [1])

Первісний національний прінціп живе тепер в робітничій клясї великих европейських націй, і в розбуджуючих ся неісторичних націях, значить в націях Балкану і дальшого Сходу. Там поступає нинї вперед процес твореня національних держав; він розсадив вже европейську Туреччину, загрожує вже анґлїйське пановане в Єгиптї й Індії і дасть ся небаром відчути російській світовій державі.

Однак не без розгляненя і не без змін переняв пролєтаріят сей прінціп.

В той час, коли анґлїйський і французький пролєтаріят, який живе в зєдинених національних державах, бачив в практицї і в своїй ідеї державу і націю все злиту в одно, ставав пролєтаріят середної і східної Европи навіть по 1870 р. все виразнїйше свідомим противенства між одним і другим: Тут не покривали ся нїде національні оселї з державними просторами, тут вимагав консервативний націона-

[1]) Твір Отто Бауера малює розвій пролєтарської національної думки у всїх її історичних фазах. Що до слїдуючого гляди передовсїм § 28 (Робітнича кляса і капіталїстична експанзивна полїтика) і § 30 (Соціялїзм і національний прінціп).

лїзм великих націй поневоленя і національної асиміляції меншостей, отже впрост вичеркненя нації та примінював до тих народів і відривків народів всї ті засоби поневоленя, які пролєтаріят як кляса відчував що дня на власнім тїлї (Поляки в Нїмеччинї і Росії, Славяне почасти в Австрії, а загально на Угорщинї). Терпляча кляса має глибоку, практично добре узасаднену симпатію до терплячих народів. Але як помогти?

Національний прінціп знає, беручи строго, лиш один вихід: державне відірванє меншости, тому що прецїнь нація і держава мають покривати ся. Рух за державним відірванєм (ірредента) вимагає, як що він має бути поважний, повстаня і війни. Разом з тим виринуло перед пролєтарськими масами питанє, чи їх симпатії для поневолених народів і їх признанє національного прінціпу можуть йти так далеко, щоби оправдати воєнну розправу?

Війни з 1866 і 1870 були в тій квестії твердою наукою для пролєтаріяту Нїмеччини й Австрії. Часть його з одушевленєм брала участь в нїмецьких війнах за зєдиненє і визволенє, все одно, чи в таборі побідників чи побіджених, а при кінци збирала процеси за головну зраду, виїмковий стан і закон проти соціялїстів. Але національний роздїл Нїмцїв остав мимо того!

Як прийшло до сего? Чим раз яснїйшим ставало пізнанє, що держави мусять бути передовсїм також одиницями простору з певними мілїтарними границями і зорґанїзованим господарським житєм.[1]) Границї національних осель не все надають ся на границї держави. Вже капіталїзм доби 1870 до 1890 вимагав державних областей з більшим зовнїшним обємом і внутрішним капіталїстичним випосаженєм.[2]) Малї й убогі держави не ґарантують анї потрібного капіталїстичного, анї нїякого соціялїстичного розвою. Коли б хотїв хто подїлити карту Европи строго після національного прінціпу на суверенні національні держави, то одержав би не лиш зовсїм неможливі границї, але передовсїм також богато малих і найменших, убогих і нездібних до розвою державних творів.

В тім повнім переконаню, що матеріяльні факти житя, земля, її будова й її плоди, економія, а передовсїм великі розміри, які приняла продукція і оборот, мають першенство

---

[1]) Таку господарську спільність витворюють охоронні цла і фінансовий капітал.

[2]) Тут належать: національна державна сїть зелїзнича, яка створює одну різко відмежовану комунїкаційну спільність, торговельні центри, одноцїльний господарський заряд, спільність прав і богато инших чинників.

перед всїми иншими суспільними фактами, зрозумів соціялїзм при всїй своїй симпатії до дрібних народів, що допроваджене до найвисшого ступня творенє дрібних держав було би реакційною, а не революційною помічю. А рівночасно Швайцарія давала примір спільного житя трех націй в свободї і мирі.[1]) Свобода і єдність нації показали ся можливими без державної суверенности, як національна автономія в рамах більшої спільности, хоч би се була — ще нинї — капіталїстична держава.

Не ірредента й війна, але внутрішний розвій в рамах даної держави аж до конституційного забезпеченя культурного самоозначеня нації: се стало національним прінціпом соціяльної демократії. Сформуловано його в 1898 р. на партійним зїздї в Бернї, в країнї найзавзятїйших національних боротьб, в Австрії. Цїла соціяльна демократія европейського сходу приняла отсе сформуловане в головних основах за своє. Вона приняла національний прінціп і повела його дальше; єдність, свобода і самоозначенє націй є також її цїлю. Але ся цїль має бути здїйснена не через суверенну державу нації, але дорогою її автономії в межах висшої спільности, за те однак без огляду на історичні або инші границї Автономія є менше як суверенність, яка висловлює одиноке безмежне пановане над простором і народом. Автономія є самоозначенєм в межах висшої спільности, але через те також правом, заґварантованим сею висшою спільністю. Суверен не має иншого засобу боронити себе і своє право крім війни, яка рівночасно лучить ся з ризиком заглади, суверенність ставить отже націю перед війною, перед дїлеммою грати в світї ролю молота або ковала, панувати або згинути. Автономія зате запоручує через конституцію і право мирне істнованє. Хоч в юридичнім значіню автономія є менше чим суверенність, має однак більше значінє для тревалого істнованя і культури націй.

Тим способом доходить національна думка у соціяльної демократії до практичних консеквенцій, які відступають від давного національного прінціпу: Тамтой містить ся в доґмі про єдиноспасаєму національну державу. Соціялїзм допускає також держави національностей, отже орґанїчні сполуки націй на основі свободи і рівности, інтернаціональні союзи держав. І то не тільки як форму конечного лиха, яке треба терпіти, але він бачить в Швайцарії взір і примір, ідеал, як можуть нації жити разом без ворожнечі, без зброєня, без війни.

---

[1]) Вільгельм Лїбкнехт в згаданій віденській промові 1869 „вказує на Швайцарію і Америку, де свобода убила національні спори“.

Се розуміне національної проблеми стоїть в цілковитім противенстві до рівночасного розвитку національних держав в консервативній добі, які стремлять до поневоленя національних меншостей (Польська політика Бісмарка). Обі галузи з одного пня національної ідеї починають рости в противних напрямах.

Але соціялїзм іде ще один крок дальше: Коли є форми інтернаціональної спільности в державі, яка забезпечує кождій нації автономію, а рівночасно спільности повний сили розвій і тревалий мир, то чому має отся можливість здержувати ся на історичних границях держави? В такім случаю є можлива дійсна, тревала громада всїх культурних націй — без національної ненависти, без зброєня, без війни — европейська Швайцарія, західна Швайцарія, всесвітна Швайцарія, в якій людськість, роздерта ненавистю, висилена шалом зброєня, прямуюча до світової війни, довго і тяжко досвідчувана, могла би найти остаточно свій супокій!

Найти — не в безформенній мішанинї народів космополїтизму, але в удержаню кождої поодинокої національної окремішности і в сполуцї всїх зорґанїзованих націй в одну найвисшу союзну орґанїзацію, в інтернаціоналї!

Ставаймо в ряди!
Інтернаціонал обійме
Людськість всю!

В простій лїнії, як бачимо, виходить з старого демократичного національного прінціпу національна думка пролетаріяту, інтернаціонал. Вона не є космополїтизмом, т. є. рівнодушністю до всякої державної приналежности і не є лиш почутєм братерської спільности інтересів у народів, але конкретною полїтичною проґрамою, конкретною цїлю права народів: всесвітний союз держав, або яснїйше юридично кажучи, держава держав, членами якої були би автономні нації, головою якої була би їх спільна рада, а змістом якої була би суспільність західного культурного світа. І дивно! Отся думка про інтернаціонал заяснїла найбільше блискучо на памятнім зібраню в катедрі в Базелї, в той сам час, як другий напрям тої самої первісної ідеї, національний імперіялїзм вступив перший раз перед балканською війною узброєний на воєнну арену!

Той імперіялїзм, який практично будує держави національностей, інтернаціональні держави, створює чотирі великі світові інтернаціонали, здійснює практично інтернаціоналїзм, вправдї поки що під наміреною самовладою одної нації над многими приналежними до неї народами! Чи сей збіг обох подій не є дивний?

Здаєть ся нам, що зовсїм нї. Економія, суспільні продукційні сили виросли не лиш понад давні дрібні держави, але також понад великі національні держави: Світова господарка домагаєть ся світової держави! Приходять породові болї нової доби, а насилє, як і давнїйше, є їх повитухою! Насилє — засіб сильних; право, свобода, братерство — думка, надія, цїль поневолених! Один і той сам історичний розвій, виджений з двох протилежних бігунів людскости!

Кляса, якої кождий віддих зветь ся орґанїзація, ся кляса переведе в відповіднім часї орґанїзацію світа! І тому мимо супротивної хвилї, яку принесла нашим ідеям світова війна, мимо замішаня всїх поглядів, мимо хвилевого ворожого роздїлу пролєтаріяту, мимо сього всего і всего:

Нехай живе Інтернаціонал!

Йозеф Гаммер.

Що таке імперіялїзм?

З усїх усюдів і зі сторони многих полїтичних напрямів пятнуєть ся імперіялїзм яко головного виновника світової війни, ведеть ся тільки спір про те, хто є представником сього імперіялїзму, чи Анґлїя, чи Росія, чи Нїмеччина. Балканська преса говорить залюбки про імперіялїзм Австро-Угорщини, який загрожує свободї балканських народів; балканські соціялїсти добачують теж повстаючий імперіялїзм в змаганях Болгарії і Сербії до теріторіяльного розширеня. В такім розуміню не був би імперіялїзм нїчим иншим, як жадобою здобуваня і жаждою земель — другого!

В старанях вияснити найглибші причини сеї найбільшої від істнованя світа світової війни мусимо берегти ся того, щоби на місце дїлаючих сил, які мають нам доперва вияснити те, що стало ся, ставляти моральні осуди про те, що стало ся. Правдою є, що по війнї буде певно виданий відповідно до основних понять партій полїтичний осуд осіб і їх дїланя. Але тут ми сим судом не на часї не можемо займати ся. Також загальні і неособові оцїнки „анґлїйської крамарської полїтики“, російської „жадоби земель“, „нїмецької манії великости“, „габсбурської полїтики домашної могучости“, „французької полїтики реванжу“ і т. д. не причиняють ся до пізнаня; тому що, відповідно до табору, в якім находить ся войовник, приписуєть ся всякі можливблуди характеру і гріхи чужим полїтикам, державам і на-

родам, міг би моральний суддя, що вступив би на світ зовні, прийти що найбільше до переконаня, що війна повстала з загальної грішности сього світа. А в той спосіб доперва не зискали би ми нічого до нашого пізнаня, бо тоді піднесло ся би питанє: з яких глибоких жерел пливе отся сильна струя руйнуючих гріхів? Політична преса не служить очевидно задачам пізнаня, не можна отже брати їй таких етичних осудів за зле і вона не може без них обійти ся; зле було би тоді лиш, коли би хто хотів такі поверховности брати за вияснене причини.

Одна зі звичайних поверховностей уживає слова імперіялїзм в тім самім значіню, що „полїтика здобуваня“ та ставить зовсїм нарівні кожду полїтику здобуваня на світї, починаючи від Ольоферна, Ксеркса і Цезара, від Карла Великого, Карла V. і Людвика XIV. аж до Петра Великого, Наполеона, Піта, Ґрея і Вильгельма II., котрого назвала одна з часописей Нїмеччини ясноволосим Цезаром Европи. Здобуванє є здобуванєм і Атіля, Джінґіс хан, Вільгельм II. і Ґрей є такими самими історичними типами! Инші знова думають, що імперіялїзм треба бачити в кождім змаганю до світової держави. В такім розуміню є римська імперія старих віків, ленна держава Карла Великого, габсбурська світова держава при кінцї середних віків, держава Наполеона, нинїшна британійська і російська світова держава в рівній мірі представниками імперіялїзму — натомісць Нїмеччина і Австро-Угорщина не є зовсїм світовими державами і не мають нїчого спільного з імперіялїзмом.

Такі понятя поповняють сю похибку, що означують одним і тим самим словом, викованим в останних десятилїтях і точно усталеним, річи історично так ріжні, що се понятє стає для нашого пізнаня зовсїм безвартісним. Для таких загальних явищ вистарчає вислів „світова могучість“ і „змаганя до світової могучости“. Однак отсе змаганє до світової могучости є основно ріжне в своїх причинах і наслїдках після того, чи виходить воно з ленного системи часів Каролїнґів і опираєть ся на певнім системі ґрунтової посїлости і на мечах ґерманської піхоти, чи довершують його кочуючі монгольські орди їздців, чи вкінци збираєть ся воно підчинити капіталїстичному визискови моря при помочи дреднотів і землї при помочи скорострільних армат. Світова полїтика і світова полїтика є в ріжних історичних добах історії чимсь зовсїм відміним, і тільки світова полїтика, властива нашому поколїню, зі своїм специфічним змістом носить імя імперіялїзму.

Однак також і не кождий рід нинїшної світової полїтики заслугує оправдано на него. Коли би приміром Ту-

реччина хотїла нинї зробити або відай дїйсно зробить пробу зєдиненя всїх іслямітських народів знова під прапором пророка або коли би царизм, то є ся полїтична система, в якій цар є в одній особі цїсарем і папою православного християнського світа, хотїв створити докруги відновленої Византії державу православних, то були би се змаганя, які належать до низшої культурної доби і до поминеної вже для Заходу духової епохи, була би се — полїтика здобуваня і змаганя до світової могучости иншого рода і з иншими цїлями, як на Заходї. Царизм, панортодоксія, панславізм, паніслямізм, панмонґолїзм і т. д., все те є для нас сили з иншого світа, нам внутрішно чужі, загрожуючі нашій культурній свідомости, а нашій будучности більше погубні, як навіть поковане чужим імперіялїзмом і через те для нашої уяви страшні!

Се є скаля оцїнки для робітничої кляси, якої не можна оспорювати: Не хочемо імперіялїзму власного краю, а тим менше можемо знести імперіялїзм чужої нації в нашім краю. Чужий імперіялїзм є більшим лихом від власного імперіялїзму. А вже найгірше було би, мусїти зносити в краю систему, яка не була би навіть імперіялїзмом, але цезаропапізмом і релїґійно прикрашеним варварством! Імперіялїзм, хоч як був би він небезпечний, є все таки формою поступаючого розвою, за те царизм є застоєм і для нас реакцією.

Очевидно не можна заперечувати, що Росія криє в собі самій модерні елєменти, що вона в своїм часї прибере форми модерної господарки й адмінїстрації, а чим скорше те станеть ся, тим лїпше для світа. Але нинї в сїй державі зі 166 мілїонами населеня становить перемагаючу більшість — село з попом на чолї, з житєм бутєм зовсїм чужим для західної культури, і се село, що повторяєть ся мілїони разів серед безмежних степів, дає вісїм і більше мілїонів слїпо слухняних інфантеристів і козаків, одно велитенське знаряддє знищеня, яке для Европи нинї так само грізне, як монгольські орди для середновічного заходу. Хоча російське „стремлїнє на захід“ має також деякі імперіялїстичні елєменти, все ж таки стоїть російська полїтика здобуваня близше до монгольської навали, як до імперіялїзму. Геройська революція російського пролєтаріяту могла була в тім дещо, але далеко не все змінити, так як процес капіталїстичного перестрою продер ся в тій державі доперва тільки в граничні области над Північним Морем, Чорним Морем і в Польщі: Володарем степів є ще не капітал, але піп, чиновник і його цар.

Коли „імперіялїзм“ не має представляти ночи, серед якої всї корови чорні, то не можна позбавляти сього слова

його означеного змісту. Соціялїстична і міщансько-економічна лїтература уживає його на означенє найновійшої політичної тенденції найбільше розвинених капіталїстичних держав: є се полїтичний вислів найвисшої господарської системи наших часів — не має отже нїчого спільного з леґіонами Цезара, з військовими кольонами Карла Великого, з лицарськими військами Барбароси, анї навіть з масовими ополченями Наполеона.

На чім полягає господарська система найбільше капіталїстичних країв? Се є отже перше питанє, на яке треба відповісти, економічне питанє імперіялїзму. З тим лучить ся друге: Як впливає і дїлає господарська система того рода на державу? Полїтичне питанє імперіялїзму.

* * *

Треба надїяти ся, що потрясаюча траґіка сеї світової війни вирве остаточно також і соціялїстів з їх теоретичного задеревіня, в яке впровадив їх надмір практичної детайлїчної роботи. Отсе отупінє є лиш по части виною теоретиків. Теоретичного виясненя ґрандіозного процесу переміни капіталїзму за останнє людське поколенє не бракує. Але отсї досліди, які в найбільшій части треба завдячити нїмецьким соціяльним демократам, зроблено тільки в дуже дрібній части доступними при помочи перекладів інтернаціоналови, до того також зовсїм за мало спопуляризовано їх на нїмецькій землї[1]), а і та дрібка не мала впливу на рух.

[1]) Рішаючим лихом є те, що другий і третий том „Капіталу“ не є спопуляризований. З того слїдує, що робітнича маса виробила собі образ про продукцію надвартости, про промисловий капітал. За те про процес циркуляції, отже про капітал торговельний і позичковий, як також про ґрунтову власність (ґрунтову ренту) не знає вона майже нїчого. Про те говорить ся в другім і третім томі. Доки промисловий капітал стояв в осередку суспільного розвитку, не робив сей брак богато шкоди. Але за останнє поколїнє торговельний, а вкінци позичковий капітал витиснули промисловий, о головно поневолив його банковий капітал. Отсей процес цїхує наш час — але пролєтаріят не має дослїдних засобів, щоби його зрозуміти. — Друге лихо є те, що „Капітал“ Маркса предвидїв вправдї отсей розвій, але очевидно лиш натякнув на него. Однак твір, який розслїджує перебіг розвою від промислового до фінансового капіталу, „Finanzkapital“ Рудольфа Гельфердінґа, написаний надто тяжко зрозумілою мовою і рівно ж ще не спопуляризований.

Цїнні моноґрафії в „Neue Zeit“ і ріжні инші, дуже поучаючі студії про імперіялїзм не проникнули наскрізь сього руху тому, що примус до спеціяльної працї ослабив теоретичний інтерес. Коли давнїйше нїмецька соціяльна демократія цїлими десятилїтями відзначала ся між всїми братними партіями пильними й основними студіями, зелїзною волею пізнаня, то тепер практична орієнтація грозить зіпхнути рух в Нїмеччинї на рівень анґлїйського в вісїмдесятих роках. Наслїдків сього не оминути. Коли в загороду спеціялїзованого думаня попаде

Теоретичне отупінє не є також виною практиків: Рух вимагає такого напруженя всїх сил на позиції, на якій кождий стоїть, що лиш мало часу остає на те, щоби списувати лїтературно власні досвіди і присвоювати їх теорії. А теорія повстає не інакше. Теорія є нїчим иншим, як упорядкованим збірним досвідом многих поколїнь, досвідом всїх в протиставленю до досвіду поодиноких, який мильно, але залюбки називають практикою. Правдою є, що нїмецька робітнича кляса мусїла по упадку правних обмежень коло 1890. р. будувати собі через два десятилїтя такі могучі полїтичні, заводові і кооперативні інституції, що не мала часу відложити молота з рук та розширяти аби приймати самій пізнанє. Коли мине час основуваня, тодї на основі міцних інституцій розцвите знову скоро богате духове житє. Капітал, ся порушаюча сила міщанської суспільности, остав у своїх основних функціях той сам, є вартістю, що творить надвартість, визиском робітників посїдаючими, постійним технїчним переворотом, а через те суспільним перестроєм.

Сей перестрій обіймає передовсїм форми істнованя самого капіталу і капіталїста як його представника.[1])

Капіталїст істнував в часах Карла Маркса в троякім видї: Фабриканта, купця, банкира. Кождий вид від карлика до велита: від дрібного промисловця до старого Круппа, від дрібного крамаря до світового торговельного дому братів Bahring, від сїльського лихваря і вимінника грошей до дому Ротшільда. Особи, родини, доми.

Зібрані надвартости множать ся і вимагають вкладу (аккумуляція). Отсї три типи капіталїста старають ся власне про те. Вони розширяють власне старе піддприємство — коштом старих форм: рукодїльний промисл, рукодїльна торговля, стара контора виміни і давний „дрібний лихвар“ платять за се. Вони основують нові галузи підприємств — і цїлий сїльський домашний промисл, який давав через зиму занятє селянській челяди, індустріялїзуєть ся; „великі доми“ творять нові інституції для обороту; вони втя-

---

така велика загальна подія, як отся світова війна, то задля браку загальної і прінціпіяльної орієнтації внесе вона замішанє і розбитє власне тодї, коли конечно треба найбільшого скупленя. Масовій партії не буде нїколи забогато говорити: Тільки пізнанє зєдиняє — за те практика конечна і здорова тодї, коли звернена на подробиці, роздроблює і розбиває сили, коли не може зорієнтувати ся на основі одного одинокого пізнаня. Робітнича кляса мусить знова почати студіювати, війна стає тут важною притокою!

[1]) В рамах отсеї статї не можна подати теоретичного виводу, лиш хиба прозорне представленє.

гнули найбільше віддалені мужицькі загороди в купецький оборот, зробили з давного мужика рільника-аґрарія, що господарить грішми, продукує для ринку та думає як капіталїст. Внутрішна суспільна господарка в державі дізнає перевороту, відновлюєть ся капіталїстично, останки природної господарки зникають, грошева і кредитова господарка стає загальною. А в міру сього, як дешевші ціни нової конкуренції усувають перестарілі господарські форми, попадають і нові пани між собою в шалену конкуренцію, а в сїм шалїючім світовім спорі за внутрішний ринок паде на побоєвищу як економічні трупи побіч представників давних порядків також богато нових панів, фабрикантів, купців і банкирів, побіджених своїми щасливійшими конкурентами. Богатства зростають в руках немногих до велитенських розмірів, вони втягають в себе останки загибших (концентрація капіталів) [1]).

Аккумуляція і концентрація є найважнїйшими пружинами давнїйшого капіталїстичного розвою. Їх причиною є конкуренція, їх сферою діланя внутрішний ринок. Назбирані капітали є мертві, коли вони не працюють; вони працюють доперва тоді, коли підприємство розширить ся, коли будуть основані нові підприємства. Се є експанзивна сила капіталу: щоби жити, він мусить розширяти ся. Через те, що рівночасно концентрація творить зростаючу промислову резервову армію, яка домагаєть ся занятя, він може розширяти ся і мусить навіть для внутрішного спокою і ладу. Коли хвилево ся експанзія не вдасть ся, то лежачі мертво капітали обнижують процентову стопу, дохід, ренту, обезвартнюють заняті в підприємстві капітали, виключають дорогою конкурсу велику скількість менше придатних капіталів і збільшають безробітє, одним словом, вони витворюють революційне занепокоєнє суспільности, яка стає небезпекою для самої держави.

Отся старша форма капіталїзму вже майже не істнує в найбільше розвинених краях, в кождім разї хиба як останок і переходова форма.

---

[1]) „Капітал“ Маркса, I. Людове виданє, стор. 563: Конкуренційна боротьба ведеть ся через обнижуванє цїн товарів. Дешевість залежить . . . від продукційної драбини. Більші капітали побивають менші. Відомо є, що . . мінїмум індівідуального капіталу, потрібного до веденя підприємства, зростає. Через те дрібнїйші капітали звертають ся в такі продукційні сфери, які велика індустрія опанувала ще доперва рідко і досконало. Конкуренція шалїє . . . вона кінчить ся все загладою многих дрібних капіталїстів, яких капітали „переходять“ в части в руки побідника (се є концентрація) а в части гинуть“. Аккумуляція є се збиранє і вклад придбаних надвартостей, концентрація є присвоєнєм чужих, поконаних в конкуренції капіталів.

Які причини викликали зміну?

Передовсім зовсім „нова сила[1]), кредит, який в своїх початках крадьком всуваєть ся, як скромна поміч аккумуляції“. Витворені надвартости капають тиждень за тижнем, місяць за місяцем з реторти продукції. В давнійших добах мусять вони бути довший час переховувані, доки в руках капіталїста не вистарчать на розширенє підприємства або новий вклад. Тут втискаєть ся передовсім лихвар. Він переймає від богатьох поодиноких капіталїстів вільні надвартости, він збирає в короткім часї з тисяч дрібних частинок в зручний спосіб великі капітали: централїзація капіталів. Отся форма збираня капіталів не ступає спершу так, як концентрація, по трупах, вона носить зичливе і хитро усміхнене обличе банкира. Те, що він робить, видаєть ся невинним і незвичайно корисним: він збирає те, що є мале, невеличке, розсипане, він оживляє лиш те, що є мертве. Але він доходить через те до власти над великими масами капіталу, зиск з яких він хоче загорнути — процент він платить радо своїм клїєнтам.

Але як зужитковує він сцентралїзовані маси капіталів? В давнійших часах він був лиш посередником. Фабриканти й купцї, які хотїли би розширити своє підприємство, потребують більше капіталу. Те, що він зібрав, роздїлює знову між поодиноких. Се є банкир давного стилю.

Але він вчить ся з часом. Як командант великих мас капіталу — сам він може не мати анї сотика реальної власности, але має силу команди — купує він купецьких і технїчних директорів і основує, сотворює з нїчого ткальню, зелїзну копальню, навіть зелїзницю. Банкир стає основателем.

І він улїпшує методу централїзації капіталів і основуваня, то є їх вкладу. Він друкує акції і збирає капітали в той спосіб, що продає акції і покликує до житя акційні спілки. На місце індівідуального капіталїста, який у власній особі і під своїм іменем проводить робітниками, стає на ринку, побиває конкурента і згортає надвартости, виступає незвязла спілка невідомих акціонерів, злучених тільки задрукованим папером, безіменне підприємство.

Ся метода побиває вкінци самого автора; основателї без сотика, спекуляційні ґенії централїзують капітали для засновуваня самих основательських банків; побіч банкира виступає акційний банк.

---

[1]) Маркс там же, стор. 563, 564. Маркс міг в своїм часї назвати сю силу „новою“. Нинї є вона вже просто „сила“.

Отся централїзація капіталів починаєть ся вже в давнїйшім часї. Карл Маркс пізнав був її значінє та предсказав з її причини найбільші, рішаючі перевороти капіталїзму. По смерти Маркса дозріли отсї почини вповнї.

Акційні банки не лиш увільнили банкира від його давних функцій, але стали також засобом загальної нової орґанїзації промислового і торговельного капіталу. У всїх найважнїйших галузях господарства впровадили вони на місце індивідуальних підприємств акційну спілку. Індивідуальне підприємство може лиш остільки зростати, оскільки може нагромадити само надвартости. Навіть при найбільше кориснім занятю ростуть родинні маєтки релятивно повільно і дїлять ся через спадкові подїли. Тепер винайдено спосіб збирати в короткім часї мілїонові маєтки без огляду на тїлесні і душевні межі одиниці і родини, виривати з під землї великі підприємства, і не тільки купувати і лучити разом машини і робітників, що було вже функцією поодиноких капіталїстів, але скуповувати богато, навіть всї величезні підриємства одної галузи та платити їх дотеперішним властителям папером. Від сеї хвилї не знає здібність капіталу до розширюваня нїяких більше границь [1]).

Всї функції індивідуального капіталу появляють ся тут знова на висшім щаблї драбини і через те з зміненим впливом. Індивідуальний капітал аккумулює надвартости тиждень за тижнем, рік за роком. Акційний капітал кидає відразу надвижку доходів всїх будучих лїт в руки основуючого банку як основательський дохід [2]) і творить відразу капітал, який можна наново вложити. Нормальний дохід, який роздїлюєть ся поміж акціонерів як дівіденди, не стягаєть ся до банку назад дорогою перестарілої давно системи централїзації. Роздїл переводить ся часто лиш в книжках через впис так, що сцентралїзовані капітали відразу стають готові до нового вкладу.

Концентрація капіталу не наступає дорогою конкуренційного нищеня аж до упадку капіталу або капіталїста: богато нищеня вартостей оминаєть ся в той спосіб, що капіталїст, який передвиджує свій упадок, піддаєть ся добровільно, віддає своє підприємство і дістає заплату в акціях.

Сама централїзація є виобразована до висоти суспільної системи, упорядкованого орґанїзму. Кожду частинку надвартости, навіть кожде заощадженє заплати відпровад-

---

[1]) Гляди про те Гільфердінґа „Finanzkapital“, стор. 135 і сл.: „Акційна спілка і індівідуальне підприємство“.

[2]) Там же, стор. 112 і сл.: „Дівіденда і основательський зиск“.

жують зараз далї канали льокальних кредитових інституцій. каси ощадностей, кредитові спілки, почтові щадниці і банкові філії займають ся льокальною централїзаційною службою і передають надвижки далї до центральних інституцій. Скоро тільки покажеть ся можність великого вкладу капіталу, зєднюють ся центральні інститути в консорції для даного случаю і фінансують основанє [1]).

В той спосіб кождий поодинокий робітник зі своєю заощадженою заплатою, кождий рільник, дрібний промисловець і торговець є постійно звязані сильною, але невидимою сїтю з банковим капіталом, цїла міщанська суспільність і її економія є, з долини починаючи, звязана разом в одну цїлість аккумуляції капіталу і зорґанїзована одноцїльно як фінансова сила.

Вправдї істнує ще дальше велике число індивідуальних підприємств більшого, середного і малого розміру. Але вони є в своїм нутрі змінені і не дають ся більше порівнати з капіталїстом старого стилю, який своїм іменем ручив, що сам один і в цїлости є властителем свого капіталу і своєї надвижки капіталу та що має ще трохи готівки крім того, в дома, у власній скринї!

Давний банковий інтерес позичок для підприємцїв повели акційні банки також дальше і розвинули його так чудово, що він функціонує інакше. Давний банкир давав позички на гіпотеку — банк видає заставні листи. В особливо гідних довіря випадках банкир зичив капітал для вкладу в підприємство — банк видає пріорітети. Тамтой зичив додатковий капітал для підриємства — сей удїляє кредиту на біжучий рахунок, через який полишає він вправдї на внї і супроти робітників дальше істнованє індивідуального підприємства, як Анґлїя Султана Єгипту перед його феляхами, але внутрі робить його залежним, постійно контролює його та, як се стане корисним, стягає до себе. Тамтой давав принагідно зачети при високих активах — сей есконтує векслї і держить підприємця під обухом криди. При помочи чудової паперової машинерії зробив банковий капітал промислового як і купецького підприємця своїх підданим. А справи дійшли так далеко, що неодин купець і фабрикант, навіть неодин банкир — є ще також і вони — тільки на внї носить маску капіталу, але на дїлї носить кайдани довжника-невільника.

За те капіталїстом і типовим представником нинїшного капіталїзму є на внї зовсїм недїяльний приватний чоловік, який ховає в свої скринї акції, пріорітети, заставні

---

[1]) Там же, стор. 145 і сл.: „Емісійна дїяльність“.

листи, довжні записи, векслї і инші старанно записані папері і каже записувати на своє конто пересїчний суспільний процент і дохід. Капітал роздїлив ся на реальний і ефективний так, як християнин на душу і тїло, а душа має все провід над тїлом. [1])

Банковий капітал насамперед розширив і перетворив давний інтерес, сей колись скромний помічник промислу і торговлї в той спосіб, що замість його завів безсоромну контролю і провід, а по друге через оснавательську діяльність поставив він безпосередно під свою команду великий і найбільший промисел, а передовсїм опановуваний також без того промисел сирого матеріялу. Банковий капітал, який фінансує, який через те опановує продукцію і велику торговлю, сей капітал носить назву фінансового капіталу і є типовою формою капіталїзму наших часів. [2])

* * *

Фінансовий капітал не лиш висловлює певну форму визиску, але також докладно означену орґанїзацію людської господарки. Орґанїзація се є порядок. Фінансовий капітал є заразом пробою здержати анархію продукції і виміни, злагіднити кризи і вхопити в певні означені рами розпузданy первісну силу капіталїстичної експанзії, до сього є він здібний при помочи всесторонної контролї, якій піддає він цїле господарське житє.

Ми вже згадували, що капіталїстична концентрація створює під панованєм фінансового капіталу инші, лагіднїйші, але за те також успішнїйші форми концентрації. При співучасти або за почином банків заключують капіталїстичні підприємства умови, які мають злагіднити їх конкуренцію, лучать ся в союзні орґанїзації, творять комбіновані підприємства, підприємства створюють синдикати і картелї і зливають ся в трести. Цїла внутрішна тенденція фінансового капіталу стермить до витвореня приватного продукційного і торговельного

---

[1]) Цїлий процес малює другий роздїл книжки Гільфердінґа: „Мобілїзація капіталу; фіктивний капітал“.

[2]) Великі капіталїсти давного стилю, що позичали иншим, як Ротшільди і ин. звуть ся фінансістами. Їх головним інтересом був лихварський визиск держав при помочи позичок — отже не те, що є питоме спеціяльно фінансовому капіталови. Заступники такого позичкового капіталу примітивного роду звали ся також фінансовими баронами або звали себе домами: дім Ротшільда, дім Бляйхредера. Також і ті доми зникли по найбільшій части тепер поза фірмою акційних спілок.

монополю.[1]) В той спосіб завершуєть ся доба фінансового капіталу противним кличем, як доба промислового капіталу: Монополь на місце вільної конкуренції! Нараз здаєть ся — здаєть ся, а не дійсно є —, що капіталїстичний економічний порядок перевертаєть ся до гори ногами.[2])

Як орґанїзація є фінансовий капітал збудований на основі певного конкретного державного господарського простору, в нім обмежений і замкнений. І в сім лежить специфічна новість: Капітал не орґанїзуєть ся більше космополїтично — так думає і працює лиш торговельний капітал, так думали і працювали народи й держави, що стояли під володїнєм торговельного капіталу. Фінансовий капітал орґанїзуєть ся все на ґрунтї конкретної держави, в межах її простору, без огляду на те, який устрій має держава, чи замешкує її одна, чи більше націй. Його сферою дїланя є державно зорґанїзована і замкнена господарська область. В межах єї централїзує він увільнені надвартости, контролює їх вклади, переводить свої основуванє, контролює приватні підприємства, стремить до продукційного і торговельного монополю.

Очевидно, як орґанїзація капіталу даної господарської области, означує він також рішучо господарську полїтику держави і виливає на її прочу загальну полїтику. Господарська полїтика, яку провадять нинї великі европейські держави, є господарською полїтикою фінансового капіталу.

„Фінансовий капітал означує зєдиненє капіталу. Роздїлені перше, сфери промислового, комерційного і банкового капіталу[3]) є піддані тепер під спільний провід високих фінансістів[4]), які лучать тїсною персональною унїєю промисловцїв і банкирів. Основою сього зєдиненя є усуненє вільної конкуренції поодиноких капіталїстів дорогою великих монополїстичних зєдинень. Разом з тим

---

[1]) Гільфердінґ, третий роздїл: „Фінансовий капітал і обмеженє вільної конкуренції.

[2]) Конкуренція грозить кождочасно, особливо при крізах, проломити тенденцію до монополю, тенденція конкуренційна і монополїстична стоять отже в завзятій боротьбі. Там же, четвертий роздїл: „Фінансовий капітал і крізи“.

[3]) Через розвій хлїборобської індустрії (цукор, спірт) і через інститути банкових заставних листів став також аґрарний світ підданим банків.

[4]) Отсї високі фінансісти стали також властителями великої земельної посїлости.

зміняєть ся очевидно також відношенє кляси капіталїстів до державної власти.“ [1])

Промисловий і торговельний капіталїст давно минулих днів є космополїтом і прихильником вільної торговлї. Невільник фінансового капіталу є що-до висоти процентової стопи своїх довжних записів, дивіденди своїх акцій, що-до доходу своїх фабрикацій або торговельного підприємства вирост залежний від розвою зорґанїзованого господарського тїла своєї держави, він є заінтересований в розвою своєї держави. Капіталїстична конкуренція, злагіднена для зорґанїзованого краєвого пристору, вибухає з подвійною силою поміж двома господарськими областими: Анархія капіталїзму, яку виказав так чудово ясно Фрідріх Енґельс [2]), розвиваєть ся найсильнїйше на світовім ринку, в конкуренції капіталїстів поодиноких держав.

В такій конкуренції на найвисшім шаблї розвою, де бореть ся вже не капіталїст проти капіталїста на місцевім ринку, але зорґанїзовані великодержавні капіталїзми на світовій трибунї, відіграє охоронне цло нову, особливу ролю [3]). Передовсїм прискорює і забезпечує воно укриту в фінансовім капіталї тенденцію до осягненя краєвого продукційного і торговельного монополю: Полїтичне володїнє держави над її простором — яке давно служило лиш правним і культурним цїлям — стає тепер економічним знарядом внутрі краю! Фінансовий капітал уживає парляменту на те, щоби при помочи закона зорґанїзувати національну, своєрідну, домашну продукцію. Так се називаєть ся.

Задачею давного охоронного цла було побіч вирівнуваня недогідних природних обставин приспішити повстанє промислу, охоронити повстаючий домашний промисл перед перемогою заграничного промислу. Його висота могла бути мірна, щоби лиш вирівнати чужу висшість, воно не потребувало дїлати прогібітивно тому, що краєва індустрія не покривала ще запотребованя, не потребувало бути надто високе, щоби не здержувати розширеня запотребованя. Воно було мірне, переходове, виховуюче.

В часї фінансового капіталу і його тенденції до монополю є инакше. Не молоді і слабі індустрії вимагають охоронного цла перед імпортом товарів, але наймогучійші

---

[1]) Тамже, V. роздїл: „До економічної полїтики фінансового капіталу“. Стор. 375.

[2]) В творі „Розвій соціялїзму від утопії до науки“.

[3]) Про те говорить 21. Роздїл „Finanzkapital“: „Переміни в торговельнім капіталї“ і в „Neue Zeit“, XX/2 статя Гільфердінґа „Зміна функцій охоронного цла“.

і здібні до експорту, і то не мірного але високого цла. Цло, яке при вільній конкуренції було би зовсїм безуспішне, представляє тепер принадну приману: о цїлу вартість цла більше можете заробити, коли покинете конкуренцію і зєднаєте ся в картель для опанованя внутрішного ринку! Котрий підприємець дав би собі се два рази казати? Так стаєть ся дуже важним інтересом скартельованої індустрії зробити охоронне цло постійним урядженєм, яке забезпечує їй по перше істнованє в формі картелю, а по друге позволяє їй продавати на краєвім ринку свій продукт з надзвичайним доходом.

Особливо через високі охоронні цла стають державні границї орґанїзаційними межами фінансового капіталу, а „господарська область“ фактором, що цїхує сучасну історію.[1] Величина сеї господарської области набирає тепер для капіталу найвисшого значіня. Отсей найбільш елєментарний факт находить ще надто мало оцїненя. Кождий знає добре, що поверхня землї сїльського господарства рішає про його технїчний розвиток: земельної власности з поверхнею одної десятої гектара не можна орати, лиш хиба копати рискалем, ґрунт з поверхнею десяти гектарів не можна управляти паровим плугом. На висотї капіталїстичного розвитку відіграє простір і скількість населеня замкненої господарської области ту саму ролю, що тут земля. Ясна річ, що дрібна господарська область так само не може обслужити великої зелїзної фабрики, як мале місточко не може заповнити великанського базару. Для конкуруючої продукції індівідуальних маєтків, яких величина є сама в собі обмежена, вистарчає навіть середна держава.

Але для централїзаційної сили фінансового капіталу не істнують певні вловимі найвисші границї величини підприємства. Він збере, як лиш оплатить ся, два, десять, сто або тисяч мілїонів для одного одинокого підприємства. Найвисшої границї для централїзації капіталу майже нема: Чим більше промислове підприємство, чим більший запевнений збут, тим менші кошти продукції одиницї продукту. З того випливає експанзивний закон фінансового капіталу: **Чим більша державно замкнена, охоронена цлами господарська область, тим більший є збірний простір для централїзації надвартостей, тим більші далї підприємства, тим більший дохід: Чим більший є сей останний, тим скорше відбуваєть ся той сам процес**

---

[1]) На місце національних осель давної національно-державної доби.

на найблизшім висшім ступні, тим більше нагальний стає капіталїстичний поступ!

В межах державної господарської сили закона про пересїчний дохід навіть останний поневолений фінансовим капіталом індивідуальний капіталїст є заінтересований в розвою або упадку його, і тому з сеї звязи випливає, що на цїлу капіталїстичну клясу держави нападає і опановує, свідомо або інстинктовно, змаганє до розширеня замкненої господарської области[1]). Се дїєть ся у всїх капіталїстичних державах на сїм ступні без виїмку.

Розширенє господарської области не конечно поступає як розширенє границь держави. З початку є фінансовий капітал далеко віддалений від сеї останної консеквенції.

Отсю капіталїстичну форму можна зрозуміти найлїпше в формі річної сїти, яка спроваджує всї випливаючі з землї потічки (осягнена надвартість, отже доходи, проценти, ренти, а крім того зложені заплати і надвартости) в одно середземне море (аккумулює в банках). Се середземне море є забезпечене греблями, але позбавлене можности відпливу. Година за годиною збільшаєть ся натиск мас води і грозить розірвати всї запори. Так дїлає доведена до крайности централїзаційна функція банків, фінансового капіталу. Вона домагаєть ся рішучо як протифункції все нових вкладів капіталу, в скорім темпі, неначе штучного відпровадженя води проводами, які розпроваджують її знову по країнї: розширеня підприємства, нових закладів!

Але де, коли господарська область є державно загороджена, а сусїд боронить ся охоронними цлами?

Тільки що світ є ще великий, в части напів розвинений, в добрій половинї ще варварський і дикий. Купцї, банковцї, технїки мандрують в сї далекі краї і основують там підприємства капіталами матерного краю. Експанзія спосібних на цїлий світ є мислима, є благословенством. Якийсь час вдавало ся се особливо Нїмцям, нїмецькі капіталїсти і робітники розсипали ся по всїх частах світа, вели і переповнювали у всїх державах підприємства. Чому не має те бути тревало можливим, чому не має кождий всюди уживати жаданого вже Кантом права світового горожанства, загальної гостинности людскости? Земля є дїйсно досить велика.

Яке незнанє фактів! На те є власне державні границї і державні власти, щоби будувати економічні монополї,

---

[1]) Отсе змаганє до пересуненя державних цлових границь було відразу для всїх остаточно заспокоєне, коли би світовій господарцї відповідала світова держава. Соціялїзм стремить до розвязки суспільних противенств иншою дорогою, як капіталїзм.

усувати або утрудняти конкуренцію! Вправді Анґлія була дотепер країною вільної торговлї, Зєдинені Держави країною свобідної іміґрації. Однак конкуренція на зверх у широкім світї стає тим завзятїйшою, чим більше в краю усувають її картелї. Зависно починають тепер державні власти берегти своїх господарських сфер впливу. Вони не хочуть, щоби в чужу країну, яка до тепер приймала лиш їх продукти, втискав ся хто другий і робив їм там конкуренцію. Такий неопанований полїтично, але економічно отворений чужий край дістає наперед назву „економічної сфери впливів“; вона є першим, поки що ідеальним розширенєм потребуючої побільшеня „господарської области“.

Однак в який спосіб має бути конкурент вдержаний здалека від сеї сфери? Конзулї і дипльомати докладають зусиль — конзулї і дипльомати конкурента виконують натиск в противнім напрямі: Державної машини уживаєть ся тепер також за границями на службу господарських інтересів.

Вона дістає нову задачу, зробити сфери, землї і народи доступними для „мирних господарських впливів“. Тому, що тут не розходить ся лишень про збут товарів, але про вклади капіталів, зелїзничі будівлї, ґазівнї, портові заклади, плянтації, потрібно державної концесії, державної, поліційної, судової охорони, відчуваєть ся на кождім кроцї потреба упорядкованої державної вбасти. Однак один претендент до концесії стоїть побіч другого, нїмецький, анґлїйський, французький побіч себе, а рішає полїтична могучість матерного краю.

В той спосіб стає полїтична власть над чужою державою першою полїтичною вимогою: Матерний край мусить бути світовою силою — значить передовсїм не лиш силою в дома поміж сусїдами, але на вні у всїх сферах землї. Без сього не має фінансовий капітал нїякого вихбду.

Сю господарську сферу мусить світова держава також забезпечити. Се може вона зробити демонстраціями фльоти, лїпше ще малою фактичною окупацією, як вдоволяла ся сим через десятки лїт Анґлія в Єгиптї, ще лїпше через протекторат, найлїпше через цїлковите підбитє як кольонії. Так, отже є розвязка: Вітчина мусить стати не лиш світовою силою, але стати світовою державою, як британська, стати господарською областею, яка розтягаєть ся на всї частини цїлої земської поверхнї.

Для сеї тенденції є знаменною ся обставина, що вона не має зовсїм нїчого спільного з цїлою масою понять: нїчого спільного з католицизмом, протестантизмом, російським

православєм, ісламізмом; нічого спільного з сею або тою рідною мовою або з ріжними ґрупами мов, з ґерманським, романським або славянським племенем, отже з панґерманізмом, паславізмом або з панлятинізмом; також нічого спільного з понятєм і сутю нації в її дословнім значіню — бо ся тенденція розділює також Анґлійців від північних Американ і може в данім случаю замотати їх у війну; а вже найменше спільного має вона з соціялізмом. Отся тенденція зродила ся очевидно і безсумнівно з останної фази капіталізму, рівночасно і в рівній мірі в капіталізмі анґлійськім, німецькім, французькім і у всїх инших дозрілих капіталізмах Европи й Америки. Отся тенденція, яка від років грозить вже пересуненєм, розбитєм, зруйнованєм всїх границь, та стара капіталїстична експанзивна тенденція, яка вже передтим вигуляла ся внутр держави, вона пірвала тепер за собою цілковито також державні власти і поставила їх собі на службу. Ся тенденція є імперіялїзмом, і вона є остаточною причиновою силою сеї світової війни — все, все инше є другорядного значіня, вправдї також важне, також інтересне, але не означуюче, не рішаюче!

Карль Реннер.

Війна й інтернаціонал.

Бувають часи застою, в яких економічні і соціяльні відносини зміняють ся лиш непомітно, де справи так наче би стояли на однім місци, тільки людський дух підносить ся в роздумуванях серед сього вільного часу високо понад проблєми поставлені житєвими подіями. Наша епоха не належить сюди, нинї події випереджають гень далеко думки мас.

Відносить ся се, як се я недавно [1]) старав ся представити, до житєвого змісту націй, який в останній половинї століття розвинув ся дійсно так, що випередив унаслїджені, пануючі погляди мас. В той час, коли міщанські кляси нації переросли вже зі своїми матеріяльними інтересами давно вузькі границї національної самостійної держави, живе ся думка ще далї в кругах ідей старшої ґенерації, в Німеччинї особливо в ідеї замкненої, вистарчаючої для себе національної держави Бісмарка або в ідеї старого де-

[1]) В січневім зошитї сього річника „Der Kampf“: Війна і переміни національної думки.

мократичного національного прінціпу [1]) 48-мих років і великонїмецького руху. Через те власне всї з сеї і тої сторони Воґезів є надто скорі до того, щоби приписувати війнї такі причини й мотиви, які для неї є байдужі або побічні. А нїщо не є більше шкідливе для історичного і полїтичного осуду, як не влучити того моменту, про який в даній хвилї розходить ся.

Причиновою силою сеї світової війни, доказує Йозеф Гаммер, [2]) є імперіялїзм; імперіялїзм є се характеристична форма експанзивної тенденції капіталїзму на висотї його нинїшного розвою, то є фінансового капіталу на ґрунтї охороненої цлами державної господарської области. Через те, що ся область стоїть правильно під пануванєм одної державної нації, стає імперіялїзм поволи пануючою національною ідеольоґією, найвисшою національною думкою нашого часу. [3]) Для марксиста є такий розвій типовим: нові економічні основи — нова умова, полїтична, державна перебудова.

Йозеф Гаммер і я старали ся виказати економічну підставу сеї війни і вивести з неї змінене понятє про суть і призначенє нації, оскілько се нове понятє виходить з міщанського світа. Рівночасно я виказав, що пролєтаріятови відповідає, як з огляду на його інтереси, так і на спосіб думаня, противна національна ідея, ідея інтернаціоналу. Там впровадив я її передовсїм лиш як ідею, не вказуючи на те, чи є в подіях що небудь такого, що її уосновує. В той спосіб міг би інтернаціонал видати ся лиш сонним маревом, видумкою або тільки рефлєксом, противним понятям, збудованим пролєтаріятом на опрокиненю міщанського націоналїзму і імперіялїзму: Більше-менше так, що пролєтаріят занепокоєний ворожнечею народів малює собі в думках образ народного мира, так як фатаморґана манить уяву жаждучого в пустинї образом оази з шумлячим жерелом.

Чи інтернаціонал є реальністю? Чи є в самім житю розвоєві закони, які пруть до інтернаціональну, тенденції матеріяльного житя, які дїлали би в супереч безсумнївно істнуючих матеріяльних тенденцій роздїлюючого народу

---

[1]) Те саме Л. М. Гартман в своїй статї в „Arbeiter-Zeitung“, з второк дня 19. січня 1915.

[2]) Перший зошит „Der Kampf“, стор. 33. статя „Що таке імперіялїзм?“

[3]) Характеристична переміна думки: Нїмецька найвисша думка в 1882. р. в Австрії: Геть з Галичиною і Дальматією! А в 1914: задержанє, навіть здобутє польських і полуднево-словянських земель у війнї. Хоча се противенство кричить, не доходить мимо того ще до свідомости сучасників.

імперіялїзму? Як історичні марксісти тїшимо ся ми очевидно також високою ідею соціялїзму, етичною могучостю сеї безпримірно в історії високої суспільної думки, але ми не здаємо ся лиш на сю ідею так, як наші предки, утопісти. Ми жадаємо і даємо доказ, що соціялїзм не є тільки телеольоґічною вказівкою, але продуктом історичної причиновости, ми стараємо ся поставити на місце утопії науку соціялїзму. Дивним дивом не звертали ми дотепер сих зусиль до розслїдів інтернаціоналу, ми були утопійним інтернаціоналом. Для заспокоєня нашого практичного і теоретичного сумлїня ми вдоволяли ся сим одним фактом, що представники світового пролєтаріяту збирали ся що три роки на святочних конґресах та віддавали ся просто дїточий вірі про їх чудодійну силу, не питаючи про те, яке значінє має в дійсности отся проба інтернаціональної орґанїзації. Нинї, коли здаєть ся, що ся орґанїзаційна форма паде серед світової бурі, попадають давнїйші вірні в маловірє та з розчарованєм і сумуючи думають: Нема нїякого інтернаціоналу.

Що таке інтернаціонал? Ми привикли розуміти під тим словом періодичні конґреси і постійне бюро в Брукселї. Одно й друге може бути лишень видимим висловом укритої поза ними, живучої в фактах спільности. Вона сама є власне інтернаціоналом, а кожда орґанїзація є що найвисше її представником! Так як і нарід не зникає зі світа, хоча його заступництво не радило або було усунене, так само не може зникнути інтернаціонал, коли б стратив навіть всї свої орґани. Він остає далї як, незорґанїзована вправдї, спільність того всего, що на світї думає інтернаціонально, як видиме утїлеснене сеї думки — сей інтернаціонал не вмер. Але сей інтернаціонал не без причини так думає. Очевидно мусять бути в економічних, державних, культурних і духових відносинах людей факти, які спричинюють таке думанє, інтернаціональність мусить бути уоснована в якийсь спосіб фактами, які вяжуть нерозривно нації з собою і змагають до зєдиненя їх в одну будучу єдність, яка вже нинї пробиваючеть ся в певних обставинах. Коли істнують такі факти, то цїлий комплекс сих фактів становить реальний інтернаціонал. Згадане інтернаціональне думанє є лиш висловом, а орґанїзації лиш формою його свідомого істнованя. Сама спільність націй, доки вона є спільністю, становить інтернаціонал; там знову, де нація живе своїм окремішним житєм, своїм власним житєм побіч і здалека від спільности, там є її національний елємент. Хто возьме в руку карту землї і побачить на ній віддїлені пестрі плями, области панованя поодиноких націй, а понад ними нїчого більше, як лиш рівнобіжники

і полуденники, то скаже може, що істнує на світї лиш національний елємент, а понад ним нема нїякої висшої спільности. Карта милить його, то її завданєм є виказати границї, отже роздїл націй. І остільки кожда карта говорить неправду; бо вона свідомо закриває всї глибокі спільні моменти, які лучать народи.

* * *

Інтернаціонал полягає на фактах, передовсїм фактах господарського житя. Отсї факти є нинї безпосередно наглядні для кождого найбіднїйшого і недіткненого нїякою аґітацією чоловіка, як він лиш має отверті очи. Передовсїм наглядні вони в його поживі: На снїданє пє він зі своїм рідним пшеничним хлїбом каву з Бразилії, чай з Китаю або Індії, до того рум з західно індійських островів, на обід до краєвого мяса їсть він риж з Египту, Східної Індії або з Яви — а коли він є анґлїйським робітником, то їсть замість місцевого мяса австралїйське або арґентинське заморожуване мясо. Овочі, приправу і полудневі плоди, тютюн і инші засоби поживи доставляють йому з усїх пяти частей світа. Наглядний стає для нього сей інтернаціонал в одїжи: Скіра його чобіт походить може з Росії або з Канади, бавовна в його одежі з Америки, Африки або Азії. Нїякий дослїдник не міг би вже ствердити, чи його золота обручка походить з давних калїфорнїйських копалень, чи з нових полуднево-африканських, австралїйських, або сибірських або навіть може з покинених давно копалень його вітчини. Досить в однім одинокім днї його житя лучать ся пять частей світа, щоби заспокоїти дрібні потреби його одежі і поживи і його бідолашні забаганки зовнїшних прикрас. Від рана до вечера, від капелюха на голові аж до підошв його чобіт є він споживачем світової господарки, величезного спільного обороту всїх народів, консументом інтернаціоналу в розвиненім матеріяльнім значіню сього слова. Недумаючій людинї се на всякий спосіб не впаде в очи.

Отся інтернаціональність нашого господарського житя вразить його ще більше як робітника. Думки хлїбороба, головним продукційним засобом якого є ріля, є очевидно звязані тільки з рідною землею [1]). Інакше з промисловим

---

[1]) Селянство має також традиційний інтернаціональний ідеал, який бачив в християнській культурній спільности здійсненя царства божого на землї з папою і цїсарем на чолї. Наслїдком сього називала католицька доґматика націоналїзм, який дїлив християнський світ на мирні народи, спеціяльною єресю XIX. віку. Модерний аґрарій є задля своїх охоронних цол імперіялїстом-націоналом, давнїйший мужик був християнським націоналом.

робітником. Коли він стане розслїджувати початок своїх знарядів і матеріялів, то заведе його сталь його знарядів або конструкція машин може до Анґлії, бавовна, яку він пряде або ткає, до північної Америки, Египту або Індії, ґумовий перстень яким він працює при машинї, до бельґійського Конґа і т. д. Один уважний прохід по кількох варстатах навчить його великої частини торговельної ґеоґрафії світа. Чого не скажуть засоби працї, те доповнить продукт працї: Отсї ножицї, клїщі, серпи і т. п. йдуть до Арґентини, тамті скляні перли до Китаю, онті барвні сукна до азійської Туреччини. Цїла кляса промислового робітництва краю є буквально вплетена в сїть світової господарки, стоїть поміж всїми народами землї як даюча і примаюча сторона, тисячі й тисячі ниток вяжуть її з усїми кінцями світа. Скоро лиш переможе вона в собі тупість одїдиченого невільництва, скоро пробудить ся в нїй цїкавість чоловіка з отвертими очима, фантазія культурної людини, скоро раз лиш почне питати і шукати тодї найвузше окружене варстату, міського виживленя і убираня виводить її скоро вузьких батьківських поглядів, які вяжуть хлїборобство і ремесло, і навіть звязують легко інтелєктуальні круги з модами провінціональної минувшини — навіть найбогатші держави є лиш провінціями світової господарки — гень далеко на широке поле всесвітних господарських звязків. За крилами фантазії слїдує дуже часто також хід, безмежна охота до мандрівок і пригод правдивого пролєтара, який спочине радо аж тодї, коли перемандрував вже кусень ґльобу [1]); що найменше перелїтає він в описах подорожий половину світа [2]). До сього прилучуєть ся в останних десятилїтях заморська еміґрація і поворот сїльського пролєтаріяту, які — відмінно, як в давнїйших часах, коли вони служили фермерами або самі ставали фермерами — працюють тепер в копальнях і в великім промислї та вартають до дому з зовсїм зміненою психольоґією [3]). Хоча — що є самозрозуміле — більша часть робіт-

---

[1]) То витворює найдивнїйші, широкі приязні відносини серед пролєтарами. Так, коли в однїй великій фабрицї на провінції в Низшій Австрії, покарано дисциплїнарно дванайцять мужів довіря, лишило ся лиш двох з них на місци. Прочі розбрили ся по Швайцарії, Нїмеччинї, Анґлії, Північній Америцї, Арґентинї, Сан Паольо в Бразилії, але остали між собою в листовій переписцї. Розтїч апостолів є супроти того дитячою забавкою. Робітництво кождого промислового села і кождої фабрики має після мого досвіду своїх приналежних в цїлім світї.

[2]) Звідти також охота до чужих мов, на що такий примір: кількох робітників одної нижно-австрійської фабрики зелїза удержують собі спільно учителя анґлїйської мови і предплачують „Justice“.

[3]) І на те доказ з побуту на Люссівшіккольо. Морлак, який кермує нанятим човном, не може відповісти на нїмецьке питанє і просить

ництва на кождім місци і в кождім варстаті кінчить своє житє в ріднім краю[1]), то бодай його рухлива часть, яка рішає про духовий стан цілої кляси, поконала вже вузький, льокальний, провінціональний дух. В той час, коли середня кляса є звязана з рілею, почуваєть ся робітнича кляса вже з огляду на своє економічне окруженє горожанами цілого світа[2]).

Положенє і думанє робітничої кляси є індивідуально і соціяльно висловом факту, що так звані „національні господарки“ сплітають ся чим раз сильнійше в світовій господарці, що кожда з них чим раз то більше є залежна від всїх инших. Для кождого рода продукції є ціна, а для кождого рода праці заплата мірилом успіху; всї ціни і всї платнї є залежні тепер від світових ринкових цїн, сїй залежности опирають ся національні господарські области при помочи цол — однак остаточно безуспішно: привіз і вивіз товарів впливає в напрямі витвореня пересїчних цїн, приплив і відплив капіталів в напрямі пересїчного доходу, іміґрація і еміґрація в напрямі пересїчної заплати. Так, як кождочасна світова продукція пшеницї впливає на цїни пшеницї в кождім краю, так є також здобутки світової господарки в ґрунтї річи найвисшою інстанцією і рішаючою долею для кождого поодинокого приватного господарства. До сього прилучуєть ся те, що сирий матеріял не є рівномірно розділений на всї краї, але є звязаний з поодинокими околицями землї (прим. нафта, кавчук, металї, шляхотні каменї і т. п.). Продуктом одного місця мусять ділити ся всї краї, хоча — після нинїшнх понять — лиш один край може його полїтично опанувати. Вже сам отсей факт створює відносини твердої економічної залежности, які можна ще поконати свободою морської плавби і торговлї. Як довго істнує отся свобода, даєть ся та залежність мало відчути; коли-ж вона перерветь ся, як от тепер підчас сві-

---

питати його по анґлїйськи: він працював девять лїт на парівци на Міссіссіпі.

[1]) Але певно не на однім місци. Внутрішна мандрівка доповнює успішно в внїшну.

[2]) В тім зглядї найвузший є спосіб думаня селянина, до него найблизше стоїть пересїчний інтеліґент, який числить на публичну службу. Його вихованє і його свідоцтва вяжуть його з управленями в краю, він найде тяжко хлїб в чужинї, хиба що зречеть ся використаня свого „управненя“. Тому, що він не продукує товарів лиш письма, є національний простір для нього непереступною границею його дїланя. Штрассер назвав його для того язиковим робітником (Sprachrbeiter) та виказав на основі сього моменту особливе значінє для нього національного моменту. Промисловцї і купцї мають загальнїйші інтереси і погляди, їх націоналїзм стає — се є його специфічне приміненє до широкого світа — світово-полїтичним, імперіялїстичним.

тової війни, то се може вплинути катастрофально на поодинокі національні господарства та довести нації до свідомости того, якою твердою, живучою, неоспоримою дійсностю є відносини господарської спільности поміж націями.[1])

Інтернаціональна спільність комунікаційна і господарська цілковита залежність всїх господарських областий від себе, найвисше означуванє всїх господарських успіхів світовим ринком[2]) — се все є найпростійшою реальністю світа. Отсей інтернаціонал істнує, він може бути почасти і хвилево ослаблений світовою війною, але знищити його неможливо. Вже отсей інтернаціонал є реальний, хоч нема для нього нї конґресу, нї бюра, анї нїякого орґану. Ще нинї порушаєть ся він автоматично, силою закона про вільну конкуренцію на інтернаціональнім ринку товарів і працї. Коли б отсей закон віднав без иншого заступленя, тодї доперва перестав би він істнувати. — Однак само зрозуміло істнує в рамах сього інтернаціоналу дальше господарка поодиноких держав, національна господарка з усїми своїми особливостями, які інтернаціонал ще не захопив[3]). Національний елємент є отже так само реальний, як і інтернаціонал. Ріжниця лежить лишень у зверхній будові сих реальностей. Національний елємент має свої форми, свою лїтературу, свою штуку, свою клясу, які його заступають, свою державу, яка його орґанїзує — інтернаціоналови хибує всїх отсих річий почасти зовсїм, почасти дуже діймаючо[4]).

* * *

---

[1]) Таку поглядову науку відбув пролєтаріят богато разів у війнї: Першого грудня оголошує ґумова фабрика здержанє руху з браку кавчуку. Бельґійська добича усунула се лихо. Найбільш відомим приміром є бавовняний голод в Анґлії: Підчас американської невільничої війни були анґлійські бавовняні прядільнї кілька лїт замкнені тому, що зі Сполучених Держав не можна було довозити бавовни: голод і еміґрація робітників.

[2]) Світовий ринок є більше абсолютним сувереном від царя. Коли американські пшеничні краї мають надто обильне жниво, тодї піт російського мужика оплачуєть ся лихо, і він остає цареви довжним податків. Проти сього і цар є безсильний.

[3]) „Національними“ були колись для ріжних народів деревляний, бронзовий, зелїзний плуг, форма леміша, упряж товару або коней і т. п. Технїка зміряє до усуненя всїх отсих особливостей.

[4]) Господарська і комунїкаційна спільність має свій глибокий вплив на ціле приватне і товариське житє. Вона вбирає цїлий світ новомодно. Передовсїм в дословнім розуміню. Національними були перше нїмецька шапка, стирійський льоденовий капелюх, польська конфедератка, турецький фез і т. п. Однак соломяні капелюхи, які носять нинї у всїх краях від Япану до Сан Франціско, не допускають нїякого національного розріжнюваня. Одинока ріжница є, чи панама чи звичайне солома, то значить бідний чи богатий. Національні були фартух і плєд для Шотляндця, спенцер для Анґлїйця, сукняний сїртук для

Кождий край і нарід двигає десятки й сотки літ з собою руїни своєї історії, також держави і народи є дідично обтяжені, кожда національна господарка має свої особливі елементи, які надають йому спеціяльний характер. Се відносить ся передовсім до аґрарної части продукції. Meitzen виказав, що поділ піль перетревав через богато століть всї соціяльні перевороти. Розділ земельної посїлости то є відношенє великої, середної і малої земельної власности є постійним незмінним елементом, який витискає свій характер на суспільну господарку і народну душу. Але і його мобілїзує тепер капіталїзм і примінює до своїх условин. Зате промислова і ремісничa продукція, як також торговля, кредитовий оборот є наскрізь інтернаціональні. Всюди, де тільки втискаєть ся капіталїзм, розрубує він одідичені форми майна на промисловий, торговельний і позичковий капітал і на ґрунтову власність, всюди розділює

Німця, льоденова загортка для Альпейця, овечий кожух для Словака і т. д., але нинї носять Хінцї майже ті самі убраня, що й анґлїйські, німецькі або російські горожане: фрак, смокінґ, сурдут, сакко і т. п. є виключно світовими горожанами, вони знають вже лиш клясові, а не національні ріжницї. А коли хочеть ся прецїнь відріжнити націю — давнїйше були природні ріжницї — то треба штучно причіпити десь трибарвну відзнаку, щоби відзначити: від загального світового горожанина особливий ґатунок. Дивно! Давнїйше нація вбирала однаково своїх членів, нинї інтернаціонал вбирає однаково людей. Що ріжнить ся від сього однострою, те вважаєть ся виїмком, костюмом або лївреєю. Упадок народних строїв є одним з найбільш сумних наслїдків капіталїстичної господарки, тріумфом рафінованого браку-смаку над наївною штукою. Але се вже пропало.

Як з нашим строєм, так і з нашим поведенєм, як з модою, так і з добрим тоном, товариською оглядою. Мадярські бетяри шурають ногами, як французькі сальонові леви, побожні біржеві гостї порушають раменами так, як і польські жиди, а льондонські поліцейські ступають так само, як ляйтнант пруської ґвардії і так далї без ніякої ґрації. — Так само з уладженями нашого зовнїшного житя: В Лондонї і Чікаґо ти стрічаєш віденську каварню, у Віднї і в Будапештї американський бар, на цїлім світї нїмецьку пиварню, ти пєш в Каіро і в Капштатї пільзенське пиво і можеш всюди від Штокгольму до Сінґапору любувати ся французьким шампанським. Найміцнїйше держать ся всї народи своїх потрав, деякі помістили їх навіть в своїх вічних законах, але на закуску є все модерний ринок більш могучий, як Мойсей або Магомед. А що ж доперва наші розливки і півштука, як їм служить: цирк, варієте, ґрамофон — від бігуна до бігуна! З Ню-Йорку жене „Прінцесса долярів“ через всї части світа, з Відня „Весела вдовичка“ аж до Північної і Полудневої Америки, аж до Австралії! З яким здивованєм крикнув один товариш з Чікаґо підчас гостини у Віднї: „Вуличники в Чікаґо свищуть ті самі опереткові піснї, що у Відни!“

Інтернаціонал захоплює і тут лиш частину нашого товариського житя, друга частина остає місцева, краєва, національна. Богато національних особливостей, які загально подобають ся, перелїтають цїлий світ та стоять інтернаціональними, як віденська каварня, і берлїнська сметана, які готові здобути цїлий світ.

він властителів засобів продукції від робочих сил. Всюди розділює він нарід на дві кляси, на властителів засобів продукції і беззасібних пролєтарів, всюди ділить він перших на промисловців, купців, позичкових капіталїстів, великої, середної і дрібної міри (великі буржуї, середня кляса, дрібне міщанство), а пролєтарів на промислових робітників, сільських робітників і на голоту, всюди ставить він бюрократію над так званими заробкуючими клясами. Через всї культурні народи йде той сам клясовий поділ. Кожда з кляс стоїть в цілім західнім культурнім світї в паралєльнім положеню до прочих кляс. Се не витворює спільности інтересів одного народу з другим, лиш тільки однородність та викликує однородну паралєльну акцію: Так ставлять аґрарії, дрібні міщани, робітники і т. д. всїх країв ті самі жаданя проти тих самих противників, спершу без того, щоби кляса одного потребувала знати, щонебудь про свою братню клясу в другім краю. Поволи шукають кляси з рівними інтересами зближеня, переймають взаїмно від себе проґрами і їх усноване, відбувають спільні конґреси і творять спільні бюра.[1]).

Також і в тім розуміню говорить ся про інтернаціональність; так говорить ся про золотий інтернаціонал позичкового капіталу, зелений інтернаціонал аґраріїв[2]). Було би однак хибно з сеї свідомої паралєльности інтересів, які ведуть у всїх краях до паралєльних акцій[3]), як також з факту, що такі паралєльні акції приготовляє і орґанїзує інтернаціональне бюро, вносити впрост на солїдарність інтересів і солїдарність акції. Однак все таки вяже людей тих самих таборів глибока симпатія, живе почутє звязи і найінтимнїйше зрозумінє без огляду на всї границї країв. Так творить висока аристократія інтернаціональну спільність загальною родовою рівностю, якої відмовляєть ся иншим землякам. Так стоїть фінансова аристократія цїлого світа з собою, але не з прочими земляками, взаїмних подружних звязках, так є всї богачі світа між собою рівні, а подружа між ними не є недібраними подружами, як були би вони з власними земляками без маєтку. Одним сло-

---

[1]) Всї великі економічні рухи стали в тої спосіб інтернаціональними, так рух фізіократичний, за вільною торговлею, охоронними цлами, аґрарний, середнього стану.

[2]) Характеристична річ, що підчас війни відбуває аґрарний інтернаціонал свій зїзд в Римі та що, „вороги“ засїли спокійно за один стіл, щоби спільно радити.

[3]) Отсе розріжненє зробив після моєї відомости перший раз Р. Ґольдшайд в своїм найновійшім, дуже гіднім уваги творі: „Das Verhältnis der äusseren Politik zur innern“. Ein Beitrag zur Soziologie des Weltkrieges und Weltfriedens. Відень 1914. Сторін 72.

вом не є правдою, ніби то німецький ґраф стояв близше до німецького міщанина, чим до французького або російського ґрафа, а німецький міщанин близше до німецького пролєтаря, чим до французького міщанина. Їх захованє в квестіях родинної звязи виказує неправдивість такого твердженя. Ті самі кляси двох країн вважають себе рівними родом, дві ріжні кляси того самого краю ні, найвисша родова і фінансова аристократія поступає під сим зглядом зовсім анаціонально.[1])

З повним правом говорить ся отже про інтернаціональність всіх кляс модерної суспільности; чим молодша є кляса, чим пізнійше виступає вона в історії і чим більше є вона отже продуктом капіталізму, тим виразнійше витиснені на ній інтернаціональні ознаки. Мужики[2]) і ремісники[3]), оскілько вони ще істнують, є як старі кляси ще найменше зінтернаціоналізовані. Інтернаціональність кляс є найбільше реальним фактом в світі.

* * *

На тлї суспільної господарки і господарячих кляс виростає також культурне житє народів. Однак воно носить ще найсильнійше пятно національности, так як є майже виключно звязане з засобом мови. Говорить ся з оправданим натиском про німецьку, французьку, анґлійську, російську і т. д. філософію, літературу і штуку. Спільність сеї культури є найтіснійшою сполукою нації, задля якої здефініовано націю вирост як культурну спільність, звязану язиковою спільністю.

На ділї лежать тут глибокі, невичерпані, вічно відроджуючі ся жерела національности. Передовсім в штуцї, в якій все полягає на оріґінальности і індівідуальности твореня. І ще друга причина звязує міцно дух модерного чоловіка з нацією. Клясична література всїх европейських народів повстає в тій історичній добі, в якій нинїшні нації покидають февдальну і станову суспільність і приходять до горожанської свідомости. Італїйцї і Еспанцї були першими в тім розвою, за ними йдуть Анґлїйцї і Французи,

---

[1]) Отся інтернаціональність проявляєть ся найвиразнійше в світових курацийних місця, де вона виступає як інтернаціональний половий проміскуітет.

[2]) Як стан, який належить ще до замкненої домашної господарки. Рільник, який достарчає на ринок, є вже середним або малим аґрарієм, а не мужиком.

[3]) Як стан, який достарчає покупням за замовленєм. „Малий чоловік“, ремісничий підприємець, є нинї дрібним промисловцем, машиновим підприємцем, а не рукодїльником. Доставцем для ринку, а не для замовляючих покупнїв.

значно пізнійше Німці, доперва в другій половині девятнацятого віку Москалї і скандинавські народи. Кожда модерна лїтература народжуєть ся на світ в добі моральних народин нації як національна лїтература та збирає притім зарівно в одну скарбницю давне минуле і тодїшну сучасність. Шекспір є скарбницею всїх дорогоцїнностий анґлїйського народу, Молїєр французького, Ґете і Шіллєр нїмецького, Достоєвський російського. В своїм часї був Шекспір можливий лиш як Анґлїєць, Молїєр як Француз, Шіллєр як Нїмець і т. д.

Але й тут мусимо беречи ся, щоби не переочити в національнім інтернаціонального, щоби безкритично не розтягати на всї часи того, що було властиве лиш одній історичній добі. Факт є, що Анґлїйцї і Французи були довгий час замкнені в своїй особливости і віддїлені від духового житя другого. Вони не вчать ся чужої мови. Від давна поступала інакше нїмецька нація. В нїмецьку національну лїтературу війшла не лиш цїла старинна лїтература, але й попереджаюча клясична лїтература всїх старших народів, Французів, а передовсїм Анґлїйцїв. Перед усїми Ґете зібрав разом з усїх городів світа найкращі цвіти, а романтики докінчили його дїло. Безпримірна поміж всїми народами землї праця в переводах і наслїдуванях зробила нїмецьку красну лїтературу найбільш унїверсальною, найбільш інтернаціональною в світї. Клясична нїмецька фільософія злила Декарта і Руссо з Беконом і Юмом, не лишила на боцї нї одного духового зерна, що лежало засїяне в якім небудь народї. Полїтична вбогість тодїшної святої римської держави вийшла нїмецькому народови на користь. Від народженя був він унїверсальним, світовим духом, зверненим до людськости в цїлости. Два герої нїмецького духа, Кант і Ґете, є на те вимовними свідками[1]). Від самого почину лежить в національнім духовім світї богато інтернаціонального.

Але від днїв своєї клясики приняв кождий нарід Европи в себе богато нового, народи виміняли також між собою свої культурні вартости, а найлїпше, найбільш особливе з усїх національних лїтератур перейшло до світової лїтератури. Хто не замикає штучно очий перед фактами,

---

[1]) Поминаючи нинїшних Росіян, нема на світї народа, який учив ся би так богато чужих мов, так пильно переводив на рідну мову і присвоював собі все, що гідне уваги, в чужих лїтературах, як Нїмцї. Видаєть ся менї безсумнївним, що се є найбільш інтернаціональний нарід в світї. В супереч всякому одушевленю французьких товаришів віндикую я нїмецькому і разом з ним російському пролєтаріятови найвисшу внутрішну склонність до інтернаціонального пожертвованя і будуючої сили для будучого інтернаціоналу.

хто не лишаєть ся на віки упереджено при своїх ґімназіяльних споминах, мусить признати, що література, яку ми нині читаємо, не є національною, але світовою літературою, що елементи цілого нашого образованя є інтернаціональні. Ціла ґенерація Німців виховала ся на Золї, Ібзені і Толстім, а їх вплив на наше думанне є нині сильнїйший, як вплив нашої клясики. Так бачимо ми що навіть те, що для нації є специфічне, найбільше питане є пересякле і майже переросле інтернаціоналом.

Република духа стала дійсно світовою републикою, яка не знає ніякої границї, ніякої держави. Однак нині грають в ній гарні духи давно меншу ролю. Зате світ науки є без ніякого обмеженя інтернаціональний і лиш інтернаціональний. Наукова теорія і практика є власне тим, що ціхує нашу добу, є її особливістю. І коли Фрідріх Шіллер на переломі вісімнайцятого й девятнайцятого століття[1]) назвав чоловіка впрост артистом, то стоїть він перед нами на переломі девятнайцятого і двайцятого віку як дослїдник і технїк, що примінює в практиці вислїди дослїдів. Висше сей дух нашого часу є зовсім інтернаціональний!

Духовий інтернаціонал є отже найбільше живучою реальністю нашого часу.

* * *

Дивне замішане в думаню, яке викликує тілько спорів між людьми, полягає на неясности суду. Коли розслїджуєть ся без заслони факти житя, то приходить ся до такого вислїду: Національний елемент істнує, живе і дїлає в нас. Але й інтернаціонал істнує й дїлає, що більше, він є в переважній части наших соціяльних відносин порушуючим переможним, означуючим і рішаючим елементом. Назвім ми сей елемент інтернаціоналом фактів, щоби дати вичисленим реальностям ясне розмежоване понять.

Коли ми протиставимо сьому часто повторюваний заміт: „Інтернаціонал не істнує або вже не істнує!“, то влучимо суть нашої проблеми, коли примінимо до нього славне питане Лясаля:

„Чим є інтернаціонал дійсно? — Майже всім!

„Чим він є правно?“ — Нічим!

Коли денебудь кілька тисяч мужицьких родин має спільні інтереси тому, що разом живуть, то право признає їм громадський устрій, щоби вони могли спільними нарадами й ухвалами означувати свої інтереси та заспокоювати свої спільні потреби.

---

[1]) Die Künstler: Wie schön, o Mensch, mit deinem Palmenzweige,
stehst du an des Jahrhunderts Neige . . .

Всї ті великі, важні, спільні справи народів, які ми представили, не мають спільного орґану, вони навіть не можуть його мати. Бо після одідичених понять є земля розділена на кусні, як сільська ріля на парцелї. Кождий кусень має свого властителя, який над ним панує, якому не вільно заміняти ся на сусїдний кусень, який замикаєть ся в своїх границях і з задивляючою ревністю доказує, що з всїм иншим не має нїчого до дїла, що є своїм власним паном та не признає спільних інтересів, спільних прав і обовязків. Капіталїстичний фанатизм власности є прецїнь надто добре відомий. Але вкінци зрозуміє і найбільш захланний на власність мужик, що над поодинокими парцелями мусить стояти сїльська громада, а над сїльськими громадами державна спільність та що вкінци не можна заперечити істновання спільних інтересів.

Ми доказали, що понад державними парцелями стоять безчисленні спільні інтереси, високі, важні, навіть для нашої доби рішаючі інтереси. І кождий горожанин нашого часу мусить се признати; він може спорити про їх розміри може признавати інтернаціональним інтересам менше значінє, як національним, але не може заперечити анї істнованя анї ваги спільних інтересів. І так мусїв би він, коли він не є зовсїм слїпий на те, що нинї дїєть ся, радо признати, що так само, як над ґрунтовими парцелями істнує сїльська громада, так над державними парцелями мусить істнувати державна громада!

І в тім, тверджу я, лежить власне поставлена нинї, видвигнена сею війною проблєма. На сю противорічність хорує наш світ! Треба сфінкса поставити, щоби його повалити; треба сю противорічність наскрізь пізнати, щоби могти її поконати!

Поміж парцелею і парцелею істнують звязи! Коли на висше положеній змінить ся напрям ґрунтової води, висохне низше положена — се мусить бути отже виключене, сього не дозволяє, не допускає спільність. Парцеля є безвартісна, коли нема до неї доступу; спільність признає право конечної дороги через сусїдну парцелю. Кожда домівка потребує води; коли нема публичних криниць, признає спільність право ношеня води через чужий ґрунт.

Але як є при державних парцелях? Державна парцеля Нїмеччина згине з голоду, коли сусїди замкнуть їй сухопутні дороги і збльокують пристанї. Се залежить від волї сусїдів! Велика Британїя згине з голоду, коли колись ворожа коалїція знищить її воєнну фльоту і замкне її довози!

Ми виказали висше, що Европа, то є кождий поодинокий мешканець, дістає свою поживу з усїх частий світа. Чи має Европа право дороги на всїх морях? Нї вона може уживати сих доріг, як довго подобаєть ся се Анґлії і Франції! Анґлія обсаджує Ґібральтар, суезький канал, дорогу до Аден, вона розложила ся перед північним морем вона хоче змонополїзувати всї морські дороги. Що за місцевість, в якій нема громадських доріг, в якій всї дороги є лиш приватними дорогами отвореними „аж до відкликаня!“

Чим для господарства є вода, тим для промислу сирий матеріял. Кольонїяльні держави роблять найлїпші краї з сирими матеріялами своїми приватними парцелями. Вони можуть довести промисл инших країв до смерти зі спраги, право черпаня води не істнує. І так може дїйсно кождий властитель парцелї в який небудь спосіб перекопати сусїдови ґрунтову воду та довести його парцелю до висушеня!

Інтернаціонал фактів доказує, що кождий з нас залежить від другого і всї від всїх, що всї себе взаїмно потребуємо, з собою жити мусимо. Але нема правної ґарантії на те, що се тревало є можливе; є вправдї мешканцї села, але нема громади. Чого один потребує від другого, мусить здобути собі з мечем в руцї: Анархія є правним порядком поміж державами. Але правно інтернаціонал не істнує!

В сїм місци стає перед нами як стій нове понятє інтернаціоналу: Сїльська громада понад парцелями, зорґанїзована громада держав і народів, яка має зважати і зберігати спільні інтереси всїх. Ще вона не істнує, ще має лиш вона повстати і мусить повстати, коли кожда держава і кождій нарід не хоче що години попадати в небезпеку остати без дороги й без води. Сей інтернаціонал не є ще реальний, він є передовсїм ідеєю, тільки вобереженєм правного порядку і устрою, який лучить держави і народи, забезпечує їх житєві інтереси, їх спільні культурні добра і їх взаїмні відносини, він є ідеєю наддержавної орґанїзації світа.

Коли правда, що живучі факти вимушували для себе все правний порядок, який їм відповідав, коли правда що інтернаціональність є пануючим господарським і культурним фактом нашого часу, то правдою є, що сей устрій мусить бути здїйснений. Він є цїлю конечного розвою, а не тільки сонним зобреженєм, не лиш утопією, він є цїлю яку держави, народи і люди собі поставлять тому, що мусять її собі поставити й осягнути, тому, що вже нинї в дїйсности вони є інтернаціональні. Ся цїль зветь ся

інтернаціонал як державна ідея, всесвітна орґанїзація.

Хто сю ідею плекає і заступає, хто в своїй полїтицї признаєть ся до неї, той думає інтернаціонально, той робить інтернаціональну полїтику, той є інтераціоналїстом. Полїтичний інтернаціонал є се загал всїх людей, які так думають, свідомо змагають до сеї цїли, все одно, чи нї. А тепер нехай хто оцїнить поверховність або клеветливу злобу тих, які думають, що бути інтернаціональним означає противенство, навіть ворожість до нації! Зовсїм так, як той, що хоче забезпечити за всяку цїну своїй парцелї доступ і воду, не зрікаєть ся, анї не відпекуєть ся своєї парцелї, але радше хоче зробити її тревало пожиточнїйшою і більше плодовитою, так само лиш той є дїйсним і розумним приятелем свого власного народу, хто хоче правно забезпечити йому умови істнованя, то є той, хто є інтернаціоналїстом!

* * *

Інтернаціонал як державна ідея, наддержавна орґанїзація, є цїлю конечного розвою.

Коли дїйсно так є, то мусить він на всїх точках бути вже в дорозї, промощувати собі також правно дорогу, хоча поки що в неясній, закритій, не досконалій формі.

Се є вже дїйсно в так великій мірі, що дивно стає, як мало се завважуєть ся. Факти поступають нинї власне далеко скорше від думаня, бо муравлиній інтернаціональній культурній працї кількох десяти лїт не стояли до розпоряядимости труби патріотично-національної чванливости, бо вона дїлає тихцем, як кожда молода справа, яка поволи, дорогою повільного проникапя мусить доперва здобувати собі загальне освідомленє. Інтернаціональність витворює вже нинї правні утвори, які стоять фактично понад державами. Правно однак не признаєть ся нїякої власти над державами, держави є суверенні, через те інтернаціональне право мусить поки що виступати як право внутр держав або поміж державами.

Не менше сього викликали інтерес і конечна потреба вже тепер інтернаціональні інституції з зверхницьким характером, отже власти. Ми можемо тут лиш вичислити їх з поданєм року їх основаня.

Передовсїм становить нинї інтернаціонал комунїкаційна спільність. В поодиноких випадких поставили европейські держави спільні кумунїкаційні дороги під заряд спільних властий. Так істнує від париської умови (1856) Европейська Дунаєва Комісія. За те не війшла в житє інтернаціональна комісія передвиджена законом про плавбу кораблями на Конґо, а також комісія для суеського каналу.

Комунікації служать такі уряди: Інтернаціональне Бюро для заряду телеґрафами в Берні (від 1868), Бюро Всесвітного Почтового Союза в Берні (1875), Інтернаціональне Бюро мір і ваг в Парижі (1875), Центральний уряд для інтернаціонального транспорту в Берні (1890), Інтернаціональне Бюро для бездротного телеґрафу в Берні (1906).

Для охорони перед санітарними небезпеками служать Інтернаціональні Санітарні комісії в Константинополі, Танжирі і Букарешті з давнійших часів і Інтернаціональний Санітарний уряд в Парижі (1903). Для береженя й попираня господарських інтересів є установлені: Інтернаціональне Бюро охорони промислової в Берні (1883), Бюро охорони літератури і штуки в Берні (1886), Постійна Цукрова Комісія в Брукселї (1902), Хліборобський Інститут в Римі (1905), Інтернаціональний Уряд праці в Базелї (1902). Науковим цілям служить Бюро для деодезії в Потсдам (1864) і инші.

Навіть судівництво було час від часу, як сього вимагали капіталістичні інтереси, скілько орґанізоване: Так істнували мішані суди в Туреччині й Египті для спорів між міжцевими житалями й чужинцями. Наслідком двох мирових конференцій в Гаазї (1899 і 1907) зорґанізовано там Постійний Розємчий Суд, а наслідком другої конференції Інтернаціональний Морський Суд в Гаазї — однак ся остання умова не є ще ратифікована і суд ще не уконституований.

Таким чином почини інтернаціональних адміністраційних і судових властий вже отже істнують, але вони є розсіяні поміж столичними містами, а справи їм приділені є довільні і без звиви так, як і часовий порядок, в якім вони повертають.

Спільність інтересів держав в области публичного заряду промощує собі міжтим нині дорогу правильно ще лиш в формі однакових прав і однакового заряду всїх держав, то значить ще не при помочи спільних орґанів, але в формі умов і порозумінь, яких додержати не можна тепер інакше, як в першій лінії війною. Плавба на повнім морю і вільність моря, порядок моря, порядок на морських дорогах (сиґнали, ліхтарні і. т. и. поміч і охорона підчас морської катастрофи), свобода корабельної плавби на середземних водах (ріки, канали, середземні моря) не мають иншої ґарантії. Зелїзничу комунікацію управильняє берненська умова з 15. мая 1886 (відновленя 18. мая 1907), почтовим оборотом Всевітний Почтовий Союз (від 1. червня 1878) на основі шести умов,

телеґрафічний оборот Загальний Телеґрафічний Союз (1865) і Інтернаціональна умова для Охорони підморських каблїв (1884 і 1887), оборот самоходами париська конвенція з 11. падолиста 1909.

Що-до приватного права і цивільного процесу (Гаґські умови з 1896 до 1904), що-до прав автора і винахідника (париська конвенція 1883 і берненська конвенція з 1886), що-до міжнародного карного права і справи видачі, що до поборюваня холєри (інтернаціональна санїтарна конвенція з 3. цвітня 1894) і пошестей санїтарне порозумінє в Венеції з 19. марта 1897, вкінци інтернаціональне порозумінє з 3. грудня 1903, яке обіймає цїле міжнародне санїтарне право), що-до морської риболовлї, охорони риб і птахів (париська умова з 1902), навіть що-до розшированя неморальних публїкацій (Париська умова 1910), вкінци що-до питань робітничої охорони (інтернаціональна конвенція в Бернї з 26. вересня 1906) істнують умови й порозуміня або поміж всїми культурними державами або поміж найкультурними інтервентами. При їх ромочи створено правну спільність такої однородности, що приватний чоловік, в якім з західних країв не жив би, находить ті самі правні відомости, так що для більшости людий, з виїмком тих, що стоять в публичній службі, не робить місце побуту ніякої ріжниці в зовнїшних обставинах. Чи даний кусень краю належить до сеї чи тої держави, се не значить нї сотної части того, що в попередних столїтях [1]).

Отсю міжнародну правну рівність витворювану за помічю умов, підпомагає вже нинї незлїчиме число міжнародних товариств попираня тревалих зносин між рівно інтересованим і паралельно дїлаючими ґрупами суспільности. Отсї товариства мають на цїли окрім особистого зближеня вироблене однакових основ, які впливали би в однім напрямі на законодавство всїх держав. Отсї товариства є рівнож вступними міжнародними парляментами для поодиноких питань, які пізнійше нормують подібно національні парляменти. В той спосіб приготовляють вони державні умови, які часто ведуть знов до спільних комісій і урядів, отже до спільних орґанів, до властий і судів наддержавного роду.

* *
*

На розлогім полї міжнародних законів і заряду заспокоють ся зле і добре багато без сумнїву спільних інтересів

[1]) З того випливає також легкість іміґрації і промислового поселеня. У всїх континентальних державах знаходить ся ті самі фірмові вивіски, ті самі великі фірми.

сів народів. Дорога є довга, нерівна і дорога. Зовсім так само-щоби зробити се наглядним на вибранім перше примірні — як коли би властителї парцель замість верхної громадської ради хотїли установити виключою дорогою поодиноких умов нинї одну комісію для запобіженє полевим крадїжам, завтра другу для винищеня пільних миший, позавта третю для розганяня хмар стрілянєм, кожду, незалежно від другої, оплачувану осібними умовленеми поголовними датками, даючу ся розвязати кождої хвилї через виступленє одного.

І се остаточно є се вже орґанізація, але переходова, лиш умовна, а не тревала, полягаюча на устрою. Орґанїзаційна думка наче то закрадаєть ся, як концесія самоволї, через всї задні двері до хати міжнародної анархії.

Але отсей інтернаціонал умовного права і заряду, як ми його назвемо, не розвязує якраз найважнїйших питань співжитя народів. тих питань, які я унаглядннив на примірі про право дороги і води. При них не ходить вже про безсумнївно спільні інтереси, але про ті відносини матеріяльної залежности, які випливають зі світової господарки. Залежність, се не є умовне рівнорядне сполученє, але підпорядкованє. Надто легко стає тої, хто економічно залежний, правно підданим, ще частїйше змагає сильний залежний від слабшого, зробити його підданим[1]). Анґлїйський ткацький промисл потребує бавовни північної Америки, Єгипту й Індії, анґлїйська держава звернула сю свою залежність в тім напрямі, щоби удержати північну Америку в полїтичнім підданстві, покорити собі Єгипт і Індію. Діяментові копальні в Трансвалю були залежні від анґлїйського капіталу, а сей капітал від розвою діяментових копалень, взаїмна залежність, яка довела до полїтичного підбою бурських републик. Будова панамського каналу залежала від капіталу Зєдинених Держав; сї відірвали каналову полосу від Панамської держави дорогою викликаної революції і покорили собі. Анґлїйське правительство закупило одного дня суецькі акції, а нинї є цїлий Єгипет підданий Анґлії.

Ся економічна залежність капіталїстичного промислу від областей сирих матеріялів з одної сторони, а від ринків збуту з другої сторони — і навідворот — фінансового капіталу матерного краю від країни, в якій він робить великі склади капіталу — і навідворот — ся залежність, яка в своїй цїлости витворює власне зображений інтернаціонал

---

*) Продукційні засоби (капітал) і робітництво (непосїдаючі) є здані на себе взаїмно, від себе залежні. Отся економічна залежність виступає юридично яко підпорядкованє робітника капіталїстови.

господарської і комунікаційної спільности світа, є пружиною кольоніяльної політики і імперіялїзму, вона веде від сфери інтересів через мирне проникане до здобутя одного краю другим.

Але звернїм на хвилю увагу на те, що притім дієть ся! Тому, що капіталїстична конечність вяже один нарід з другим, переводить ся та звязь також полїтично і забезпечуєть ся юридично там, де вона дає одному з двох перевагу і нагоду до того!

Що се значить? Фізично живе нація побіч нації, ґеоґрафічно лежить держава побіч держави, ґрунтова парцеля побіч ґрунтової парцелї, а фанатизм власности осібної противить ся кождому затертю границь. Однак економічна спільність переступає границю, за нею йде полїтична сила і, гляньте, з двох, трех, десять, сто народів стає одна держава, один вже як фактичний, так і правний інтернаціонал!

Британійська світова держава є таким інтернаціоналом! Хто перечислить нинї ще народи, історичні й неісторичні нації, які вона прилучила до себе! Таким самим інтернаціоналом є нинї російська держава! По тих самих торговельних шляхах, якими привозили китайські каравани чай, паші з Туркестану, Хіви і Бухари свої астраханські скіри до Нижнього Новгороду, пішли царські салдати і засновали отсей незмірний господарський і комунікаційний інтернціонал поміж Карпатами й Уралом, поміж Східним Морем і шляхом Берінґа.

В той спосіб економічні факти прибирають юридичну форму, закритою дорогою, заднїми дверми історії. Істнують примусові інтернаціонали, спільности народів, основані на пороху й олові, в яких взаїмна економічна залежність всїх від всїх прибирає правне форму пановання одного над багатьма.

Приміром сього є давна римська світова держава. Середземне Море, поміж полудневою Европою, Передньою Азією і північною Африкою, було першим спільним шляхом одинокої комунікаційної спільности; в осередку сеї комунікаційної области лежить Рим. Через шість столїть кипить боротьба довкруги сього морського корита і не втихає доти, аж імператор Цезар покорив всї краї довкруги нього під свій скиптр і в той спосіб їх усмирив. Цїла заселена земля, всесвіт, як називають її отцї церкви, стає на три і пів столїтя одною державою, і без перешкод кружляють на однім морі вітрильні кораблї богатьох народів. Римський всесвіт був першим великим полїтичним інтернаціоналом. Але оснований був він мечем і удержуваний панованєм одного народу, Риму.

Капіталїстичний розвій звязав так міцно народи землї з собою, заострив так дуже їх взаїмну залежність, що вони без міцної правної суспільности не зможуть нїколи і нїколи найти і удержати мира!

Коли інтернаціонал не прийде дорогою умовного права, то він прийде дорогою сили! На те вказують всї познаки світа! Імперія, імперіялїзм — спомин римської світової держави виростає перед нами. Царські попи, анґлїйські джінґо, нїмецькі імперіялїсти мріють про світове пановане і підсичують амбіцію своїх націй! І так виринає перед нашими очима страшний образ, який стинає нам кров у жилах — як було се? В трех страшливих війнах, більше як сто лїт боров ся Рим з Картаґіною за світове пановане — образ столїтних, вічно повторюючих ся, все пристраснїйших і більше руйнуючих воєн знищеня, аж доки одна одинока побідна нація не зорґанїзує світ як одинока володїтелька та не заспокоїть всї нації однаковим поневоленєм!

Як в сїй годинї по всїх частях світа ревуть армати, так дїйсно стоїмо ми на порозї таких часів!

* * *

Однак, як що інтернаціонал, що живе в фактах, мусить перетворити ся в право, як що він дїйсно стає правом, чи може він дїйсно народити ся тільки як інтернаціонал примусу і пановання?

Я є того погляду, що історичний розвоєвий закон, світова економія і світова ідеольоґія, пре до інтернаціоналу. Він не є вже утопією, він став не тільки ідеєю, але історичною причиновістю. Лиш тому, що ми його передчуваємо, шо ми його проникаємо, що з теперішних причин ми можемо відчитати будуче дїланє, повстає в нас, захоплює нас, пориває з собою ся ідея. Інтернаціонал як орґанїзація світа здїйснить ся, бо мусить здїйснити ся. Не тому, що ми або хто другий її бажає: Нї, ми хочемо, бо ми пізнаємо і мусимо!

Він є одним з найпізнїйших з поміж мимовільних плодів капіталїзму, остаточне благословенство його дочасного проклятя. Також інтернаціонал в правнім розуміню має як і сам капіталїзм Янусову голову, він вказує на насилє і умову, на пановане і волю. Капіталїзм пре при помочи свого близнюка мілїтаризму до насильної розвязки. Але той сам капіталїзм революціонїзує рівночасно кожду суспільність, яку він захопить, за ним ступає мов тїнь демократизація світа. Паралєльно з розвоєвим законом інтернаціоналу йде розвоєвий закон демократії. І так зникає перед нашими духовими очима страшний образ і нас опановує инше виображенє: образ вільних народів, які за

добровільною згодою орґанізують ся в висші спільности, щоби заґарунтувати кождому народови волю, а всїм мир!

І власне се, вільний демократичний інтернаціонал, є цїлю, до якої змагає пролєтаріят! Він не є пановане над державами, але сполукою держав, не імперією, а союзом, він випливає не з імперіялїзму, а з соціялїзму.

Хто є представником сього демократичного розвою? Хто є історично покликаний і своїм способом житя змушений поставити собі за цїль отсей вільний інтернаціонал, отсю орґанїзацію світа?

Був час, коли сама капіталїстична кляса не думала національно, але космополїтично. Торговельний і промисловий капітал був в своїх починах в високій мірі настроєний інтернаціонально. Я старав ся показати, що сей час вже проминув[1]). Капітал є тепер зорґанїзований на тлї великих охоронених цлами державних і господарських областий, національний капітал вважає тепер державний простір, як мужик свій ґрунт, за абсолютну власність, фанатизм власности обняв колєктивно свій найбільший, мислимий обєкт. В кождій державі мають вправдї всї національні капіталїстичні кляси супроти пролєтаріяту той сам інтерес, є паралєльно заінтересовані. Однак супроти себе стоять вони у відношеню конкуренції за світовий ринок, а отсе відношенє заострило ся аж до світової війни. Паралєльним є не солїдарний, але ворожий інтерес, який вимагає поконаня другого.

Інакше непосїдаючі. Як найнизші, поневолені кляси мусять вони бажати волї. Могло би здавати ся, що вони є заінтересовані в тім, щоби посередно взяти участь в плодах панованя своєї буржуазії над иншими народами. Однак анї ся участь, анї той інтерес не істнує тревало і реально. Робітнича кляса, яка давали би в руки своєї національної буржуазії засоби до опанованя чужих народів, отже давала їй більше могучости, як дає їй відношенє капіталу, віддавала би себе саму в той спосіб такій перемозї, побачила би що ті засоби були б звернені проти неї самої, окупила би неволю чужих народів своєю власною неволею. Бож се прецїнь є найбільш перемолоченим підступом пануючих кляс, навіть тайного істнованя царизму, скріпляти свою силу в нутрі краю все новими зовнїшними здобутками[2]).

---

[1]) В сїчневім зошитї „Der Kampf“: „Війна і переміни національної думки“.

[2]) Отсе сущне питанє нашої проблєми призначене для осібної студії; на неї має принести відповідь один з найблизших чисел „Kampf“-у під заголовком „Інтернаціональний соціялїзм чи соціялїстичний імперіялїзм“ і дати в нїй доказ, що робітничі кляси всїх держав мають не лиш паралєльний, але солїдарний інтерес.

Тому то стоять робітничі кляси у всїх державах не лиш в паралельнім фронтї проти своїх буржуазій — що вже рівнож надало би рухови інтернаціональний характер — але вони є також солїдарні. Отсей не лиш паралельний, але і солїдарний інтерес є матеріяльною і реальною підставою одноцїльного, не лиш подїльного, але ідентичного руху всїх до одної цїли, отже інтернаціональністю найвисшого порядку, історичною задачею якої є здїйсненє тревалої вільної і мирної світової орґанїзації. Пролєтаріят світа, все одно, чи він свідомий сього, чи він до сього спеціяльно зорґанїзований, чи нї, се є світова орґанїзація в походї, пророцьке попередженє реальної будучности, могучий вістун надходячого світа, в якім воля всїх народів є подружена з миром цїлости. І отсей, воюючий, зростаючий, певний будучносту інтернаціонал пролєтаріяту є непохитний, безсмертний.

Те, що нинї лиш кільчить ся, приведе він до зрілости, що нинї лиш фактично дїлає, доведе він до правного дїланя, те, що нинї закрите і розсїяне в самім праві змагає до повстаня, поведе він явно і суцїльно до тріюмфу, він здїйснить кінцевий рим нашого гимну: Інтернаціонал обійме людскість всю!

Що значить супроти поступаючого інтернаціналїзованя цїлого нашого матеріяльного і інтелєктуального житя, супроти зелїзного факту солїдарности подавляючої більшости цїлого людського роду, робітничої кляси всїх країв переходове забуренє кількох воєнних місяцїв? Нїчого більше, як тільки один з тих твердих досвідів, яких доля не заощаджувала нїколи жадній новій ідеї, жадній розвиваючій ся клясї! Нехай отсе забуренє одної хвилини історії знищить зверхні форми тих фактів — то є нашу дотеперішну орґанїзацію „Інтернаціонал“, наші конґреси і наше бюро — нехай отся орґанїзаційна форма покажеть ся неясною або навіть невідповідною, то для історичного розвою не означає се нїчого більше, як тільки причину до того, щоб лїпше розбігати ся до скоку, глибше шукати за покладами. Нехай отся форма розсиплеть ся на куснї, та сама безсмертна справа створить собі нові форми, аж найде вона остаточну, тревалу форму орґанїзації народів.

Карл Реннер.

Соціялїстичний імперіялїзм чи інтернаціональний соціялїзм?

„Не в війнї народів, а в мирі кляс лежить вихідна точка всїх теперішних проблємів партії[1]). Горожанський мир, який нечайно витворив ся в усїх світових державах, сам з себе, несподїваний зарівно для пануючих і опанованих подїлав на одних як страшна несподїванка, на других як повне обітниць обявленє. Поодинокі санґвінїки очікують від нього катастрофи, а инші початку тріюмфу соціялїзму. Рішуча участь пролєтаріяту в війнї находить ріжне виясненє й оправданє. В той час, коли одні з Фрідріхом Адлєром[2]) виключають війну як методу пролєтаріяту, підносять ся особливо з кругів заводових орґанїзацій деякі голоси, які вважають пролєтаріят в основі заінтересованим в національнім імперіялїзмі та хочуть в його рамах змагати до соціялїстичних цїлей. Троцкий винайшов для сього погляду знаменну назву „соціялїстичний імперіялїзм“.

Кождий відчуває, що отсї ріжницї поглядів дотикають сути сучасної соціялїстичної проблєми, що від їх розвязаня залежить соціялїстична практика будучности і єдність пролєтарського руху. Бою ся, що до сеї розвязки не можуть причинити ся богато анї шумні передові статі щоденної преси анї злобні памфлєти. Як колинебудь, то власне в сїм положеню конечно зійти до основних жерел та зробити економічне бутє мас провідником думаня, коли інакше не хочемо зречи ся імени і слави наукового соціялїзму.

* * *

Як прийшло в Нїмеччинї і Франції — я зазначую, в обох краях; в обох голосували соціял-демократичні партії з початком серпня 1914 за воєнними кредитами — до горожанського миру між нами і нашими ворогами? Я не хочу говорити про людей і їх постанови, але про факти, які з елєментарною силою викликали сї постанови. І то затямити: у пануючих і опанованих. Нїхто певно не представить собі, що клясове противенство і полїтична ворожнеча істнують лиш на однім біґунї, що в отсїм відношеню оба біґуни не реаґують рівно, сильно, що дорога Цезара до пролєтаря не є така сама далека, як від пролєтаря до

---

[1]) Фрідріх Адлєр: „Соціяльна демократія в Нїмеччинї і війна“. Січневий зошит „Kampf“у, стор. 34.

[2]) Там же, стор. 39.

Цезара та що факти мусїли на обох сторонах поконати противні склонности. Якого рода є сї факти?

Передовсїм мушу пригадати те, що для держав Заходу і їх війни всї проблєми представляють ся інакше, як для Росії, Сербії і Туреччини в їх відношеню до Заходу. Війна на Заході є війною імперіялїзму, війна на Сході має з огляду на инший господарський ступінь, на якім він відграєть ся, инші пружини і цїли [1]). Війна Росії не є в головнім війною імперіялїзму, війною з внутрішного напору пересиченого капіталїзму, якому його ґрунт став за тїсний.

Слїдуючі наші виводи мають, — так як все і всюди розходить ся про винайденє того, що є специфічне і міродатне, — виясннти відносини Нїмеччини, Франції і Анґлії [2]) для яких знаменними є висока зрілість капіталу і тїсна злука конкретної державної власти з капіталїзмом. Там є держава і суспільне господарство одним орґанїзмом, якому війна в цїлости житєво шкодить. Чисті аґрарні держави є радше подібні до лїса, як до живучого єства. Можна віддїлити части, а лїс лишить ся собою; можна відрубати всї вершки, лїс лишить ся! Край можуть здобути чужі володарі, державна власть може зовсїм змінити ся, а край лишить ся. Пануючі кляси, які мов паразити прилягають край, можуть бути прогнані, а управа рілї не потребує бути через те зовсїм ушкоджена. При оцїнюваню революцій і воєн не можна ставити просто державу на рівнї з другою державою, господарство на рівнї з господарством. Майже всї хибні заключеня наших часів походять з таких поверховностий [3]).

Після звичайного говореня є капітал річю капіталїста а пролєтаріят його противенством. Не так після Маркса. Капітал є одним суспільним відношенєм, відношенєм, котрого бігунами є продукційні засобі і робуча сила, капіталїст і робітник. Оба стоять часово в нероздїльний спільности так, що одного бігуна не можна представити собі без другого. Отся спільність є взаїмною залежністю і через те рівночасно противенством інтересів. Коли властителї

---

[1]) Гляди про те статї: „Війна і переміни національної думки“ і „Що таке імперіялїзм?“ в „Kampf“ і, зошит перший з сього року.

[2]) Проблєми Сходу, які є теж проблємами Австрії, будуть обговорені в пизнїйшій статї: „Війна, пробудженє неісторичних націй й інтернаціонал“.

[3]) В трийцятьлїтній війнї установив побідний цїсар в Чехії на місце проскрібованих чеських станових панів просто нїмецьких, еспанських, нїдерляндських і т. д. без того, щоб через те лише були якнебудь змінені господарські відносини. Подібно в XI. віцї взяло було кілька тисяч норманських лицарів по побитю анґльо-саксонських панів їх добра в посїданє як лен. Давнїйші державні форми не є також для економічного житя зовсїм так животні, як держава капіталїзму.

ґрунтів будуть прогнані з краю, стають їх піддані вільними. Коли „капітал“ буде прогнаний з краю, то справа не представляєть ся так просто для робітничої кляси. Робітника означують як підданого капіталу. Фрідріх Енґельс означив правдиво се підданство: воно не є індивідуальне. Ніодин робітник не є підданий поодинокого капіталїста, радше ціла непосїдаюча кляса є піддана кляси посїдачів продукційних засобів. Кождий підприємець може вибирати собі своїх робітників, кождий робітник свого підприємця, але кождий мусить вибирати, одна кляса не може втечи від другої [1]). Відкритє Маркса, його методичний успіх лежить якраз в пізнаню сеї соціяльної звязи. Для міщанського економіста є приміром заплата винагородою за працю, коли робітник дістав свою заплату, то дістаєть ся вона в його кишеню і поза круг видженя економіста. Для Маркса є заплата орґанїчною частиною капіталу, змінним капіталом, який все повертає назад в круг обороту капіталу. Коли дохід дістанеть ся до кишенї промисловця, то для міщанського економіста він виконав свою повинність; не так для Маркса, в якого він розпочинає процес репродукції капіталу. І так далї. Маркс не занедбує нїколи з натиском зазначувати орґанїчну звязь всїх частий і членів в цїлім процесї капіталу. Маркс виказує в відносинах самого капіталу, отже вже внутр його залїзних рам, можність поступу робітничої кляси. Робітнича кляса вдираєть ся в продукцію абсолютної і релятивної надвартости, коли вона скорочує робочий день, підвисшує заплату, робить більш людським перебіг працї. Все однак лишаєть ся при тім те саме відношенє капіталу. Усунути його самого тими методами не можна. Не можна його також цїлком знищити — хиба за цїну знищеня самої господарки, з чого мусїла би потерпіти найбільше сама робітнича кляса. Однак отсе відношенє капіталу дістає відразу цїлковито иншу функцію, коли робітнича кляса робить себе саму колєктивно власником засобів продукції, коли вона експропріює експропріяторів. Треба добре тямити: Отсей процес набутя посїданя є юридичним актом, який поки що не дотискає зовсїм економічного процесу. В щоденнім процесї працї не наступає нїяка безпроволочна зміна, коли фабрика переходить з приватних рук в руки акційної спілки або держави. Однак мимо сього спричинює юридичний перехід власности на суспільність рішучу переміну соціяльного положеня:

---

[1]) Ся залежність істнує також для підприємців, вони потребують робітничої кляси і всї боротьби за заплату полягають на сїй взаїмній залежности.

Як довго істнує відношенє капіталу, побирає робітнича кляса заплату, а капіталїстична кляса надвартість. Боротьба заводових орґанїзацій підвисшує заплату без зміни факту надвартости. Коли ж побіда пролєтаріяту знесе через усуспільненє відношенє капіталу, то лишаєть ся поодинокому робітникови передовсїм заплата, як і перше, але надвартість припадає робітничій класї як цїлости, яка заряджує нею пляново для свого власного добра.

Побіда в боротьбі за заплату помагає клясї в той спосіб, що помагає поодиноко, індивідуально; побіда пролєтаріяту в соціялїзмі помагає кождому поодинокому в той спосіб, що передовсїм помагає суспільности. Здобуток заводових орґанїзацій не зносить відношеня капіталу, лиш злагіднює його, побіда соціялїзму зносить само відношенє капіталу без того, щоб зміняти щонебудь в відношеню працї. З того виходить дальше, що праця заводових орґанїзацій стоїть в своїх методах боротьби на ґрунтї теперішного капіталїстичного порядку, зате полїтична робота виходить все в своїх методах поза сей ґрунт. Перша приготовляє правний переворот дорогою економії, друга економічний розвій дорогою права. Перша стоїть консеквентно в робітнї, друга бореть ся головно за те форум і на тім форум, де творять ся нові права, в парляментах.

Тому не можна дивувати ся, коли ріжні орґани, в яких воплочуєть са один рух пролєтаріяту, осуджують зі становища свого поля дїланя і своїх метод працї інакше великі питаня часу — інакше бракувало би їм прецїнь горячої пристрасти для свого заводу, якої так треба. Сама маса не спеціялїзуєть ся, робітник є людиною думаючою рівночасно заводово, спілково [1]) і полїтично і буде вміти боронити єдности цїлости руху.

Відношенє капіталу є взаїмною залежністю і противенством. Всї жаданя підносить ся, всї боротьби ведеть ся в рамах дальшого істнованя індустрії [2]). Нїяка заводова орґанїзація не бажає анї не переводить знищеня індустрії, кожда змагає до управильненя участи в нїй і володїня над нею. Отся спільність дїлає також поза тим, коли підприємство буде в якийнебудь спосіб загрожене зі внї, при пожарах, повенях, землетрясенях і т. п.

Те, що сказали ми тут про приватний капітал, відносить ся також до суспільного капіталу, то значить при теперішниім станї розвою до цїлости національного [3]) капіталу. Робітнича кляса господарської области є звязана ти-

---

[1]) Говорити про функцію спілок нема в тій звязи нїякої потреби.

[2]) Не конче поодинокого промисловця, але цїлої галузи в краю.

[3]) Національного в розуміню господарської области.

сячами ниток з цілостю сього капіталу і то власне тому далеко сильнійше, як колинебудь передтим, що фінансовий капітал обнимає разом в одно цілу індустрію одної країни. В певнім розуміню дістає через те підданство капіталови більшу інтензивність: Робітнича кляса є звязана не зовнішним примусом, але власним економічним інтересом, умовами господарського істнованя морально з капіталом своєї господарської области. Істнованє, треванє і будучність сього капіталу дотикає й її.

В воєнних часах бореть ся пролєтаріят за його треванє, борючи ся за мир та відвертаючи в той спосіб найгіршу мислиму нині небезпеку. Коли війни не можна було здержати, коли вона прийшла вже, тоді отвираєть ся питанє істнованя і будучности сього капіталу і то не як правне питанє, але як чисте питанє сили. Коли на жаль і проти горячої волї пролєтаріяту дійшло до того, то істнує приміром для анґлїйської і нїмецької металевої індустрії, а разом з тим так для промисловців, як і для робітників лиш одна сумна ділємма: „Я або ти.“ Обі сторони стоять і дїлають в станї конечности і від тої хвилї стає питанє про те, хто має слушність, не лиш злишним, але схибленим. Стан конечности не має нїчого більше спільного з правом. Коли се стане зрозуміле, тоді нїмецькі, анґлїйські і французькі робітники не будуть по війнї робити собі викидів що до участи в війнї, але признають собі взаїмно отверто стан конечности.

З того стає зрозумілою підстава і розміри горожанського мира. З поглядів минувшини стає ясним, що кожда країна однодушно відпирає напад ворога і зруйнованє рідної землї. Отсе понятє вистарчає для аґрарного краю і для аґрарних кляс, воно є наскрізь аґрарно подумане. Але краєм нинїшного капіталїзму є не лиш земля, але сфера інтересів, як се виказав Йозеф Гаммер. Насильний, воєнний напад на сферу інтересів — навіть без обсаджуваня краю — може бути для робітничої кляси далеко більше небезпечним, як анексія одної пасивної провінції. Стан конечности обіймає цїлий обсяг господарських інтересів господарської области, а думка патрімонїяльного пановання, яке має на оці лиш число гектарів і душ, є для соціалїста вже безвартісна. Навіть коли би ся війна вела ся не на суші і задля суші, але лиш на морі за свободу морської плавби, істнував би і тоді той сам стан конечности.

Вибухнув світовий пожар, кождий стараєть ся з рішучостю й відвагою ратувати свою хату. Є повна причина до найбільш геройської саможертви, але нема причини до ентузіястичного завороту, до безпамятного самозабутя.

Чи такі стани конечности не є нам від давна добре відомі? Чи не є се виключно розміри, які нас сим разом так занепокоїли?

Кождий заводовець знає добре, що поодинокий робітник стоїть супроти підприємця, в стані конечности, що на фабричній брамі стоїть робітник проти робітника в відношеню конкуренції. Але пізнанє сього стану конечности не згинає його в його думаню і його волї. Правдою є, що отсе підданство капіталу і отся конкуренція істнують нинї в практицї; але також правдою є, що ми їх все теоретично поборювали і бороли ся в практицї за їх усуненє. І власне тому, що ми вправдї зрозуміли факти, але не піддали ся їм нїколи в своїх думках і працювали все проти них в своїм дїланю, власне се визначало нас як соціялїстів, як клясових борців. Що для нинїшного світа було конечністю, не було нею нїколи для нас в души. З повною свідомостю ми протиставили все завтрішне нинїшному, конечність розвою переходовій конечности хвилї. Тому, що ми знали з історії, що нинїшне є заразом вічно вчорашним, були ми одинокими реальними полїтиками, які все мали слушність також в практицї.

Перед брамою фабрики царює конкуренція поодиноких робітників. Се факт. Заводові орґанїзації борють ся за те, щоби усунути сю конкуренцію в той спосіб, що орґанїзують клясу, то значить управильняють подану так, що кляса сама розпоряджає своєю робочою силою і установляє услівя її визиску. Отся проба видавала ся з початку божевіллєм, проти природного закона змаганя до самоудержаня і боротьби за істнованє. Фахові орґанїзації побідили так сказати отсї природні закони своєю суспільною працею та здійснили те, що для міщанської фільософії і для малодушности неосвідомлених пролєтарів видавало ся неможливим.

Нинї повторюєть ся те саме явище інакше на висшім щаблї: Не індивідуальний капіталїст конкурує[1]) з індивідуальним капіталїстом; індивідуальні капітали обняті нинї після господарських областей загальною орґанїзацією фінансового капіталу. Конкуренція фінансових капіталів перемінила ся з боротьби цїн в світову боротьбу оружа. Конечно, неминуче. Але отся конечність є переходова, є конечностю капіталїстів, не нашою. Нинї представляє міщанська фільософія боротьбу народів знову як природний закон, як змаганє до самозбереженя і боротьбу за істнованє на висшім ступнї! Викрути, які ми знаємо з перед фабричної брами, старі, давно вже поконані нами формули, в

---

[1]) Оскілько се нас нинї обходить, то є в сїй війнї.

яких нема нічого нового, — що найменше в сій хвилї — як лиш висший ступінь! Що значить се інакше, як лиш те, що ми маємо підняти боротьбу того самого рода в той сам спосіб, лиш тільки на найвисшім ступнї? Нема причини клонити ся в нашім думаню і в нашій волї перед нинїшними фактами, нема причини складати оружа, противно є всї причини, щоби вести далї тепер на найвисшій і найбільшій аренї, на побоєвищи людскости ту саму боротьбу аж до остаточної побіди!

Ми не заперечуємо горожанського мира[1]), противно, ми доказали самі його переходову конечність; ми не заперечуємо уоруженої конкуренції імперіялїзмів, противно ми виказали примус вести разом ту боротьбу, коли вона вже істнує. Те. що ми твердимо, є що иншого: Ми мусимо навязувати до сього миру і до сеї боротьби як фактів і виводити з них вже нинї конечність на завтра, продовжене клясової боротьби і остаточний мир народів. Коли поконаємо сей подвійний стан конечности часу в нашій души і волї, тодї найдемо дорогу до його практичного поконаня.

Поодинокі капіталїсти одної галузи конкурували здавна між собою внутр державного простору — чи се спинювало робітників того простору орґанїзувати ся солїдарно? Нїколи, хоча також на тім ступнї кождий поодинокий робітник був заінтересований реально в розвою або упадку свого підприємства. Сьому реальному інтересови рівнаєть ся на висшім ступнї фінансового капіталу реальний інтерес робітничої кляси в розвого або упадку її національного[2]) капіталу. Конкуренційна боротьба національних капіталів не може так само спинювати робітничу клясу орґанїзувати ся солїдарно понад всїми границями країв.

Фактична залежність індивудуального робітника від індивідуального капіталу, безнастанна боротьба на ґрунтї сього капіталїзму за здобутє висшої заплати, не спинювала нас нїколи жадати полїтичного, то є дорогою законодавства, присвоєня суспільностю індивідуального капіталу і власне тому ми звали ся соціялїстами. Чи маємо нинї, коли капітал поступає національно[2]) одноцїльно, коли через те руйнуючі наслїдки капіталїстичної експанзії стають ще лиш більше могучими, роззброїти ся теоретично та пе-

---

[1]) Горожанський мир є впрочім також частим явищем в заводових орґанїзаціях. Кожда тарифова умова представляєть ся як довголїтний мир в підприємстві — а чи через те котра з тих орґанїзацій зложила оруже?

[2]) Знову в значіню господарської области.

рестати політично бути соціялїстами? Не стало ся нічого, тільки задача стала більшою, трибуна висшою, боротьба перейшла з вузкої національної [1]) сфери в сферу, цїлої людскости. Але власне тепер не може соціялдемократ дати иншої відповіди, як лиш: Аж тепер доперва!

* *
*

Капіталїстичне підданство робітничої кляси не є фізичним примусом ґалєрного невільника, анї правним підданством крепака, воно полягає власне в економічнім заінтерéсованю зарібника в „своїм“ національнім капіталї; се заінтересованє є ріжне, відповідно до ступня, на якім стоїть капіталїзм даного краю. Нинїшна форма капіталу як фінансового капіталу приносить також певні форми залежности, яких не було на давнїйшім ступнї. Спільний і противний інтерес супроти давнїйшого простого промислового капіталу був для пролєтаріяту легкий до зрозуміня, зваженя і виясненя масам. Зате функція фінансового капіталу є так скомплїкована, вид спільного інтересу настільки переважаючий, що навіть уважні глядачі можуть змилити ся, що стало незвичайно трудно вдержати серед мас зрозумінє їх власного інтересу. Власне тому стає нинї економічне вишколенє двічи, тричи конечним, коли наш нарід не має стати добичею імперіялїстичної дурійки.

Просте відношенє надвартости є там, де стоїть робітник, в робітнї, зрозуміле і очевидне, книжному вченому в його кабінетї є воно довго тайною з семи печатьми. Однак явища, які характеризують імперіялїзм, лежать п о з а робітнею, вони усувають ся з перед ока пролєтара і дають ся стердити лиш в понятю. В тім лежить слаба сторона нинїшної нашої аґітації, тому її сила остає так назадї за силою імперіялїстичного атаку, що голос соціялїзму заглушують нинї армати, що для поодинокого є зрозумілий його спільний інтерес, але противний інтерес остає незрозумілий. Не в витворюваню надвартости, але в ужитю і роздїлї її, в сфері циркуляції лежить тайна фінансового капіталу, отже не в робітнї, а в конторі фабрики і банку, в районах, в які не сягає око пролєтаря. Господарська і державна полїтика імперіялїзму дотикає циркуляції товарів (области збуту) і циркуляції капіталу (сфери вкладу).

Чим більше товарів, чим скорше наступає збут товарів, чим коротший є час обігу капіталу, тим більший дохід. Отже капітал приступає від монополїзованя краєвого рин-

---

[1]) Знову в значіню господарської области.

ку (охоронне цло) до ловів за чужими ринками, від отвираня (вільна торговля) до опанованя чужих ринків (кольоніяльна політика). Се є тенденція розширеня циркуляції товарів.

Але сама циркуляція товарів не надає часови ще його харатеристичної ціхи. Осягнені надвартости пруть до вкладів в новій продукції, бо інакше лежать вони мертві. Від вільного від конкуренції вкладу внутр краю (катрель) переходить капітал до вкладу в чужих, убогих на капітали областях, в кольоніях, які мусять бути державно опановані, коли вклади мають бути безпечні і мусять бути влучені до національної господарської области, коли мають осягнути там становища монополю (імеріялїстична заборча політика[1]).

Чим більша є чужа сфера вкладів краєвих капіталів, чим тіснійше вони звязані з матерним краєм, чим сильнійше вони опановані родимою державою, тим богатший стає матерний край, тим більше могуча рідна держава. Се є тенденція розширеня циркуляції капіталу.

З зовсім безпосередного переконаня як здаєть ся випливає: Чим більші і більше змонополїзовані є ринки збуту і сфери вкладу капіталів, тим певнійше там же попит за робучими силами, тим більша сила робітничої кляси на краєвім ринку праці, тим більше уступчива національна капіталїстична кляса, тим висші платні, житєва стопа і політичний вплив пролєтаріяту.

Се вважаєть ся неминучаю льоґікою, навіть більше, як льоґікою, просто очевидністю.

І се також не зносить ще клясової боротьби, а отвирає їй радше нові вигляди: Від більшого кусника доходу можемо сподївати ся більшого кусника хліба! Се також не є кінцем соціялїзму, виглядає радше як найхитрійше перехитренє капіталїзму: Чим богатший він буде, тим більше ми дістанемо в спадщині. Коли імперіялїзм є планетою, яка рядить тепер світом, то побіч капіталїстичного імперіялїзму ми ставимо соціялїстичний! Коли наша доба стоїть під знаком воєнного бога Марса, то ми ставимо замісць інтернаціонального соціялїзму мира, національний, соціялїстичний імперіялїзм війни!

---

[1]) Часто не добачуєть ся сього, що нинїшна кольоніяльна політика в своїй сути ріжнить ся від кольоніяльної політики давнїйшого капіталїстичного і передкапіталїстичного часу. Оселї переселенців в Америцї, Австралії, Полудневій Америцї і в Сибірі витворюють зовсім инші господарські, соціяльні і національні відносини, як пізнїйші меркантилїстичні „торговельні оселї“ і нинїшне імперіялїстичне основуванє копальняних і плянтаційних підприємств з барвними робітниками.

Дійсно приманчивий образ, який пориває многих, дуже многих за собою! Шкода тільки, що дохід і заплата не стоять в такім поєдинчім, простім відношеню.

Правдиві є отсї погляди дійсно лиш в неґативнім розуміню! Правдою є, що коли відпаде дохід, то пропаде й заплата! Правдою є, що коли капіталїстичний розвій моєї країни буде звязаний і відтятий програною війною, то і будучність робітничого руху буде погребана. Так далеко йде певно спільність судьби капіталу і працї, остільки змушує вона робітничу клясу до участи в розпочатий вже на жаль війнї, остільки творить вона „правдиву“ потребу, дійсний стан конечности, який вимагає цїлої повної рішучости до відпору, остільки вимушує вона горожанський мир — який властиво мусїв би бути більше миром в полї, як в дома.

Однак як далеко на позитивній сторонї йдуть паралельно дохід і заплата, як далеко сягає позитивний спільний інтерес працї й капіталу, се треба доперва розслїдити!

Так, як соціялїзм признає кождій нації право до самоозначеня, а тим самим в війнї до самозахованя і самооборони, але жадній нації не признає права на поневолене другої, так само мусить бути неоспориме, що кожда господарська область і її мешканцї, буржуа і пролєтар, кождий для себе і оба разом мусять мати право боронити раз узискану господарську сферу всїми засобами, які їм дає в руки стан конечности. Коли вже через факт вибуху війни, боротьби всїх проти всїх, будуть одні і другі і всї разом поставлені проти волї в сей стан конечности, тодї лиш нерозум або гидка облуда може йти так далеко, щоби обвиняти другого в меншевартости в соціялїзмі, в невільничости супроти своїх пануючих кляс, в імперіялїстичній заразї, національнім шовінїзмі і инших побідних річах, де найбільш простому чоловікови, як він лиш є щирий, відразу стає ясним, що всї разом є тільки жертвами того самого стану конечности.

Капіталїстична експанзивна полїтика — то є картельне цло в краю, форсований збут за границею, вклади краєвого капіталу за границею і збільшене зброєнє на суші й на морю для охорони сих вкладів — виказує свій вплив на дохід і заплату доперва на заплутаній, крутій дорозї: вона револьтує цїлу продукцію і циркуляцію і доперва вислїд сього перевороту виказує участь, яку мають в нїм кляси.

Передовсїм пересуває вона вклади капіталів в краю при помочи охоронних цол. Продуктивний капітал не плине в ті галузї продукції, котрі після природ-

них продукційних условин заповідають найліпший і тревалий успіх, він не оминає тих продукційних галузий, які раціональнійше в тім місци і тім краю не повинні бути ведені: вона підвисшує штучно при помочи охоронного цла ціни, щоби ті галузи продукції зробити рентовними. Консумція має заплатити сї висші ціни, а в цілости полягає консумція краю на платнях. Підвисшенє цін рівнаєть ся зменшеню заплати.

Буржуа і аґрарій імперіялїстичного краю створюють собі часто при помочи охоронних цол доперва можність промислових і аґрарних зисків, яка сама про себе не істнувала би: вони дають очевидно в той спосіб одній части робітничої кляси занятє і заплату — але лиш коштом цілої консумуючої кляси, якої житєва стопа стає через дорожню зменшеною. Вдаряючі є приміри зелїзного і цукрового промислу: Щоби робити за границею при помочи низьких цін добрі здобутки, платить край за зелїзо і цукор дорого. В таких випадках є дорожнеча методою, якою кляса капіталїстів покриває кошти господарської війни з фонду заплати робітничої кляси. Охоронне цло зміняє отже зиск і реальну заплату в притолежнім напрямі!

Форсована концентрація і централїзація капіталу заступає швидко богато розгалужених підприємств давнїйших промислових форм кількома зцентралїзованими підприємствами (зелїзний промисл) з високим оґранїчним складом капіталу (богато сталого, мало змінного капіталу) і в той спосіб зменшає нагло загальну силу плаченої заплати, зносить майже зовсїм поворушність робітника, зменшає силу опору заводових орґанїзацій і погіршує положенє на ринку праці. Експанзивна полїтика повалює традиційну єрархію промислових підприємців, котрої найбільше цінна економічно частина, індустрія фабрикатів. [1]) уступає геть в зад перед скартельованими маґнатами сирих матеріялів. Найновійший господарський розвій означає не лиш збільшенє підданства праці капіталови, але також нове підданство промислу фабрикатів супроти картелїв сирого матеріялу. Через те, що сї розвивають на кошти краєвої індустрії фабрикатів свої півфабрикати на заграничнім ринку, витворюють вони самі в наслїдок дешевних сирих матеріялів успішнїйшу конкуренцію фабрикатів. Так витягнула анґлїйська машинова індустрія найбільші користий з дешевого нїмецького і американського зелїза. Експанзивне цло підносить картельну

[1]) Тому цінна, що, чим більше праці має в собі продаший за границю продукт, тим більше заплати, а також зиску заплатив він свому експортови в краю, тим більше населеня він живить і тим більше богатства приносить він краєви.

ренту коштом промислового зиску, воно збільшає масу надвартостий коштом маси платні.

Бачимо, що популярна імперіялїстична фраза є лиш на око відразу ясна. При близшім розгляненю показуєть ся вона незвичайно двозначною і навіть не для цїлої кляси капіталїстів відповідною. Зиск одного не все є рівночасно зиском другого, ще рідше є висший зиск рівний висшій заплаті. Обережність є подрібна, двічи потрібна для робітничої кляси, якій надто часто в цукровій обгортцї давали нагайку [1]).

Імперіялїстична експанзивна полїтика пересуває не лиш вклади капіталів в краю, але шкодить через дорожнечу краєвому ринкови. Вона погіршує крім того для краєвого промислу фабрикатів, а поліпшує для заграничного услівя конкуренції на світовім ринку.

На всякий спосіб витворює вона отсї наслїдки через блудне коло охоронного цла. Однак експанзивна полїтика є також можлива на основі вільної торговлї, як се доводить приклад Анґлії.

Коли притім розходить ся лиш про попиранє торговлї товарами з заграницею (експорт і імпорт), то залежить все від того, що експортуєть ся й імпортуєть ся. Хто вивозить сирий матеріял, а ввозить фабрикати, хто продає продукти, які обіймають мало працї або тільки неквалїфіковану працю, щоби купувати продукти богаті в працю, той стоїть економічно в найгіршій ролї й є економічно кольонією, хоч би полїтично був вже могучою великою державою (Росія). Інакше держава, яка ввозить сирі матеріяли і продукти малої, неквалїфікованої працї, щоби вивозити

---

[1]) Отто Бауер, „Nationalitätenfrage“, стор. 416: „Правдою є певно, що охоронне цло корисно впливає на циркуляцію капіталу, але воно зміняє також роздїл продуктивного капіталу. Се означає з одної сторони зменшеня видатности працї, підвишку цїн товарів, зменшенє сили купна грошевої заплати, з другої сторони пересуненє капіталу в галузи продукції з меншим запотребованєм працї, зменшенє попиту за робучою силою, утрудненє боротьби заводових орґанїзацій. Як довго ми беремо на увагу лиш циркуляцію капіталу, видаєть ся, що охоронне цло попирає загальний господарський інтерес цїлого населеня; колиж приглянемо ся роздїлови продуктивного капіталу, то бачимо відразу, що для робітничої кляси, коли вона має осудити охоронне цло, мають значінє зовсїм инші точки погляду, як для кляси капіталїстів.“

Окрім сього впливу на напрям, які прибирають вклади капіталу в краю, впливає охоронне цло на роздїл витвору працї в роцї на заплату з одної, зиск, процент і ренту з другої сторони: Так не спричинюють аґрарні охоронні цла навіть найменшого підвисшеня хлїборобського зиску (дохід арендаря), і виходить в останній лїнії лиш на підвисшенє ґрунтової ренти, то є на піднесенє цїни ґрунту, яке впливає найнекориснїйше на саме рільне господарство.

фабрикати високої ціни, як Анґлія. Тут не рішає ніколи сама сума вартости експортів або сама сума вартости білянсової надвижки, але білянс національної праці. І остільки провадила Анґлія, мимо вільної торговлї, а навіть власне задля неї, найліпшу і найбільш успішну експанзивну політику: вона ввозила дешево сирі продукти, засоби поживи, півфабрикати, а вивозила кваліфіковані фабрикати. Проти такої експанзивної політики — розвинений експорт фабрикантів на основі вільної торговлї — не можна нічого замітити зі становища робітничої кляси.

Але імперіялїзм має на цїли в першій лїнії не вивіз товарів, але вклади капіталів за границею і вони є цїхою імперіялїстичної кольонїзації. Вони є певно можливі також на основі вільної торговлї. Що означають сї вклади капіталів за границею? Частина витвореної в краю і забраної краєвій робітничій клясї надвартости еміґрує. Продукт працї европейських робітників мандрує почасти за границю: він провадить в Америцї зелїзницї, в полудневій Африцї копальнї золота, будує в Єгиптї канали, отвирає в Китаю копальнї вугля. В тім лежить осередок тяжкости проблєми, яка нас нинї особливо займає.

Европейський робітник не бачить більше сеї части свого продукту. Се є однак найменша шкода. Однак через те, що сей капітал „працює“ тепер в Америцї, полудневій Африцї, Египтї і Китаю замість в краю, зменшаєть ся попит на европейськім ринку працї[1]). Анґлїйська капіталїстична кляса могла би остаточно замкнути всї робітнї в краю і мимо того жити. Зиск і проценти їх заграничних вкладів удержували би їх подостатком. Робітнича кляса рідного краю тратить на животнім значіню для „нації“. на їх місци працюють Фелляхи, Неґри і Кулї. Краєва капіталїстична кляса прилучує в той спосіб всї раси землї до свого ринку працї, виховує їх незвичайно поспішно до промислової працї, закликує напів невільничу працю до конкуренції з вільною працею матерного краю і зміряє в той спосіб, що найменше після тенденцій, до загального виключеня европейського робітництва[2]). Оскілько імперіялїзм попирає еміґрацію европейського капіталу в чужі части світа, загрожує він отже зовсїм безпосередно також інтерес в продукції европейських робітників. Високі зиски і проценти кляси капіталїстів є отже в той спосіб

---

[1]) Релятивно, в відношеню до стану, коли би той сам капітал був вложений в краю, коли би отже також і процентова стопа була низша!

[2]) Гляди Отто Бауер, стор. 418 і цитовані там слова Курта Айзнера.

зовсім відділені від долї краєвої кляси робітників і від розвою їх заплати. Робітнича кляса не має безпосередно конечної участи в зрості богатства суспільности. Противно, імперіялїстична експанзія загрожує робітничій клясї Европи в не так далекім часї наглим упадком здобутої дотепер житєвої стопи Будучність, в якій в далеких зелїзних фабриках европейських капіталїстів будуть витворювати китайські Кулї і африканські Неґри за миску рижу денно продукти, заплатою яких пролєтар умірковaного підсоня виживляв себе і свою рідню на европейській житєвій стопі, така будучність не заслугує справдї ентузіястичної осанни, якою звертають на себе нахабно увагу поодинокі особи рядах імперіялїстів.

Правда, частина кольонїяльних доходів буде вложена знов в матернім краю — але яка дрібна є ся частина! Правда, деякі з товарів, випродукованих в кольонїях, є бажані також в матернім краю. Збіже і мясо могли би розширити круг нашої поживи — але власне їх здержує здалека від нас охоронне цло імперіялїста. Бавовна, кавчук, руди і инші промислові сирі матеріяли розширяють нашу продукційну здібність — але лиш часово. Перед кількома десятилїтями були зєдинені Держави великим резервоаром сирих матеріялів для Европи, а нинї є вони її найсильнїйшим конкурентом! Правда, кольонїї присилають нам богато дорогоцїнностий, шляхотних металїв, а передовсім золота. Але через то, що продукція золота є витиснена з Европи до кольонїй, де робучі сили є релятивно найдешевші, власне через те, що кошти продукції золота глибоко впали, а в той спосіб зменшили ся вартість золота, та вартість золота, яка заразом є монетним висловом вартости робучої сили, через те впали рівночасно всї реальні платнї. „Чи не є то вдаряючим прикладом інтернаціональної солїдарности інтересів робітників, що визиск найнужденнїйшого і найбільш погордженого робітника світа, китайського Кулї, приніс безпосередно шкоду робітникам всїх країн?“ [1])

Се є в головних чертах образ економічного дїланя імперіялїзму на робітничу клясу Европи і на її платню. Лиш економічні анальфабети можуть говорити про позитивну паралєльність інтересів зиску і заплати, не кажу вже про позитивну солїдарність. Тому не можна сього горожанського мира для оборони, хоч би як свідомий був сей мир і як рішуча ся оборона, толкувати як ентузіястичну солїдарність з експанзією, а дуже услівний, хоча й фактичний спільний інтерес в на-

---

[1]) Отто Бауер, стор. 421.

ціональнім капіталї не може виродити ся в цїлковиту духову й етичну неволю самої кляси. Таким фальшивим толкованєм і дїйсним виродженєм був би соціялїстичний імперіялїзм.

* * *

Чи не мусить пролєтаріят, кождий пролєтаріят кождої країни, у всїх точках змагати якраз до противних цїлий, як імперіялїст? Очевидно, він має інтерес в тім, щоби його „національний“ капітал не був насильно спинюваний і поконаний чужим імперіялїзмом. Гірше ще, чим бути невільником власного імперіялїзму, є стати жертвою чужого імперіялїзму. Так само не має пролєтар нїякого інтересу в тім, щоби „свій“ капітал самому саботувати або давати його саботувати нерозумною і реакційною державною властю. Робітник є також заінтересований в „поступі“ національного капіталу, як довго сей поступ є природний і вільний, але не має інтересу в теплярняній полїтицї системи охоронного цла, жертвою якого є власне його кляса.

Вислїд продукції повинен в зростаючій мірі припадати на конто заплати, а в чим раз меншій мірі на конто зиску, через що одиноко зменшить ся гнетуча жура про вклади капіталу. Надвартість мусить виступати в кождій формі суспільности, але вона повинна припадати не приватній людинї, а загалови, повинна служити поліпшуваню загальних культурних умов, то є вихованю молодїжи, опіцї на старість, розвоєви наук і штук.

Вклад капіталів в краю повинен приноровлювати ся до природних продукційних відносин, спричиняти через улїпшенє способу продукції з одної сторони скороченє робучого дня, з другої сторони більшу дешевість продукту і в той спосіб заосмотрювати дешево й обильно і постійно оживляти краєвий ринок. В тих продукційних галузях, що до яких істнують корисні природні продукційні услівя в краю, почне експортовий промисл процвитати сам з себе. Поміж тропічним і умірковaним підсонєм витворюєть ся без того наслїдком ріжних условин природи і працї подїл працї, після якого тропічне підсонє достарчає матеріял на одїнє і поживу, а умірковaне підсонє надаєть ся на робітню світа. Вивіз і довіз повинні розвивати ся в рівній мірі, причім довіз сирих матеріялів вирівнуєть ся вивозом фабрикатів. Зростаюча виміна товарів затїсняє звязи інтернаціональної спільности обороту чим раз сильнїйше, вільна торговля посередничить в найлїпшім інтернаціональнім подїлї працї, в найобильнїйшім заосмотреню всїх, в приязни і мирі народів.

Вклади капіталів за границею є все спинюванєм внутрішного розвою, для чого є характеристичним доказом Франція, яка занедбує свою власну індустрію, а в Росії видобуває її з під землї. Кольоніяльні области розвинуть самі дорогою мирної виміни поволи свій власний капітал та доспіють в своїм непримушенім і постепеннім економічнім розвою як культурні народи до культурної рівноєдности. Наскільки мимо сього є в дївичих краях вклади капіталів необхідні, то також на сїм полї повинен бути виключений полїтичний примус та дозволена всїм народам вільна кункуренція (отверті двері)[1]) під рівними услівями. Міжнародні умови мають установити сї основи, а інтернаціональний суд з екзекутивною властю має берегти їх виконаня. Через постепенну будову міжнародного права, інтернаціональних законів, судівництва і заряду має бути створений той стан, в якім вільні народи зіллють ся в полїтичну спільність, а земля найде фактично свій мир.

Так більше-менше говорить інтерес пролєтаріяту, в тім напрямі він дїлав би також, коли би він мав силу, коли би він одинокий мав силу. В відношеню капіталу вказує один бігун на війну, другий на мир; один на приватні інтереси поодинокого капіталїста, поодинокої держави, другий на спільний інтерес кляси і самої людскости; один на пановавє одної нації, другий на союз вільний народів, один на капіталїзм і імперіялїзм, другий на соціялїзм і інтернаціонал. Однак мимо сього противенства є оба бігуни разом з собою сковані, а історичний рух цїлости дасть ся зрозуміти тільки з одноцїлости сього антаґонїзму. Хоча один залежний від другого, все ж таки той сам полїтик може бути лиш або імперіялїстом або соціялїстом, або націоналїстом або інтернаціоналїстом — те, що лежить по серединї, є помішанєм понять!

Се показуєть ся вже при загальнім розгляданю основних економічних фактів. „Однак економічне недовірє робітничої кляси супроти імперіялїзму зростає до свідомої ворожнечі, коли вона розважить полїтичні і загально-культурні

---

[1]) Чим для збуту товарів є вільна торговля, тим для вкладів капіталу отверті двері. Вільна торговля виключає економічні цлові запори, полїтичні двері становище державноправного монополю або першенства в господарській конкуренції. В берлїнській умові що до Марока з 4. падолиста 1911. є „отверті двери“ так означені: Ніякої нерівности для ріжних держав, їх горожан або товарів при заводженю цол, посередних належитостей або такс, в зіставлюваню зелїзничних тариф, оплат від річної плавби і доріг, в мірах, вагах, монетах; всї роботи і достави для держави і для комунїкаційних засобів мають бути віддавані дорогою субмісії, концесіями маєть ся заряджувати зовсїм рівномірно і т. д. Додержуваня умови береже інтернаціональний мировий суд.

впливи імперіялїзму“.[1]) Імперіялїзм змушує народи до безнастанного воєнного зброєня, до безперервного взаїмного загрожуваня війною, а в кінци до самої війни. Він є батьком мілїтаризму і маринїзму. Се значить: чим раз то більша частина людської працї, духової і матеріяльної, мусить бути звернена на знищенє, чим раз то більші вклади капіталу мусять бути роблені в непродуктивних оружних індустріях. Нечуваний тягар посередних податків підвисшує всї цїни ще понад міру, вимагану охоронним цлом, і зменшає через те ще дальшу реальну заплату. Зі зростом постійної фльоти і війська зростає також перевага держави над суспільностю, абсолютизм і бюрократія нищать чим раз більше демократичні змаганя суспільности. А що ж доперва тодї, коли „пануюча нація“ по щасливім здобутю чужих просторів мусить в „усвяченім інтересї нації“ держати їх в полїтичнім поневоленю, коли диктатура стає наніональною полїтикою? Щоби Румун, Словак і полудневий Словянин не міг дійти до власти, не може в Угорщинї бути виборче право здемократизоване і мадярський робітник мусить також оставати без волї! Щоби Поляки, Фіни, Українцї і Кавказцї не були вільними як народи, мусить царат поневолювати також всї кляси! Всї великі імперії — на їх чолї римська — виобразували наперед на поневолених і підбитих народах страшний апарат своєї сили, який на закінченє здушував також свободу в вітчинї. Ще більша, як економічна, є полїтична небезпека імперіялїзму.

Опановане капіталїстичною клясою і державною властю публичне житє набирає від імперіялїзму чим раз виразнїйше свій духовий вигляд. Скоре збогачуванє і змаганє до брутальної перемоги починають наповняти загальні думки та витискають цїлковито геть в зад осягнену в клясичних касах духовну культуру. Вчений і артист стають побіч щасливого підприємця і чоловіка в уніформі майже гумористичними фіґурами. Найдурнїйший дух окремішности, ненависна завист супроти конкуруючих націй стаєть ся найвисшою горожанською чеснотою. Все те, що в часї, доки капіталїзм шалїв внутр держав, наче від хати до хати, було для нас в нїм полїтично й культурно гідним погорди, представляєть ся знеслим тепер, коли він зріс до ґіґантичних розмірів, наживаєть ся від держави до держави, від націй до нації. Все те, що є спільне цїлій людскости, що є найвисше, до чого колись змагала клясика, висміваєть ся тепер як сентиментальність, дїточі мрії, смішні фантазії. Гідність людскости зложена дійсно нам, тільки нам одним

[1]) Отто Бауер, „Nationalitätenfrage“, стор. 423.

у руки. Робітнича кляса є з огляду на свою економічну ролю „здібна заступати загально людські інтереси супроти специфічно капіталїстичних інтересів“ [1]); „робітнича кляса ненавидить капіталїстичне змаганє до зиску як страшну силу, яка ставить все нові границї в їх власній боротьбі за участь в добрах нашої культури; яка визискує їх дїти і каже голодувати їх старцям; яка змушує їх нинї до безмежного перепрацьованя, а завтра викидає їх без працї на вулицю; яка зменшає їх заплату і підносить цїни їх засобів поживи; як мала би робітнича кляса не завдати собі питанє, чи варто дїйсно жертвувати сїй страшній, вічно не наситній силї“ — подумати лиш про заборчий голод анґлїйської капіталїстичної кляси — „цїлі країни, цїлі народи. Тому стала робітнича кляса всюди ворогом імперіялїзму“.

Тому, що се є конечне, не зможе змилити робітничу клясу світа стан конечности відпору кождого ворожого імперіялїзму і горожанський мир підчас війни; вона давно вже вибрала і в будуччинї буде вміти також зовсїм певно вибрати поміж конфузією соціялїстичного імперіялїзму і непохитною правдою інтернаціонального соціялїзму.

Карл Реннер.

Проблєми Сходу.

Ще один круг питань вимагає відповіди, щоби всї причини сеї світової війни були основно обговорені. [2]) Нераз вже було стверджено в „Kampf-ї,“ що ся війна на Сходї не є того самого рода, що війна Заходу, що особливо Росія не веде імперіялїстичної війни. Російський капітал зовсїм не є ще досить великий і сильний, щоби заосмотрювати цїлий ринок збуту, який отирає російське царство для своїх товарів, він не потребує шукати сфери вкладів поза границями сеї найбільшої в світї господарської области. Експанзивне змаганє Росії не є імперіялїстичної натури. Те саме відносить ся до Туреччини, балканських держав, і почасти також до Австро-Угорщини. Инший закон є пружиною подій на Сходї, як на Заходї.

Але з запереченя такої однородности не виходить ще зовсїм, щоби їх причини не випливали з економічного житя. Поверховний суд справляєть ся швидко і заключає: Коли зі

---

[1]) Отто Бауер, „Nationalitätenfrage“, стор. 425.

[2]) Порівнай статї: „Війна і переміни національної думки“, „Що таке імперіялїзм?“, „Війна і інтернаціонал“, „Соціялїстичний імперіялїзм чи інтернаціональний соціялїзм“ в перших трех зошитах сього річника.

становища Росії ітд. ведеть ся не імперіялїстична економічна війна, то певно чисто полїтична, чисто національна, чисто релїґійна війна! І як завсїгди є бездумний круг читачів готовий брати костюм за траґіка, плащ за пророка.

В минулій добі капіталїзму мала соціяльна демократія до дїла з відношенєм капіталу до капіталу і капіталу до працї внутр держав і внутр нації, вона вияснила теоретично се відношенє і старала ся змінити його практично. Нинї в війнї і загалом в будуччинї, коли капітал одної держави як одиниця фінансового капіталу міряєть ся з такою самою одиницею другої держави, коли на дневнім порядку стоїть і удержить ся далї економічне відношенє держав і народів до себе, потребує соціяльна демократія як найконечнїйше теоретичного розслїдженя відношеня господарської залежности поміж державами і народами. Те, що вже нинї є розслїджене для одиниць і кляс в рамах держав, мусить бути розлїджене при помочи і на основі осягнених дотепер здобутків для народів і держав. Очевидно сеї роботи не може виконати один і в однїй статї. Хочемо спробувати дати кілька методичних натяків.

I. Відносини господарської залежности держав і народів.

Імперіялїзм є конкуренцією рівно сильних і однородних капіталїзмів: конкуренцією за ринки збуту для фабрикантів, за ринки набуваня для сирих матеріялів, конкуренцією за области вкладів позичкового і промислового капіталу, конкуренцією при помочи полїтичних, державних засобів сили в цїли монополїстичного опанованя.

Тому, що особливо сирі матеріяли є роздїлені поміж поодинокі місця і підсоня земної поверхнї, спричинює кождий такий монополь найгіршу зависимість конкурента (так Нїмеччини відносно бавовни); тому, що вкінци торговельні шляхи і морські дороги є на найбільш чутливих місцях змонополїзовані (Анґлїя розпоряджає найважнїйшими морськими шляхами: Суез, Ґібральтар, Аден, Канал Ляманш, Туреччина Дарданелями), спричинює таке опанованє доріг само стан неволї, або, як хто хоче, волї до відкликаня або услівного засудженя на господарську смерть. Отсї причини війни є імперіялїстичної натури, отсї відносини залежности, які під карою безперервних воєн вимагають інтернаціонального правного порядку, були вже обговорені.

Окрім залежности рівних від себе є однак ще друга, більше відома і також лекше зрозуміла, залежність слабшого від сильного, підростаючого від дорослого, недозрілого від перезрілого. Всї держави Сходу є економічно залежні і

політично загрожені Заходом. Тілько нехай буде з гори відомим, що вони попадають чим раз глибше в вир капіталїстичного розвою і дізнаючи з тої причини внутрішних потрясень, які між иншим спричинили війну на Сході. Постараємо ся приглянути ся їм.

А. Господарська залежність одного народу або держави від другої прибирає на ріжних господарських ступнях ріжну форму, вона була иншою, як нині, передовсїм в передкапіталїстичних часах. Як довго на людській господарцї витискало своє пятно февдальне або станове земельне володїнє, завершувало ся полїтичне здобуванє і підбиванє економічно в тій формі, що пануюча кляса побідного народу або проганяла місцевих земельних власників і настановляла на їх місце своїх людий або так, що перемінювала вільних дотепер мужиків в невільних. Так Вільгельм Здобувець подїлив по 1066 нормальних баронів і лицарів анґлїйськими ґрафствами і міщарськими добрами, задивляючо дрібне число здобувців виконувало земельне володїнє над мілїонами підданих і опановувало в той спосіб цїлу Анґлїю. Отся кляса панів злила ся в кількох столїтях з опанованою анґльо-саксонською народною масою в одну націю, а нормансько-французький діялєкт з анґльо-саксонським говором в одну анґлїйську мову, а прибрана вітчина здобувців, Нормандія, затратила ся для них пізнїйше. Разом з тим зникло почутє чужого пановавя у пануючих і опанованих.

Однак не все так бувало. В подібний спосіб підбила Анґлїя Ірляндію, анґлїйські барони стали земельними панами Ірляндії і зробили ірійський нарід собі підданим. Хоча Ірійцї приняли скоро анґлїйську мову, а з тим після звичайного розуміня забракло підстави до національного противенства, лишили ся Ірійцї в невмолимій ворожнечі до своїх анґлїйських гнобителїв. Причиною сього є те, про земельний пан остав Анґлїйцем, жив в Анґлїї і володїв краєм здалека. Економічне противенство вирост спиняло релїґійне зєдиненє, а наслїдком того противенства остали Ірійцї католиками а релїґійна ріжниця стала засобом удержаня і увіковичненя противенства.

Ту саму форму прибрав гнет Чехів по битві під Білою Горою: чеських панів винято з під права, а земельні власности роздїлено в нагороду повіренникам цїсаря. В подібний спосіб держала угорська шляхта під своїм пановавєм цїлу Угорщину. Так як земельний пан є одиноко представником полїтичних прав (populus), а підданий або крепак стоїть на рівнї з річю (plebs), носить держава національний характер земельного пана, а мова плєбсу є рівнодушна. Длятого факт, що в Ірляндії сам нарід був кельтійський, в Угорщинї крім угорського та-

кож словацький - румунський і полудневословянський, в Польщі окрім польського також литовський, український і білоруський не дійшов зовсім політично до свідомости або до значіня, держава була там анґлійська, мадярська і польська. В подібний спосіб заняли османські Турки Балькан; турецькі войовники стали беґами і аґами сербських, румунських і болгарських мужиків, мова і релїґія яких була для держави така байдужа, що нїхто не завдавав собі навіть труду її угнїтати.

Від хвилї упадку земельного володїня і знесеня підданства починає доперва мова і релїґія бувших кріпаків проявлати ся на зверх і дїлати. Разом з тим прибирає боротьба проти земельного володїня в тих краях характер національної і релїґійної боротьби. Там, де політичне земельне володїнє переіншують ся в міщанську земельну власність, тратить вправдї се противенство свого остроту, але мимо того істнує дальше, коли чужинцї або чужомовні елєменти в великій кількости посїдають в краю землї та відбирають або зменшають народній масї перший і найважнїйший засіб до твореня національного капіталу, ґрунтову ренту. Країна, яка віддає чужинцям свого ґрунтову ренту, як Ірляндія, є засуджена на господарський застій, хоча-б політично була самостійна. Одно з найстарших і найприкрійших капіталїстичних відношень залежности істнує власне між державою земельної власности і державою, яка платить ренту. Усунути його можна хибла лиш в революційній дорозї, через експропріяцію, або в леґальній дорозї через постепенну зміну чужих земельних власників [1]), се є нинї типічне відношенє залежности з перед капіталїстичної доби, перша форма кольонїяльного визиску. Назвемо її аґрарною кольонїєю.

Б. Капіталїстичнє відношенє залежности в тїснїйшім розуміню дасть ся найлїпше подїлити після форм капіталу (позичковий капітал, торговельний капітал, промисловий капітал).

Позичковий (процентовий) капітал витворює поміж двома державами всї ступнї залежности від переходового звязанє до постійного підчиненя і невільности покореня. Правильно йде довжна держава політично слїдом за вірительною державою, однак так як всї капіталїстичні відносини є двосторонні, може в відповідних обставинах віритель стати дріжучим невільником свого довжника.

---

[1]) Замітка до сього реченя в нїмецькім оригіналї сконфіскована. Пр. ред.

В відносини довжника попадає або сама держава через свої позички, уділені приватними капіталїстами вірителя (так російська держава супроти Франції), або також народне господарство одної держави до господарства другої. В тім остатнім випадку працюють банки, кредитні заведеня, промислові підприємства і земельні власники при погочи оборотового капіталу (вкладки, акції, гіпотеки і т. и.), які одержують з заграниці (Так Угорщина в відношеню до Австрії). — Задовжене в такий спосіб народне господарство побирає і задержує для себе земельну ренту і зиск, але віддає пересічну краєву процентову стопу в чужину, а через те проволїкаєть ся його розвій. В той час, коли держава зобовязана до плаченя ґрунтової ренти, є позбавлена всїх засобів подужаня, не має се місця в відношеню до держави лиш задовженої, так званий „процес націоналїзації капіталу“ є тут можливий і доконуєть ся часто в надсподївано короткім часї: з доходів ґрунтової ренти і зиску відкуповуєть ся звільна довжні титули, виставлені чужинцям, назад й в той спосіб власне народне господарство еманципуєть ся від заграничного капіталїстичного підданства.

Загальне капіталїстичне підданство не є однокою формою; навіть богаті народні господарства можуть бути в однім або другім згляді залежні від чужого капіталу; так як до вибуху війни виконували всї народні господарства світа свої виплати в заморській торговлї при помочи анґлїйського позичкового капіталу, який уділяв їм позичок та товарові посилки дорогою послїплатного кредиту і так ставав вірителем всїх купців світа. В тім лежала частина економічної сили Анґлії, яка може через сю війну пропасти.

Анґлїйська і французька буржуазія зробила через державний кредит залежними від себе всї молоді держави світа, особливо „екзотичні“ (Мексико, Арґентина, Колюмбія і т. д.), вони стягають деколи проценти державних рент [1]) при помочи демонстрацій фльоти і блокад пристаней. Старші держави, передовсїм Нїмеччина, старали ся з успіхом стягнути свої ренти внутр краю, і тільки в краю вкладати („нострифікація державного довгу“). Задовжене держави за границею не є таке небезпечне і спиняюче, як задовжене народного господарства. Довжне підданство держав і народів спихає свої жертви, хоча б вони були полїтично суверенними даржавами, навіть вели-

---

[1]) Ренти в тім значіню треба відріжнити від ґрунтової ренти. Рентовою є та держава, яка зичить другій гроші на основі паперів рент, так Франція в відношеню до Росії, Анґлїя до Арґентини і т. д.

кими державами (Росія), до становища кольоній [1]), воно є другою формою кольоніяльного визиску.

В. Иншого рода є відношенє залежности, котре витворює торговельний капітал.

В країнах Сходу є майже загальним явищем, що корінне населенє краю має виключно власність землї, а внутрішну торговлю полишає иншому народови. Заводовий поділ, який звичайно переводить ся внутр нації і через те майже не доходить до загальної свідомости, є там заразом національним поділом. Так Жиди на Угорщинї і в Польщі, Греки [2]) і Жиди на Балканї, Вірмене в азійській Туреччинї, Татари (як дрібні купцї) в Росії. Разом з тим, як втискаєть ся капіталїзм в примітивну господарку тих країв, набирає торговля більшого значіня як піонїр економічного перевороту, а також як метода визиску. Соціяльне вивисшенє погороджуваної дотепер чужої раси зроджує шаліючу ненависть корінного населеня, а в сїй національній ненависти можна найлекше пізнати перемінену клясову ненависть.

Деколи дістаєть ся лиш дрібна торговля в руки чужого народу, а велику торговлю провадить пануюча раса краю, деколи знов буває противно. Правилом для Сходу є однак, що, поминаючи ріжницї в уладженю внутрішної торговлї, спочиває цїла зовнїшна торговля в руках західно-европейських купців, які монополїзують для себе найбільшу частину цїлого краєвого торговельного зиску. Через те зменшаєть ся господарський дохід краю на значну частину. Сей недобір спиняє зріст краєвого капіталу і звільняє економічний і культурний розвій народу.

Такі области можуть державно мати найповнїйшу суверенність, мимо сього економічно є вони лиш ринками збуту фабрикатів і ринками набуваня сирого метеріялу та понесять шкоду не лиш через недобір торговельного зиску

---

[1]) В поглядах загалу переважає ще в неімовірний спосіб патрімоніяльне розумінє держави, яке опираєть ся на грубій поверховности що до державної суверенности і державного простору. Виглядає, наче би вони не могли піднести ся висше форм думаня 17. віку. Державу ставить ся побіч держави, область побіч области, а війну вважаєть ся наче процесом земельних власників за межу. Притім поминаєть ся і забуваєть ся економічну ролю конкретних держав і державних областей і те, що свобода суопутних і морських доріг, отворенє ринків, здобутє сфер для вкладу капіталів є основою і цїлю війни на Заходї. На наглий економічний і соціяльний процес переверстованя на Сходї звертаєть ся за мало уваги, для певною і одноцїльною осуду його ми знаємо ще надто мало. Анґлїйське лїтература має богато цїнних річей про Схід, зате нїмецька має мало достовірних.

[2]) Про ролю Греків в колишнїй европейській Туреччинї говорить Отто Бауера „Der Balkankrieg“.

але також через сей факт, що вони вимінюють богато некваліфікованої праці за дрібну висококваліфікованої. противенство, яке має тенденцію утверджувати ся, поляризувати ся [1]). Ринок збуту і набуваня з такою особливою

---

[1]) Розкладаюче і порядкуюче наново діланє капіталїстичного розвою даєть ся відразу проглянути тоді, коли воно відбуваєть ся на одній области в рамах одної нації і одної держави, там виступає воно як одноцїльне економічне і соціяльне явище. Остільки є воно вже від давна розслїджене. Оригінальність і основність дослїдів Отто Бауера лежить в виказаню сього, що се діланє даєть ся теріторіяльно і етнїчно розложити так, що одна область і один нарід переймає одну функцію, а друга область і другий нарід другу. Так перемінюєть ся чисто соціяльний визиск позірно в реґіональний і національний. Що-би дати тим товаришам, котрі хотїли би дискутувати про сї проблєми, вказівку про те, де можуть найти потрібне поученє, відсилаю їх до отсих місць в Бауера „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“:

„Коли схочемо уняти економічно противенство двох областей, котрі стоять на низшім ступнї економічного розвитку, але вимінюють між собою товари, то ключ до сього дає нам теорія цїни Маркса.

Масу витвореної в обох областях надвартости означує маса надвишки працї, витвореної робітниками обох областей. Яка частина сеї надвартости припадає однак капіталїстам кождого з обох країв?

Капітал висше розвиненого краю має висший орґанїчний склад, то значить в краю з висшим капіталїстичним розвоєм припадає на ту саму кількість зарібного капіталу (змінний капітал) більша кількість річевого капіталу (постійний капітал), як в краю менше розвиненім. Однак Марке навчив нас сього, що — завдяки тенденції вирівнаня зисків — не витворюють робітники кождого з обох країв надвартости для своїх капіталїстів; лишень надвартість, витворена робітниками обох областей, роздїлюєть ся поміж капіталїстів обох областей, не після кількости працї, виконаної в кождім з обох країв, але після кількости капіталу, що є занятий в кождім з обох країв. А що в краю висше розвиненім припадає на ту саму кількість достарченої роботи більше капіталу, то висше розвинений край стягає до себе більшу часть надвартости, як відповідало би достарченій в краю роботї. Виглядає так, наче би витворену в обох країнах надвартість скидувано наперед на одну купу, а потім роздїлювано поміж капіталїстів після величини їх капіталу. Капіталїсти висше розвинених країв визискують отже не лиш своїх власних робітників, але присвоюють собі також частину надвартости, видвореної в менше розвиненім краю... Висше розвинений край достарчає менше розвиненому, з яким він стоїть в торговельних зносинах, менше працї, як сей мусить достарчити висше розвиненому. Капітал „(не нація)“ висше розвиненого краю присвоює собі отже частину працї менше розвиненого краю. Там, де висше розвинений край вимінює промислові продукти, а низше розвинений хлїборобські витвори, протидїлає визнакови аґрарного краю факт ґрунтової ренти... Однак не підлягає нїякому сумнїву, що навіть ґрунтова рента (тим більше, що в кольонїяльнім краю вона є низша) „не годна перепинити сього, щоби частина витвореного в аґрарнім краю вартісного продукту не була відступлена клясї капіталїстів промислового краю наслїдком високих продукційних цїн промислових продуктів“. (Стор. 214 і 215.)

„Повстанє фабричної системи і перехід населеня з хлїборобства до індустрії є зверхними формами одного й того самого великого про-

ціхою [1]) є економічно торговельною кольонією, і се є третя форма кольоніяльного визиску.

Економічний визиск перемінюєть ся також і тут легко в політичну залежність, хоча кольоніяльна політика торговельного капіталу заощаджує собі радше кошти політичного опанованя краю і радо бачить, коли предмети її шахрайства „самі собою правлять“. З того теоретична ворожнеча анґлійської школи вільної торговлї проти кольоніяльного володіня. Її ідеалом є „мирові і приятельські умови“ з новими краями з правом осїдку, з зарезервованєм місць на торговлю і склади (Шангай) і з виключними торговельними привіле-

---

цесу, великої переміни в будові суспільної працї . . . Коли розвій модерних комунїкаційних засобів, зелїзниць і пароплавства, притягає на службу заосмотреня Европи в збіже найбільше плодовиті землї далеких частин світа; коли знищенє давного домашного промислу модерними фабриками, введенє машин до хлїборобства прогоняє населенє з хлїборобства до промислу, то се означає, що велика часть суспільної працї служить витворюваню парових машин, прядїлень, ткацьких варстатів, льокомотив і зелїзничих шин, пароходів і портових закладів, вугля і зелїза, та що суспільність вкладає менше працї безпосередно на управу пшеницї і жита, на витворенє нашого одїня. Отся переміна в роздїлї працюючих, в будові суспільної працї, є великим законом розвою наших продуктивних сил. Економічно проявляєть ся переміна продуктивних сил в переміні складу капіталу: менша часть цїлого суспільного капіталу остає під видом змінного капіталу, більша часть прибирає форму постійного капіталу. Поступом до висшого орґанїчного зложеня є перехід від рукодїля до фабрики, який пробудив націю зі сну неісторичности; поступом до висшого орґанїчного складу є перехід робучих сил з хлїборобства до промислу, яка при помочи так многих“ (відкритих перше Бауером) „посередних чинників витворює національну ненависть, порушуючу силу національних боротьб. Хто любить стискати первісне вияснене скомплїкованих суспільних явищ в коротку формулу, може сміло зважити ся на вислів: Переміна в відношеню сил націй в Австрії, національні боротьби є одним з многих наслїдків поступу до висшого орґанїчного зложеня капіталу“. (Сторона 253 і 254.)

Я оминув сю стиснену формулу в той спосіб, що представив подрібно роздїл надвартости на ренту, процент і зиск. Кольоніяльні краї є нинї втягнені до висшої орґанїзації суспільної працї наслїдком виміни в світовом обороті. Отся виміна викликує рівночасно роздїл надвартости між матерним краєм і кольонією, поміж капіталїстами пануючої нації з одної сторони, а підіймаючими ся капіталїстами поневоленої нації. А що надвартість є заразом цїлим і одиноким культурним фондом кождого краю і нації, стає економічна боротьба рівночасно культурною. Ріжницею поміж нею і внутрішною суспільною боротьбою є те, що в сїй боротьбі почувають ся до солїдарности цїлі области й цїлі народи.

[1]) Анґлїя й Німеччина є в відношеню до себе також ринками збуту й набуваня, однак з тою ріжницею, що тут вимінюєть ся не лиш фабрикати за сирий матеріял, але сирий матеріял за сирий матеріял, фабрикат за фабрикат. Залежність є тут отже взаїмна, а не односторонна.

ями. Доперва конкуренція инших націй змушує торговельний капітал до воєвничих метод мимо „ліпшого переконаня“. (Анґлійська миролюбивість і воєнна практика).

Еманципація народу від чужої торговлї, націоналїзація торговельного капіталу доконуєть ся історично незвичайно поволи і з трудом. Бо він лишає мало місця для твореня власного капіталу в краю і народї, а що торговля полягає головно на зносинах, замикає він корінним жителям дорогу на внї. Чужинецька торговля має тенденцію всисати ся в народний орґанїзм немов поліп, він викликує найзавзятїйшу расову ненависть. (Внутрішна торговля — антисемітизм, внїшна торговля — боксерський рух і т. п.).

Г. Також промисловий капітал преть ся на чужину, скоро довершив дїло упромисловленя рідного краю або що найменше не може вже так легко загарбати там надмірні зиски. Однак услівя його еміґрації в обіцяну землю величезних зисків є тяжкі. Товари вимірюєть ся безпосередно, вони переходять в инші руки і не інтересують дальше купця зовсїм; цїле приготоване, якого він потребує, є більший і певний ринок. Зате промисловий вклад потребує довгого приготованя, років основуваня і десяток лїт спокійної працї аж до амортизації. Цїла вартість товару вертаєть ся безпосередно, оборот повторяєть ся щорічно, а нерідко частїйше в роцї; коли стріне перешкоду, то вложений капітал даєть ся найчастїйше уратувати. Промисловий вклад увязнює тревало високі, часто велитенські вартости, які пропливають назад доперва через одно людське поколїня або пізнїйше. Коротке економічне або полїтичне забурене може сї вартости цїлком знищити. Купець потребує до свого обороту мало помічних сил, промисловий капітал на чужинї вимагає постійно богато робочих сил кольонїяльного краю, котрі тим більше мусять відчувати примус публичної власти, що не є зовсїм призвичаєні до працї на плянтаціях, в копальнях, на кораблях і в фабриках.

Разом з тим зміняєть ся основно внутрішне переконанє капіталїста, прихильного давнїйше вільній торговлї, який з неохотою глядїв на кольонїяльний підбій. Кольонїяльний промисловий капітал потребує в ущасливленій ним країнї так сам сильної, як і прихильної державної власти. Французькі капіталїсти, які вложили свій добрий гріш в велитенських фабричних підприємствах в Росії, люблять при всїй своїй републиканській чесноті дома сильний царський пястук в заприязненій Росії. Демократична буржуазія в Анґлії любить абсолютну власть в Індії. Всї оті противорічности, які спричиняють тільки екзальтованого крику націоналїстів, є для економічно вишколеної думки відразу зрозумілі.

Край, який переважно є культивований чужим індустрійним капіталом, є найвисшою формою кольонії, є імперіялїстичною кольонією, а викликана нею залежність є четвертною формою кольонїяльного визиску.[1]) Як далеко вона сягає, перемінюєть ся один нарід в зарібника другого. Як зарібок покриває якраз матеріяльне житя і його репродукцію, так лишаєть ся зарібному краєви лиш матеріяльне житє, а цїла надвартість і з нею цїлий фонд розширеня продукції і піднесеня культури переходить на край капіталїстів. Соціяльне дїланє сеї четвертої форми кольонїяльного визиску зовсїм рівне дїланю першої, присвоєня земельної власности чужинцями, воно засуджує корінне населенє на безнадїйність так, як до економічного визиску прилучаєть ся полїтичний гнет і поневоленє.

Міжнародні правні форми сього поневоленя, яке треба відріжнити від його економічної функції, є ріжні так, як і їх позірні правні титули: Воно починаєть ся від принагідних демонстрацій фльот і мілїтарних інтервенцій, якими заповідаєть ся „мирне проникане“, поступає далї до окупації (Анґлїя і Єгипет), протекторату („охороне“ володїнє!), а вкінци до анексії, до присвоєня як провінції. Юридичні форми залежности не покривають ся з економічними. Край економічно релятивно самостійний, як Канада, може правно бути кольонією, а економічний кольонїяльний край може бути суверенною державою. В Анґлії дїлають лїпші переконаня доби вільної торговлї і гіркі, досвіди відірваня Зєдинених Держав ще настільки, що найбільша часть зрабованих охоронних областей уживає полїтичної самоуправи. Се очевидно лиш в такій мірі, оскілько позволяє на те безпеченство вкладів капіталу, отже в рамах імперіялїстичної конечности.

II. Пробудженє неісторичних націй.

Хоча форми кольонїяльного визиску дають ся теоретично в той спосіб роздїлити, то в практицї зливають ся вони з собою і в кождім кольонїяльнім краю мішають ся і сходять ся всї форми визиску. Всеж таки представляють поодинокі кольонії пануючий тип одної форми і так Ірляндія

---

[1]) Вона є можлива також в рамах одної державної области і приходить нерідко в практицї. Коли приміром властителї фабрик належать до одної, а фабричні робітники до другої нації тої самої держави, як се є з промислом Чехії і Моравії. Тут є очевидно, як економічне противенство виступає на зверх як національне противенство. Те саме відношенє заходить також тодї, коли чужий мовою капіталїст належить до иншої держави, але тодї противенство являєть ся в першій мірі національним, а його економічний характер є закритий.

як аґрарна кольонія, полуднево американські держави як довжна кольонія, Китай як торговельна кольонія.

Правильно вдираєть ся західний капіталїзм на цілій лїнії в патріярхальну натуральну господарку оставших позаду країв[1]) і швидко розкладає її. Отсей напрасний влім стрясає протягом кількох десятилїть станову орґанїзацію, тисячлїтний устрій народів і вкидає всї її верстви в нагальний суспільний вир.[2]) Народи сплячі від непамятних часів відразу пробуджують ся, а їх повстанне роздирає заслону, яка закриває казочні країни з тисяч і одної ночи. Влім західного капіталїзму, імперіялїзму західних великих держав запалив на ново всї погаслі народні вулькани Сходу та втягнув цїий Схід в революційний вир.

А. Економічний процес. Не станемо робити безвиглядної проби, щоби царати, ханати і калїфати Сходу мірити одною мірою, та щоби витягати передвчасні висновки зі спільности полїтичної державної форми орієнтальної деспотії з релїґійною закраскою (православє, іслям). Як основно ріжний є соціяльний устрій отсих східних країв від західних держав, — так самож ріжнить ся й вона від одного краю до другого. Предмет, на який дїлає західний капіталїзм — є всюди ріжний, але вплив всюди тойже самий прямує до переведення капіталїстичного способу продукції на місце природнього господарства.

Европейський позичковий і торговельний капітал не тільки стрясає фінансову основу орієнтальних державних форм[3]), давну систему податків — але також нищить давну земельну продукцію і унаслїджену земельну власність, яка мала дотепер завдане, достарчувати власникови обмежену природну ренту — а замість того мусить тепер достарчувати товар для европейських ринків, а для власника гро-

---

[1]) Соціяльні і національні дїланя такого влому можна студіювати на Австро-Угорщинї, як природні сили в лябораторії. Тут є зібрані разом в найвузших рамах нації найріжнороднїйшої економічної і культурної дозрілости, так як живуть вони внутр одної правної і державної орґанїзації, виступають пружини на зверх чисто, то є незатемнені державним моментом, та змагають доперва до державно-полїтичних форм вислову. Першу пробу виказати економічні підстави національних рухів зробив я в моїх студіях, виданих під криптонїмом Рудольф Шпрінґер, „Kampf der österreichischen Nationen um den Staat“ і „Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ungarischen Monarchie“, які найшли на жаль в Росії найбільше поширенє та були переведені на російську мову, заки ще занотувала їх австрійська щоденна преса.

[2]) Як клясична праця про те, як влім капіталїзму пробить перевороти в старім світї, може служити брошура Отто Бауера „Der Balkankrieg“. Про дальший Схід інформувала читачів „Kamf-у“ статя Бауера „Orientalische Revolutionen“, 5. річник, сторона 144 і сл.

[3]) Египетський, турецький державний довг, цлові відносини на Сходї.

шевий дохід.[1]) Европейське мореплавство до левантинських пристаний знову розярило до крайности ненависть християнських селян до турецьких землевласників, европейський позичковий капітал в Туреччині спричинив запроваджене грошевих податків на місце природних, в останній мірі лихварський та шахрайський капітал довели до розбитя европейської Туреччини.

Вікову соціяльну єрархію Сходу зношено з привички як щось самозрозумілого. Словянин орав, Грек Вірменин шахрував, Османин збирав свої плоди в комори і рядив — все отсе здавало ся їм божеським порядком. Кожда з отсих патріярхальних роль перемінила ся чим раз більше в капіталїстичну функцію з тверезим вирахованєм та безмежною тенденцією визиску, поважанє до на пів релїґійного порядку в горі і долинї перемінило ся в клясову ненависть. Але майже всюди на Сходї рівні нації та конфесії представляють ріжні касти і заводи — і в той спосіб клясова ненависть прибирає стичну закраску національного і конфесіонального противенства. Вибухи слїпої люти, погроми, паливодства, масакри та війна банд — се перші наслїдки: арменські, македонські та російські жорстокости зроджують покищо як „внутрішні неспокої“ отсей горячковий стан.

Мірені мірою готового европейського клясового устрою — виказують там народи дуже ріжний устрій. Словяне в Македонії є кметями турецьких земельних власників, отже є кольоніяльним народом з одною одинокою ще до того служачою клясою в безвихіднім положенню обовязку плаченя ренти, сам на себе полишеним і без зовнїшної помочі, без ніякого вигляду на розвій.[2]). Можна назвати націю повною[3]), коли вона витворила всї модерні кляси в належнім відношеню. Македонським Славянам бракує велика і дрібна земельна власність, велика і дрібна буржуазія, духовна і світська бюрократія, одним словом все, чого модерна нація потрібує, а з тим рівночасно бракує їй ґрунтової ренти, зиску, проценту, отже жерела нагромаджуваня капіталу, економічного та культурного розвою.[4]) За те Фанаріоти, Греки турецького Балкану, мають засновки торгуючої міської буржуазії, духовної та світської інтелї-

---

[1]) Отто Вауер „Der Balkankrieg“, і подане там поясненє македонських розрухів.

[2]) Гляди в горі, під I. A.

[3]) Гляди „Grundlagen und Entwicklungsziele“, стор. 50 до 55.

[4]) В капіталїстичнім суспільнім порядку є надвартість або суспільний надпродукт фондом, з якого одиноко може наступити розширенє продукції і підвисшенє її ступня. В межах капіталїзму і його метод є боротьба за участь в надвартости рівночасно боротьбою за можність цивілїзації й культури.

ґенції, до повної нації бракує їй селян та земельних власників. Турки є натомість власниками землї, тут і там також ремісниками, також зарібниками, але зате буржуями майже ніде крім в Константинополї, а селянами в більшій кількости ніде поза Анатолїєю. Кождий член отсеї повної суперечностей спільности стремить, коли вже раз попав у рух, до осягненя всїх позицій капіталїстичного товариства, бажає коштом других стягнути на себе благодоти, то значить, осягнути клясові позиції. Отсей процес бачили ми в трьох останних ґенераціях у Чехів. В днях передмартових майже виключно нарід селян, виробили ся вони постепенно на малих і великих власників землї, на малих і дрібних буржуїв (торговців і купців, ремісників та фабрикантів), на індустріяльних пролєтарів, на інтелїґентів, бюрократів та на вільні заводи — аж поки не стали повною нацією.

Сей процес є зперщу неполїтичний, а тільки економічний. Він розвиваєть ся аж до того результату, коли нації вдасть ся зностріфікувати повільно пануючу земельну власність та — бодай у великій части — знаціоналїзувати торговельний і промисловий капітал. До сього потрібно не тільки економічної тугости, але також і сього услівя, що нарід не складаєть ся виключно зі земельних та промислових зарібників, які віддають всю надвартість своєї працї, а не задержують нїчого крім голого життя — власного і своїх дїтей. Деяка земельна посїлість, деяке ремесло, деяка участь у інтелєктуальних заводах (у Чехів свого часу при церкві) є до сього необходимі.

Нарід, якого історична катастрофа обрабувала з пануючої кляси, став ся тим самим „неісторичною нацією“.[1]) Капіталїстичний спосіб продукції має для історика ту дуже поважну функцію, що виривае неісторичні нації з безнадійного отупіня та що дає спроможність при упертій економічній працї витворити клясу за клясою та повільно з фраґментів нації утворити повну націю. Се зробив він у Австрії з Чехами та Словінцями протягом менше-більше двох поколїнь.

Б. Полїтичний процес. Від самого початку є отсе економічне піддвигненє сполучене в свідомости народньої маси з полїтичними понятями та стремлїнями. Економічне пановане кляси є рівночасно полїтичною могучістю, участю в полїтичнім пановаию в краю. Нація, яка пробуджуєть ся, наставляє свого земельного власника, свого буржуя, свого урядника на місце чужинців і стараєть ся, пере-

[1]) Отто Бауер „Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie“ § 17. Само означенє походить від Фрідріха Енґельса.

нести на нього також їх політичну власть. Коли отся клясова боротьба відбуваєть ся в рамках одного державного устрою, тоді нації орґанізують ся політично як національні партії та старають ся бодай по части захопити державну власть. Отся національна боротьба не стоїть отже до класової боротьби в противенстві, а тільки є сама клясовою боротьбою, що правда з політичним виразом та з ідеольоґічною закраскою, І отсе є один із аайважнійших висновків для соціялїстичного становища. Аж надто богато соціялїстів розріжняє як найбільше абсолютні противенства: клясова боротьба — національна! Вони замикають собі через те всяке глибше розуміне історичних фактів. Се є капіталїстичні боротьби залежности та конкуренції, які викликують боротьбу народів. Боротьби народів є клясовими боротьбами! Отсей висновок є основний; до нього потрібно тілько другого, доповняючого спостереженя, що отсі клясові боротьби несвідомо чи то свідомо є убрані в инші ідеольоґії і з того випливає небезпека, що при практичних питанях можна помилити ся та потерпіти шкоду.

Серед неісторичних націй живуть далї цїлими столїтями спомини історичої катастрофи, яка вичеркнула їх з рядів самостійних народів і попереджаючих їх часів національної самостійности. (Серби і бій на Косовім Полї, Альбанцї і Скандербеґ, Українцї й Україна і т. д.) Ще сильнійші є сї спомини у історичних народів, то є в таких, котрі не втратили вправдї своєї кляси панів, але власну свою державність, як прим у Поляків. З вірною думкою про минулу велич змішуєть ся в розбурхуючім часї капіталїстичного відновленя надія побачити власний нарід знову великим, вільним і самостійним, власну націю знов в цїлости, як всї инші нації довкруги неї. А що клясова боротьба звертаєть ся з першу майже виключно проти чужих клясових противників, супроваджають її наївні симпатії всїх земляків: клясова справа являєть ся загально національною справою. Однак зарібники і крепаки не зискають безпосередно анї економічно анї правно, коли на місце чужого пана стає власний. Мимо сього волять вони самозрозуміло свого пана, нїж чужого вже тому, що клясовий устрій капіталїзму уможливляє переходи, і власне в процесї національного відродженя і при здобуваню нових клясових позицій отвирають ся кождому осібнякови необмежені можности поступи в гору. В культурнім розвою нації є заінтересований кождий член нації, сей інтерес є дуже реальний, не лиш видуманий або уроєний.

Розчароване полягає на тім, що в сій фазї відродженя коли визиск і пановане є головно в руках чужинців, якраз підростаюча власна кляса панів оббріхує себе саму і своїх, що жадоба пановання і майна є національною властивостю лиш чужинців! Маса вірить в те довго і цїла нація гордо знаходить свій вислів в суспільній справедливости, в своїй любови до полїтичної свободи, в своїй спільній геройській боротьбі проти визиску і тиранії, які представляють ся їй лиш підлостю другої нації. Вона може так робити, бо всї внутрішні противенства остають ще глибоко під поверхнею її спільної свідомости. Так тратять клясові боротьби відроджуючих ся націй проти чужинців вигляд виключно матеріяльного характеру і дістають високе освячене: воно обертають ся позірно довкруги свободи, рівности, народу проти низького чужого духа шахрайства, лихварства, визиску і тиранії. А прецїнь доля бажає сього, що кінець геройської боротьби ставить передовсїм на місце чужого шахрая, лихваря, визискувача і тирана власної крови та розбиває скоро злуду повної національної солїдарности.

Сей самообман є конечний і в суті цїлющий для кождого народу і для людського розвою. Бо здаєть ся менї, що без него не найшли би пробудовуючі ся нації сили до дїла і що вони поки що не мають иншого переходу з свого пониженя до висот людськости Вони мусять хотїти і хотїти стати передовсїм повною нацією, рівночасно повною, цїлою і зєдиненою нацією, цїли, до якої першим і найважнїйшим засобом є національна держава. Так захоплює ідея національної держави, якої дїлане і переміни я представив недавно в „Kampf-і“, за порядком всї народи Сходу і викидає їх серед великих суспільних потрясень нагло на поверхню історії. Так прецїнь підчас російської революції з 1905 р. виринула була навіть раз перелетно візія лотишської републики! Національний прінціп, який уформувала західно-европейська історія в XIX. віцї і який в двайцятім віцї попав там в розклад, починає нинї на Сходї свій революційний похід. Його провідником є капіталїзм, а слїдує за ним соціялїзм.

Повне будучини пробуджене неісторичних націй, геройський підєм поневолених історичних націй — згадати лиш Ніобу всїх націй, польський нарід — є найважнїйшою внутрішною причиною війни на Сходї. І отся могуча драма, як то там многі мілїони закостенїлої і некультурної дотепер людськости отрясають ся зі столїтного сну і отвирають для себе брами історії, ся драма не є дїйсно того рода, щоби соціялїста зробити малодушним і затревоженим.

Страшно є вправді, що і тут насильство мусить бути повитухою історії — але що ми соціялїсти маємо розвагу, волю і всї инші вимоги крім сили, щоби звертати події вже нинї на наш шлях, то остає лиш сей другий шлях насильних потрясень, і революціонери поступають неслушно супроти своєї справи і своєї лїпшої натури, коли кидають сю дорогу. Певний масовий інстинкт нїмецького пролєтаріяту привитав з горячою пристрастю війну на Сходї, польські пролєтарі вхопили ся самі за оруже, а за ними йдуть всї наші бажаня й інтереси. Війна на Сходї, хоч як би вона скінчить ся, буде все знарядєм поступу, бо вона впровадить сотки народів в круг західної культури. Але поле, яке має на весну управити соціялїзм, мусить в попереджаючій осени зорати капіталїзм.

III. Історичні нації Сходу.

Пробудженє неісторичних націй застає три великі держави: Австро-Угорщину, Росію і Туреччину. Се є полїтичні рами, серед яких доконуєть ся нинї зображений економічно-полїтичний процес.

Не буду тут згадувати про многі, повні суперечностей і мимо того повні значіня ряди ідей, які дїлають нинї в духовім житю Сходу та супроводжають надії. Кожда відміна думки від старих традиційних релїґійних виображень аж до наймодернїйших імперіялїстичних грає тут ролю. Великі історичні нації з довгою історією з майстерною клясовою будовою є інструментами з безчисленними струнами, з яких кожда дрожить в загальнім заворушеню та видає свій особливий тон. Нїодна ідеольоґія, витворена раз в історії на економічнім підкладї і раз давнїйше пануюча, не гине цїлковито, нїодна не остає без дальшого дїланя, хоча отсе дїланє є по найбільшій части лиш настроєвою одїжею зовсїм модерних рухів: Так є „свята війна“ Мослїмів старою багряницею, в яку вбираєть ся молода національна свідомість Османів, так нинї лїберальна великоруська буржуазія впрягає на службу своїх дуже молодих і зовсїм світських капіталїстичних інтересів релїґійну могучість покровителя православної церкви, царя, так вважають нинї пануючі кляси всїх націй католицьку цїсарську ідею Ґабсбурґів, колишню одиноку звязь їх держави, символом реальної єдности раз витвореної господарської области, в удержаню якої вони всї матеріяльно є заінтересовані [1]).

---

[1]) Карл Маркс проаналїзував в знаменитий спосіб сю ролю ідеольґій в своїй книжочцї п. з. „Der 18. Brumaire des Louis Bonaparte“: „Люде витворюють свою власну історію, але вони творять її не само-

З двох точок погляду можна, як менї здаєть ся, відкрити те, що для трех держав Сходу є специфічно нове, є в теперішній крізї домінуюче, з економічної і національної.

А. Економічно стоїть Австро-Угорщина найблизше до західних держав: її сила капіталу, її комунїкація, її кредитова орґанїзація, її економічна область зорґанїзованя одноцїльно довкруги обох тїсно звязаних господарських осередків, Відня і Будапешту, зближують сю державу до імперіялїстичних держав. Мильним було би однак твердженє, що відповідне є для Чехії і части альпейських країв, не відносить ся зовсїм ще до цїлости. Цїлість народної і державної господарки працює все ще чужим капіталом і не потребує сфери вкладів капіталу на чужинї. Край вступив не в імперіялїстичну, але допера в індустріялїстичну стадію і через те відповідала би йому найлїпше полїтика вільної торговлї, то є зростаючого і експорту фабрикантів і імпорту сирого матеріялу, тревалих активних виплатних білянсів і остаточної нострифікації капіталу. Власне тепер є його конечною потребою збільшена зовнїшна торговля; однак власне тепер поцїлив передовсїм турецький бойкот австрійських товарів

вільно, не серед довільно вибраних, але серед безпосередно натрафлених, даних і переказаних обставин. Традиція всїх померших поколїнь тяжить як змора на мозку живучих. І коли власне позірно вони тим заняті, щоби себе і світ перемінити, створити те, чого ще не було, власне в таких епохах революційних кріз викликують вони собі на службу боязливо духів минувшини, зичуть від них імя, воєнний клич, стрій, щоби в тім поважнім стариннім перебраню і тою позиченою мовою виводити нову сцену світової історії. Так маскував ся Лютер як апостол Павло і т. д.“ Так і нинї в сїй війнї, якої наслїдки сягають далеко поза націю, виводить ся з усїх сторін вперто духа нації, так в сїй війнї, в якій французькі рентієри боронять своїх двайцять мілїярдів вкладів в Росії, а разом з тим російський царат, визивають вони мару революцій, всюди страшить привид 1789, 1813, 1814, 1866, 1870 і доперва старанні економічні і полїтичні розслїди можуть ствердити те, що є специфічно нове, чого ще не було, що власне тепер творить ся. Також про сю війну можна сказати слово Маркса: „Замісць того, щоби суспільність сама здобула собі новий зміст, здаєть ся, що держава вертає до своєї найстаршої форми, до безсоромно простого пановання меча і кнута“. Чиє ухо потрясене ревом гармат, а серце видом полученого з війною варварства настільки, що він стратив пановане над своїм думанєм і чутєм, сей не може думати, щоби ся війна була чим иншим, як великим поворотом до метод дикости й варварства. Карл Маркс не зраджував по страшнім пораженю европейської революції з 1848 зовсїм такої непритомности: „Здаєть ся, що суспільність“, каже він в „Brumaire“, стор. 10, „цофнула ся тепер поза свою точку виходу; в дїйсности вона мусить витворити собі доперва революційну точку виходу, ситуацію, відносини, услівя, під якими одиноко стає поважною модерна революція“. Так і ся війна, коли всї познаки не милять, станеть ся остаточно певною точкою виходу зінтернаціоналїзованя і зсоціялїзованя людського роду.

з поводу анексії Боснії, потім балканська війна, а в кінци бойкот товарів ворожою Сербією народне господарство держави тяжко в її тепер найбільш болюче місце, в її орієнтальну торговлю. Економічно є ще для Австро-Угорщини питанєм, чи вона зможе ще вчас довершити свій перехід від аґрарної до промислової держави через удержанє своїх давних торговельних зносин. Отсї вигляди були загрожені недавним розвоєм на Балкані і були би так як відібрані, коли би західні великі держави замкнули для неї засобами державної сили близкий Схід, Середземне Море й Адрію. Чи держава розвинеть ся до індустрійної держави, чи вона силою оружа буде завернена на ступінь аґрарної держави, та для нашого тутешного пролєтаріяту не є очевидно нїяк рівнодушною справою. Австро-Угорщина бере участь у війнї на сходї ще не як імперіялїстична, але як повстаюча індустрійна держава.

Для Росії і Туреччини представляєть ся економічне питанє знов інакше.

Обі сї великі держави Сходу розриває впадаюча в очи противорічність. Полїтично є вони обі суверенним державами, Росія навіть найбільшою державою світа. Економічно стоять вони позаду, для західної Европи що найменше є вони ринками збуту фабрикатів і набуванєм сирого матеріялу — отже торговельними кольонїями, сферами вкладів позичкового і промислового капіталу — отже імперіялїстичним кольонїяльним краєм; тим є вони нинї для Европи, хоча вони мають в собі основи власного стилю та мусять перейти сей розвій, оскілько лиш випередженє западних країв дасть їм на те час.

Коли б хотїло ся схарактеризувати ріжницю між ними обома, то нехай буде вільно унагляднити її економічно-історичними знаменами, які може не цїлком є влучні, але все таки цїляють в суть справи: Росія стоїть тепер в меркантилїстичний добі, в якій абсолютна князївська власть завела вже горожанський правний порядок, перевела визволенє селян, завела вільну земельну власність (власне тепер!), однак промисел власне що лиш приманює в той спосіб, що стягає чужий капітал до краю і засновує держави індустрії для взору, а передовсїм думає про те, щоби звернути до краю струю золота через форсованє експорту рільних продуктів. Абсолютно беручи, є вправдї нинїшний російський промисел дуже значний, але в відношеню до величини краю і до в л а с н о г о й о г о капіталу ще малий. На основі всїх сих признак можна сказати, що народне господарство Росії носить не імперіялїстичне, анї індустріялїстичне, але доперва меркантілїстичне пятно і стоїть отже на ступень низше від народного господарства наддунайської монархії.

Туреччина знов не знесла ще навіть земельного володіня, не престала ще бути февдальною, її цловий систем полягає ще в великій мірі на натуральних данинах. Вона стоїть в передмеркантілїстичній господарській стадії.

З того стає зрозуміле, що сї обі держави і їх народні господарства є навіщені всїми формами кольоніяльного підданства капіталу. Тільки земельна властність надходить ся в майже виключнім упривілейованім посїданю пануючої нації, ґрунтова рента є для обох держав могучним жерелом твореня автохтонного, національного капіталу, зате навіть внутрішний кредит і внутрішна торговля надходять ся в руках знатуралїзованих чужих народів, а зовнїшна торговля і фабрикація в руках западних капіталїстів. Є се економічна клясова ненависть, неволя довгів, шахрайства і зарібку, який виступає назверх під видом расової ненависти. Бунт повертаючої кляси капіталїстів проти істнуючого підданства капіталови порушує пануючі круги Сходу так, як ворушить буржуазію Нїмеччини на всїх ринках світа бути проти верховодженя анґлїйського капіталу і жадоба співолодїня з анґлїйським капіталом.

Економічна проблєма світа, яка розкриваєть ся перед нашими очима, є обнажена зі всїх полїтичних заслон, більше менше так: від Заходу в напрямі до Сходу розложили ся капіталїстичні буржуазії ріжної зрілости, від пересичиної анґлїйської і французької через ситу нїмецьку до жадібної російської і пробуджуючої ся власне турецької. Франція й Анґлїя старають ся відіпхати взад на драбинї тих, про що пхають ся зараз за ними, ті знов дальших. Коли побідить Анґлїя і Франція, тодї монополїстичне становище західних могучих держав грозить перетворити цїлий прочий світ в свої капіталїстичної плянтації. Коли побідять центральні держави, тодї стає передовсїм запевненим, дальший розвій всїх, розширенє по цїлім світї капіталїзму, а за тим соціялїзму, федералїзація світової господарки.

Також і ся війна є отже економічною клясовою боротьбою, але трансформованою: Коли воюча кляса має державну власть в свої руцї або що найменше, як в Росії, до своєї розпорядимости, то воює вона тодї, — і се є в очах соціялїзму фальшивий, невідповідний сосіб — вже не економічними, але полїтичними, державними засобами, то значить оружем. Ся полїтична боротьба позволяє їй доперва мати союзників, які їй економічно не стоять до розпорядимости. Так уживає Анґлїя Росію на те, щоби струтити з драбини конкурента, який ступає зараз

за нею в тій надії, що тим лекше струтить потім третого.

Коли отся діяґноза є правдива, то дає вона нам зрозумінє цілости економного руху, який замотав ся в оружний конфлікт. Вона вияснає нам також се впрочім дивне відступленє російської буржуації від революції 1905. року і її наверненє до царської власти, яку вона перед десяти літами були би найрадша знищила. З економічної потреби кличе молода російська буржуазія з такого пристрастю за ностріфікацією капіталу, особливо за націоналїзацією торговлї і промислу і через те в сїм народї, який належав до найбільш чесних і вільних від пересудів, переновнена тепер власне ся інтеліґенція і міщанство найбільш пристрасною ненавистю проти чужинців в нутрі держави і на границї. Вона бачить, що її край засужений на довжну неволю далекого заходу, а її нарід в сусїдстві промислово так дуже сильнїйшої Нїмеччини засуджений можливо на всю будучність на продукцію аґрарних сирих матеріялів, оскілько не буде працювати як зарібник в фабриках чужих капіталїстів. Страшний тягар сеї можливости хоче вона стрясти сею війною з своєї душі, вона бореть ся за індустріялїзацію Росії і настільки що-до цїли має слушність також Плєханов. Однак не має слушности нї вона нї Плєханов що до дороги. Бо жертви і кошти війни будуть такі великі, що збільшать аж до вичерпаня довжну неволю російського народного і державного господарства або через банкротство розібють орґанїзацію господарського житя. Також тут була би мирна дорога лїпша і певнїйша: зростаюча ґрунтова рента і національні зиски були би самі довершили в сїй безмірній державі скорше націоналїзацію капіталу і індрустріялїзацію краю. Вона є також і на случай погрому Росії пізнїйше немимуча. Але війна покажеть ся для розвиваючої ся Росії, яка здаєть ся перша кинула кість, небезпечною грою в кости з надто високою ставкою.

Б. Також національно находять ся всї три держави Сходу подібнім положеню; всї три вони є державами національностий, Туреччина нинї вже лиш — коли поминути кілька відломків — з трема націями Османів, Вірмен і Арабів, наддунайська монархія з десятьма, Росія з якого пів сотнею їх.

У всїх трех творить історичну звязь пануюча релїґія: в Австрії католицизм, в Росії православіє, в Туреччинї іслям. Всї три держави стоять тепер під дїланєм закона пробудженя неісторичних націй, поступаючої на Схід думки твореня національних держав. Тут отвираєть ся величезне противенство між Заходом і Сходом. На Заходї на-

ціонально-державна доба вже минена і господарське житє пре до нових, більших інтернаціоналів, на Сході істнують такі великі інтернаціональні держави, однок молодий капіталїстичний розвій розбуджує і приспішує національне відокремленє і пре до розірваня упослїдженої державної звязи. Всї три держави стоять перед небезпекою роздробленя на національні держави. Що до Туреччини і наддунайської монархії стоїть се роздробленє на офіціяльній програмі потрійного порозуміня, що-до Росії дають ся чути подібні голоси в полїтичних письмах з табору центральних держав, урядово вони не були ще нїколи приняті.

Власне про сю справу є при нинїшнім ступнї зрілости справи певний осуд ще неможливий. Може одна обставина дасть нам зачіпну точку.

Австро-Угорщина переходить процес усамоуправненя націй, в який Росія й Туреччина вступила доперва від 1905 р., вже від 1848 року, стоїть отже на шістьдесять лїт напереді. В тім часї вона відчула цїлу нагальність напору національних стремлїнь, але пізнала також їх межі і границї. Найвисше піднесенє національного прінціпу пережив сей край підчас страшної державної кризи від 1897 (Баденї — Банфі) до 1907 (Бек — Векерле, угода з Угорщиною) і вже його минув. Упадок партії независимости на Угорщинї і часті програні славянської унії в Австрії зраджують вже потахаючий напрям націоналїзму. Великі здобутки Чехів доказують з одної сторони, що нації не потребують до повного економічного і культурного розвою суверенної національної держави, що їм вистарчає національна автономія в межах інтернаціональної держави. Скоро національна буржуазія дійшла до розвою фінансового капіталу, потребує вона сама більшого господарського простору, чеські фабриканти і банкирі стали отже завзятими прихильниками Великої Австрії.

А що з другої сторони в сїй державі нїодна нація не переважає так дуже, щоби могла успішно перепиняти розвій другої, наступило певне успокоєнє націй і їх провідники — з дрібними виїмками — бачуть теперішність і будучність свого народу релятивно ще найлїпше забезпечену в межах сеї державної звязи і на ґрунтї сього одноцїльного господарського простору[1]). Війна запечатала вповнї погром національного шовінїзму: маси в полї про-

---

[1]) Дуже богато причинили ся до того дуже рішучі і сміливі рішеня останнього партійного зїзду чеських сепаратистів, що свідчать про велике зрозумінє полїтичного відношеня сил монархії.

явили — знову зі зникаючими виїмками — не шовінїзм, але свій інтерес в істнованю й єдности держави.

Певна віра всїх народів, що вони хочуть і можуть уряджувати самі одні свої внутрішні відносини дома без того, щоби одержувати зовнї закони свого житя, заповідає заразом недалеку побіду національної автономії. Розчароване на сїй точцї було би найгіршим нещастєм для монархії, може повторенєм нинїшної небезпеки серед далеко гірших внутрішних обставин! Все ще, навіть більше, чим колинебудь має значінє слово Оттона Бауера: „Коли Австрія буде, буде національна автономія!“ [1]) Ся війна сама робить пробу сеї формули.

Супроти сього представляє Росія державу національностей на найбільш примітивнїм ступнї і з зовсїм иншим внутрішним відношенєм сил. Лиш дві живучі на її границї, до того історичні нації, Поляки й Фіни, домагали ся дотепер своїх непозбуваємих прав, инші доперва тепер пробуджують ся. Проти сих дрібних націй стоїть великоруська з перевожаючим числом і силою, зовсїм інакше, як Нїмцї, Австрії й Мадяре супроти своїх молодших конкурентів. Коли цар як абсолютний володар бив неросійські нації нагайкою, то треба на жаль бояти ся, що великоруська буржуазія як володїтелька сеї кольосальної держави буде їх карати скорпіонами. Сотки й сотки разів робили ми в Австрії сей досвід, що всяка добра воля і вся розвага розумних є безсильна проти економічного інтересу володїня. Коли в житю народів допустиме є заключуванє на основі анальоґії, а до певної міри воно є допустиме, то дасть ся вже нинї предсказати: Великоруська буржуазія буде вважати потрібним в національнім інтересї, щоби Фіни, Українцї, Татаре і т, д. не були могучі, не мали повних полїтичних прав і щоби задля того самого „національного“ інтересу також російський пролєтар так довго зрік ся своїх полїтичних прав, доки малі народи не будуть змосковщені. Отсю арґументацію чули ми аж до обридженя в Австро-Угорщинї з уст нїмецької буржуазії, мадярської шляхти, польських шляхтичів. І тому я дуже бою ся, що російська конституція силою національних відносин в Росії буде свідомо, хоч і без признаня, вибудувана російською буржуазією лиш як позірна конституція та що абсолютизм царської бюрократії буде зовсїм нарочно удержаний як національне добро та лиш злагоджений за кулїсами буржуазійними впливами. Однак такий систем є для мен-

---

[1]) Отто Бауер, „Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie“, сторона 351.

шеправних народів в Росії, для заграниці, для европейської демократії і соціялїзму далеко небезпечнїйший від нагого царизму. Се є причина, задля якої я думаю, що інтернаціонал і по 1905 роцї буде держати ся старого клича: Війна царатови!

Нації Росії не живуть зовсїм так помішані, як народи Австро-Угорщини, яких роздїлти територіяльно є майже немислимо. Вони дають ся віддїлити від себе і до такого роздїлу повинен їх перти зображений розвій устрою, коли не хочуть бути засуджені на безнадїйну загибіль. Російська держава може перетоплювати народи і стремить до того, Австро-Угорщина виказала собі сама протягом пів столїтя, що се для неї неможливе і нїякий поважний полїтик не стремить більше до сего. Не про наміри і переконанє пануючих, не про прикмети і похибки правлячих, але про механїку чисел, про вислїд історії, про її вислїди проти волї й розуміня правительств думаю я тепер, коли кажу: Мішанина народів наддунайської монархії удержує і висвободжує народи, мішанина народів Росії угнїтає і поглощує народи.

І для того маю я тепер, як і в перше відвагу сказати: Наддунайська монархія розвинеть ся, як що остане паном в сїй війнї, в союзну державу національностей, та в той спосіб звернеть ся вже тепер впрост на ту розвоєву лїнію, яка в будуччинї призначена також західним державам. Для Росії я вважаю отсей розвій дуже неправдоподібним, для Туреччини тяжко можливим. Що до Туреччини не достає менї якої небудь міри животної сили іслямітської думки, економічної підстави арабського народу, економічної сили османської і арабської кляси панів. Туреччина не є нинї для нас також важна, як Росія. Австро-Угорщина як союзна держава національностей, як демократичний інтернаціонал сповнить також ту задачу, яку визначує їй її ґеоґрафічне положенє і її національний склад, якої сповненє лежить в інтересї европейської демократії, бути охоронним валом[1]) Европи проти царату, а в будуччинї проти російського імперіялїзму. Як інтернаціональна демократія буде вона неодолимим валом для обох, як арена національного шовінїзму дасть ся вона легко обом проломити.

Полїтичні рухи так величезних розмірів не дадуть ся змірити нїколи з повною точністю. Богато остає при тім вислїдом лиш мимохідної оцїнки. Я пробував дати таку

---

[1]) Таким валом вважає її також Карл Кавтський в своїй виданій щойно книжцї: „Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund“.

оцінку подій на Заході і Сході при помочи історичного матеріялїзму так, як я його поняв. В той спосіб, думаю, я навів ті основні факти, з яких треба витягнути нам заключеня для практичного діланя. Що до сих основних фактів потреба передовсїм порозуміня і єдности, з них вийде сама з себе єдність діланя.

Показчик змісту.

Сторона

Війна і переміни національної думки 1

Що таке імперіялїзм? 27

Війна й інтернаціонал 42

Соціялїстичний імперіялїзм чи інтернаціональний соціялїзм? . . 64

Проблєми Сходу 81

Вийшли з друку такі книжки:

М. Михайленко — Національне питаннє в Росії й війна. Зміст: I. Національна справа й держава; II. Національна справа в російській державі; III. Українська національна справа в російській державі; IV. Український нарід і теперішна війна.

Юрій Ручка — Російські соціялїсти й теперішня війна. Зміст: Передмова редакції — Українці, Росія й війна; Вступ — Характеристика російського соціялїстичного руху; I. Російські соціялїсти й теперішна війна; II. Критика поглядів Плєханова і Троцкого в справі теперішної війни; III. Будучність інтернаціоналу й федерація держав; IV. Висновки; Додаток — погляди німецького соціялїстичного посла Лєнша про будучність царату.

М. Михайленко — Росія й Україна. Зміст: Передмова редакції; I. Вступ; II. Полїтика російського уряду супроти України. 1. Від Переяславського договору до повного зруйновання самостійности України. 2. Російський уряд супроти українського національного відродженя; 3. „Конституційна Росія“ й українська справа; III. Українська справа й російське громадянство. 1. Від початку 19-ого столїття до революції 1905—1906 років. 2. Під час „конституційної“ ери. Додаток — Розвиток польської полїтичної думки в українській справі. IV. Росія й українська справа в Австрії. V. Українська справа й польсько-російські відносини; VI. Протиукраїнські пляни Росії в теперішній війнї; VII. Україна й теперішня війна.

М. Залїзняк — Самостійна Україна — несоціялїстичне гасло?

М. Залїзняк — Українці, Росія й війна. (Замітки й матеріяли.)

М. Михайленко — „Визвольні Манїфести“ російського уряду в теперішній війнї. Зміст: Манїфест до Поляків; Манїфест до народів Австрії; Манїфест до „російського народу“ в Австрії; Російське поступове громадянство на послугах російського уряду.

В. Лїбкнехт — Чи Европа має скозачіти? Зміст: Від редакції; Передне слово; Сором Европи; Війна на сході; Завіщанє Петра Великого; Війна на овиді; До полїтичної ситуації; Полїтичне положенє; Слово до німецьких соціялдемократів; Чотири тиждні пізнїйше.

Ф. Волховський — Казка про салдатську душу, друге українське виданнє.

Ф Волховський — Казка про неправедного царя, друге українське виданнє.

Ф. Волховський: Як мужик став довжником у всїх.

Чи є тепер панщина?

С. Дікштайн — Хто з чого живе?

М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське виданнє.

В. Швачка — Чому позичали віру?

В. Рюминський — Повстанє селян в Анґлії, друге українське виданнє.

М. Лозинський — Українська Галичина — окремий коронний край.

М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.

М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.

Др. Осип Назарук: Що се є: суспільні кляси, боротьба кляс, буржуазія, пролетаріят, капіталїзм і орґанїзація?

К. Кавтський — Національність й інтернаціональність.

К. Кавтський — Національна держава, імперіялїстична держава й союз держав.

Дмитро Сметанка — Соціялїзм, завойовницька полїтика, патріотизм і націоналїзм.

Х. Житловський — Соціялїзм і національне питанє.

К. Реннер — Національна справа, імперіялїзм і соціялїзм.

А. Бах — Цар — Голод, друге українське виданнє.

В німецькій мові вийшли:

Georg Ruczka: Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.

Georg Ruczka: Die französischen Sozialisten und der Krieg.

Друкують ся або готують ся до друку:

Галичина й її національне значінє для України.

М. Лозинський — Утворенє українського коронного краю в Австрії.

М. Борисов — Соціялїзм і проблєма національної автономії.

Національна справа й Партія Соціялїстів-Революціонерів.

Ж. Жорес — Батьківщина і робітництво.

І. Сокира — Хай Европа козачіє!

Е. Бернштайн. — Інтернаціонал робітничої кляси й европейська війна.

Вандервельд — Ідеалїзм в марксізмі.

М. Драгоманів — Про неволю віри.

М. Драгоманів — Рай і поступ.

Е. Пернерсторфер — Про новітній націоналїзм.

К. Ляйтнер — Імперіялїзм московського народу.

Панщина й її упадок в західній Европі.

Як бороти ся за землю і волю.

Що таке свобода й як її здобувати.

Від самодержавства до народоправства.

Національна справа в Росії й як її полагодити.

Боротьба за землю і волю в Росії.

Французька армія під час великої революції.
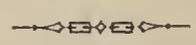
Славетні дні турецького війська.